

ศาสนา ชุมชน

พหุเทวนิยมท่ามกลางสี่แยกพหุเทวนิยมในมหานครกรุงเทพ¹

The Intersection of Polytheism in Bangkok Metropolitan

รองศาสตราจารย์ ดร. จารุวรรณ ขำเพชร

ภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องพหุเทวนิยมท่ามกลางสี่แยกพหุเทวนิยมในมหานครกรุงเทพมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทการเกิดพื้นที่แห่งพหุเทวนิยม และความสัมพันธ์ระหว่างลัทธิความเชื่อบูชาเทพเจ้ากับการเติบโตของมหานครกรุงเทพ โดยมีวิธีการศึกษาคือการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ และนำข้อมูลที่ได้มาพรรณนาความเทียบเคียงกับแนวคิด แนวคิดที่ใช้ในการอธิบายประกอบไปด้วยแนวคิดการพัฒนาเมืองไปสู่ความทันสมัย และลัทธิบูชาเทพเจ้าท่ามกลางสังคมเมือง ผลการศึกษาพบว่าสี่แยกพหุเทวนิยมหรือที่รู้จักกันว่าสี่แยกเทพเจ้านี้ตั้งอยู่ที่สี่แยกราชประสงค์ เป็นจุดตัดของถนนเพลินจิตและถนนราชดำริ เป็นย่านของเมืองกรุงเทพที่ถูกพัฒนาอย่างโดดเด่น ด้วยห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ระดับอาเซียน โรงแรมระดับห้าดาวและอาคารที่ดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจอีกมากมาย บริเวณทุกมุมของสี่แยกจะพบรูปเคารพของเทพเจ้าจำนวนมากถึง 7 องค์เทพด้วยกันได้แก่ พระพรหม พระตรีมูรติ พระพิฆเนศวร พระนารายณ์ทรงครุฑ พระลักษมี พระอินทร์และพระนารายณ์ประทับยืนบนพญานาคบนนคราชา กำเนิดของเทพแต่ละองค์ที่สร้างสัมพันธ์กับพื้นที่ด้วยความศักดิ์สิทธิ์ การสร้างเพื่อวัตถุประสงค์ปิดเป่า บรรเทาหรือเสริมโชคชะตา มหามงคลทางด้านธุรกิจและทุกสิ่งในการดำเนินชีวิตให้สมหวังทุกประการ ด้วยพื้นที่สี่แยกราชประสงค์มีการแข่งขันและการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก การหาแหล่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจจึงเป็นตัวช่วยที่จำเป็นอย่างหนึ่งในการแข่งขันทางด้านธุรกิจ รวมทั้งการใช้ชีวิตในโลกปัจจุบันที่ทุกคนต่างแสวงหาความเต็มให้กับชีวิตทั้งในเรื่องความรัก การศึกษา ความปลอดภัย ความสมบูรณ์

คำสำคัญ: พหุเทวนิยม ราชประสงค์ มหานครกรุงเทพ

Abstract

This study of the intersection of polytheism in the Bangkok metropolitan aims to examine the origin of the spirit cult and the relationship between the cult and the growth of Bangkok. The methodologies used are participant observations and interviews, and the analytical concepts used comprising the urban development and religion in the civil society. The results showed that Ratchaprasong Intersection is the intersection of capitalism. This intersection was constructed with uniquely developed surroundings with large department stores and many business buildings. Sculptures of 7 gods are located at every corner of the intersection: Brahman, Trimurti of Brahma, Vishnu, Ganesh, Kh Juan, Lakshmi, Indra and Vishnu standing on Anantanakharat. The divine origin of each sculpture is created in relevant with the sacred space. It includes the purposes of self-relief or extra fortune auspicious for business and fulfilling all wishes in life. As the area of Ratchaprasong Intersection is full of competitions and economic growth, the psychological anchor is often needed and essentially required in business competitions. It is not only in business, but also living in the world today, as everyone seeks to live as full of love, education, security abundance.

Keywords: Polytheism, Ratchaprasong intersection, Bangkok metropolitan

¹จากงานวิจัยเรื่องสี่แยกเทพเจ้า: พื้นที่กับปรากฏการณ์ทางสังคมในการบูชาเทพเจ้าในสังคมเมืองกรุงเทพ งบประมาณจากคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปี 2556

บทนำ

การนำเสนอเรื่องพหุทวินิยมนี้จะมีประเด็นเสนอ 2 ประเด็นด้วยกัน ได้แก่ 1) ภูมิสถาปัตย์ของสี่แยกทวินิยมหรือสี่แยกราชประสงค์หรือกล่าวถึงว่าเป็นพื้นที่ที่ถูกสถาปนา 2) การเติบโตของทวินิยมและการกำเนิดพื้นที่เมือง โดยหัวข้อที่ 1 จะนำเสนอในบทนำ ส่วนที่ 2 จะนำข้อมูลไปขยายความในผลการวิจัยและการอภิปรายผลต่อไป โดยนำแนวคิดเรื่องการเติบโตของพื้นที่เมืองและการนับถือศาสนาของคนในยุคปัจจุบันเป็นกรอบในการอภิปราย

พื้นที่ถูกสถาปนา ภูมิสถาปัตย์และการกำเนิดของสี่แยกทวินิยมหรือสี่แยกราชประสงค์ (Ratchaprasong Intersection) สี่แยกแห่งนี้คือสี่แยกใจกลางกรุงเทพมหานครแห่งหนึ่ง ที่เป็นจุดตัดของถนน 3 เส้นตัดกัน ได้แก่ ถนนเพลินจิต ถนนพระราม 1 และถนนราชดำริ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริจะสร้างถนนเพื่อขยายความเจริญ จึงให้สร้างถนนขึ้นมาและพระราชทานนามว่า ราชดำริ ซึ่งสร้างตัดกับถนนปทุมวัน โดยคำนึงถึงความสำคัญของถนนเมื่อประชาชนเพิ่มขึ้นและนิยมเดินทางด้วยถนนมากขึ้นทำให้ถนนคับแคบ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าให้เปลี่ยนชื่อถนนจากถนนปทุมวัน เป็นถนนพระราม 1 และโปรดฯ ให้สร้างถนนเพลินจิตขึ้นมาอีกสายหนึ่งเพื่อรองรับการเติบโตของเศรษฐกิจที่จะเพิ่มมากขึ้น

ประวัติความเป็นมาของการสร้างพื้นที่บริเวณนั้น ขอท้าวความไปถึงลักษณะพื้นที่ที่เป็นทางแยกคือทางสามแพร่งสักเล็กน้อยว่า ตามหลักความเชื่อทางโหราศาสตร์หรือหลักฮวงจุ้ย บริเวณทางแยกมักจะไม่มีการสร้างบ้านเรือนหรือทำกิจการค้าอันใด บริเวณแยกราชดำริเป็นจุดตัดที่เรียกว่าทางสามแพร่ง โดยทางสามแพร่งตามหลักฮวงจุ้ยหมายถึงทางสามแยกที่มีแยกหนึ่งหันไปทางทิศตะวันออก โบราณเชื่อว่าทางทิศนี้เป็นเส้นทางที่วิญญาณไปเกิดในโลกมนุษย์ (ถือว่าออกเป็นออกลูกหรือคลอดหรือออกจากโลกวิญญาณ) เส้นทางสายที่สองคือทิศตะวันตก หมายถึงตกรนรก หรือทิศใต้ (หมายถึงตกรนรกเวจี) เป็นเส้นทางที่วิญญาณเดินทางไปสู่นรกภูมิ เส้นทางที่สามคือทิศเหนือ เชื่อว่าเป็นเส้นทางที่วิญญาณขึ้นสู่สวรรค์ ทางสามแพร่งดังกล่าวทางโบราณจึงเชื่อว่าเป็นจุดนัดพบของพวกโลกวิญญาณทั้งสาม สวรรค์ มนุษย์(ที่ตายไปแล้ว) นรกหรือผี² นอกจากนั้นจากประวัติของพื้นที่บริเวณย่านนี้เป็นวังเก่าของเจ้านายมาแต่รัชกาลที่ 4 คือวังเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย ภายในพระราชวังปทุมวันปัจจุบันความเป็นมาของวังและพื้นที่โดย รัชกาลที่ 4 ทรงสั่งให้ขุดสระใหญ่ 2 สระติดกันและปลูกดอกบัวมากมาย ส่วนดินที่ขุดขึ้นมาก็ทำเป็นเนินเตี้ยๆสำหรับสร้างพลับพลาที่ประทับมีพระที่นั่ง 2 ชั้นและเรือนบริวาร ทรงโปรดเกล้าให้สร้างขึ้นเป็นที่พักร้อนเรียกชื่อว่าวังสระปทุม และโปรดให้สร้างพระอารามริมสระบัว ตั้งชื่อว่าวัดปทุมวนาราม และรัชกาลที่ 4 ยังโปรดให้สร้าง “กุฎ” ติดกับวัดปทุมวนาราม กุฎมีลักษณะคล้ายถ้ำสร้างด้วยดินที่ขุดขึ้นทำสระ มีรูปร่างคล้ายถ้ำขนาดเท่าตัวคนสำหรับนั่งขัดตะหมัดทำสมาธิวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อเป็นสถานที่ส่วนพระองค์ของรัชกาลที่ 4 เนื่องจากทรงผนวชนานถึง 26 ปี แม้จะขึ้นครองราชย์ก็ยังคุ้นเคยกับกิจวัตรของพระสงฆ์ โดยในทุกวันพระใหญ่ ขึ้น 15 ค่ำ แรม 15 ค่ำ รัชกาลที่ 4 จะเสด็จมายังกุฎเพื่อนั่งสมาธิ ในยุคต่อมาได้กลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หรือศาลพระภูมิเจ้าที่ประจำวังเพ็ชรบูรณ์ และวังแห่งนี้มีอุปเป็นที่พักของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก พระราชโอรสองค์ที่ 72 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานที่ดินให้เป็นที่ตั้งสร้างวังของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์ พระราชโอรสในพระองค์ที่ประสูติแต่สมเด็จพระศรีสุริยวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ปัจจุบันวังสระปทุมเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ภายในวังยังมีพระตริมุติที่เชื่อกันว่าสร้างในสมัยพระนารายณ์มหาราชประดิษฐานภายใน ต่อมาได้มีชาวต่างชาติซื้อไปและปัจจุบันได้กลับมาประดิษฐานอยู่บริเวณหน้าห้องสรรพสินค้าไอเซตัน ภายหลังจากที่เจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก และพระชายาได้สิ้นพระชนม์ลงที่ดินบริเวณนั้นอยู่ภายใต้การดูแลของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และทายาทของพระองค์ได้ชะลอพระตำหนักในวังเพ็ชรบูรณ์ไปสร้างที่ จังหวัดนนทบุรี

² www.saksitsart.com สืบค้นวันที่ 8 มีนาคม 2557

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 วังนี้ที่อยู่ภายใต้การดูแลของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ได้มีนักธุรกิจเข้ามาพัฒนาพื้นที่แห่งนี้เพื่อประกอบธุรกิจ แรกเริ่มคือชาวญี่ปุ่นได้มาสร้างห้างโตมารุ แต่แรกอยู่ตรงข้ามกับโรงพยาบาลตำรวจหรือบริเวณห้างเซนทรัลเวิลด์ปัจจุบัน และไม่ประสบความสำเร็จ จึงย้ายไปฝั่งตรงข้าม นับแต่การสร้างห้างโตมารุแต่แรกสร้างในปี 2507 เพื่อรองรับชาวไทยและชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวญี่ปุ่นที่เข้ามาทำงานในบริษัทข้ามชาติย่านราชดำริ แต่ไม่สำเร็จจนต้องมีการย้าย แม้ไปที่แห่งใหม่และเป็นห้างที่ทันสมัยที่สุดในเวลานั้นเพราะมีบันไดเลื่อนเป็นแห่งแรกก็ไม่ประสบความสำเร็จจนเลิกกิจการไปในที่สุด

กลุ่มธุรกิจตระกูลเดอะไพพลีย์ได้มาพัฒนาพื้นที่แห่งนี้เป็นตระกูลแรกที่สร้างห้างเวิลด์เทรดเซนเตอร์ โดยเข้าไปปรับพื้นที่ถมสระน้ำและนำรถแทรกเตอร์มาไถรื้อศาลพระภูมิวังเพชรบูรณ์ แม้จะมีเสียงทัดทานก็ตามว่าพื้นที่นี้ถูกสาปไว้ด้วยเจ้าของที่ แต่ทุนธุรกิจก็ได้แก้ไขโดยการนำศาสตร์เรื่องฮวงจุ้ยมาปิดเป่า สุดท้ายธุรกิจไม่ประสบความสำเร็จ ต่อมากลุ่มธุรกิจตระกูลจิราธิวัฒน์ได้มาสร้างห้างเซนทรัลเวิลด์แทนที่ และนำความเชื่อทางด้านพราหมณ์มาเสริม โดยนำเทวรูปขยับไปด้านข้างอิเซตัน แต่หน้าห้างในช่วงนั้นได้ตกแต่งด้วยประติมากรรมสมัยใหม่รูปศิวะมนุษย์ ธุรกิจของกลุ่มนี้ก็ถูกเผาขณะเหตุการณ์การเมืองไม่สงบ(บ้างว่าเพราะประติมากรรมที่นำมาตั้งเหมือนตุ๊กตาเสียวบาลมากกว่าการตกแต่ง และไม่เหมาะสม) แม้ก่อนหน้านี้สำนักงานตำรวจแห่งชาติเคยคอมพลสฤษฎี ธนะรัชต์ มักจะมีเหตุการณ์ร้ายเกิดขึ้นเสมอ จนกระทั่งมีการก่อสร้างและประดิษฐานพระนารายณ์ไว้ด้านหน้าสำนักงานตำรวจแห่งชาติมาถึงปัจจุบัน เพื่อให้ควบคุมสถานการณ์ จึงยุติเหตุไปได้ ในวงการชินแสและโหรชื่อดังของไทยหลายคนได้เคยกล่าวไว้ในสื่อหลายประเภทว่าที่ดินบริเวณนั้นมีการสาปแข่งห้ามผู้ใดเข้ามาใช้สถานที่เด็ดขาดไม่เช่นนั้นอาจถึงตายได้ ตามคำอธิบายน่าว่า “ตรงนั้นเคยเป็นทางแยกและเป็นคลองตรงจุดทางแยก ซึ่งส่วนใหญ่จะมีวิญญาณชั่วร้ายอาศัยอยู่ค่อนข้างเยอะ” ข้อมูลถูกยั่วจากชินแสอื่นอีกว่า “ฮวงจุ้ยตรงสี่แยกราชประสงค์อันตรายมากมีเทพเจ้ามากมาย ส่งผลให้เทพทุกองค์ต่างแสดงอำนาจกันใหญ่ บริเวณโรงพยาบาลตำรวจยังเรียกว่าเป็นที่ประตูดิถีซึ่งเป็นที่อาถรรพ์”³

การอธิบายความเป็นมาของพื้นที่แห่งนี้นับแต่เรื่องทางสามแพร่งมา จนกระทั่งเข้าสู่กฎของรัชกาลที่ 4 ที่ทรงมานั่งสมาธิประจักษ์นั้นเพื่อเป็นการกล่าวถึงว่าบริเวณแห่งนี้ได้รับการรำลือว่าเป็นพื้นที่ที่ถูกสาปโดยเจ้าของวังเพชรบูรณ์แต่เดิม⁴ ว่าหากผู้ใดมิใช่ลูกหลานจะมาทำสิ่งใดก็จะไม่ประสบความสำเร็จ และยังมารื้อทำลายเพื่อพัฒนาพื้นที่ตามมิติธุรกิจสมัยใหม่ และเกิดเหตุการณ์ต่อกลุ่มธุรกิจต่อเนื่องมาเสมอ จึงเหมือนตอกย้ำว่าพื้นที่แห่งนี้เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ถูกสาป

ตามความเชื่อของคนไทยมาแต่สมัยใดก็ตาม การนับถือความเชื่อเรื่องผี มีมาก่อนศาสนาพุทธ และประเทศไทยได้ติดต่อบารายธรรมจากอินเดียมาเป็นเวลานาน ส่งผลให้ความเชื่อในเรื่องพราหมณ์ ฮินดูปรากฏอยู่ควบคู่กับสังคมไทยมานานเช่นกัน ประกอบกับเป็นที่ทราบว่าราชสำนักมีการรับวัฒนธรรมพราหมณ์ ฮินดูมาเป็นเครื่องมือทางการเมืองอย่างหนึ่งในการควบคุมปกครอง จึงเห็นประเพณีในราชสำนักต้องมีพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธี และยังคงมีความเชื่อเรื่องนี้สืบมาถึงปัจจุบัน นับว่าเป็นวัฒนธรรมหลวง (Great tradition) ที่แตกต่างจากวัฒนธรรมราษฎร์ (Little tradition) ที่พสกนิกรทั่วไปนับถือผีเป็นทุนเดิมในบ้านเมือง ศาสนาพราหมณ์ และต่อมาคือฮินดูนั้นเป็นศาสนาที่มีเทพเจ้าอยู่มาก แต่ละองค์ต่างมีบทบาทหน้าที่ในการปกปักรักษาแตกต่างกันออกไป พื้นที่ราชประสงค์สัมพันธ์กับวังของเจ้านายที่มีความเชื่อตามหลักศาสนาเดิมนับแต่มีพระตรีมูรติประดิษฐานแต่แรก เมื่อไปอยู่กับผู้ใดที่ไม่เป็นสุขจนต้องนำกลับมาที่เดิมที่สุด

วัตถุประสงค์

การศึกษาเรื่องพหุเทวนิยมท่ามกลางสี่แยกพุนิยมในมหานครกรุงเทพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทการเกิดพื้นที่แห่งพหุเทวนิยม และ ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างลัทธิบูชาเทพเจ้ากับการเติบโตของมหานครกรุงเทพ

³ www.lesla.com สืบค้นวันที่ 8 มีนาคม 2557

⁴ www.thairath.co.th สืบค้นวันที่ 8 มีนาคม 2557

วิธีดำเนินการวิจัย

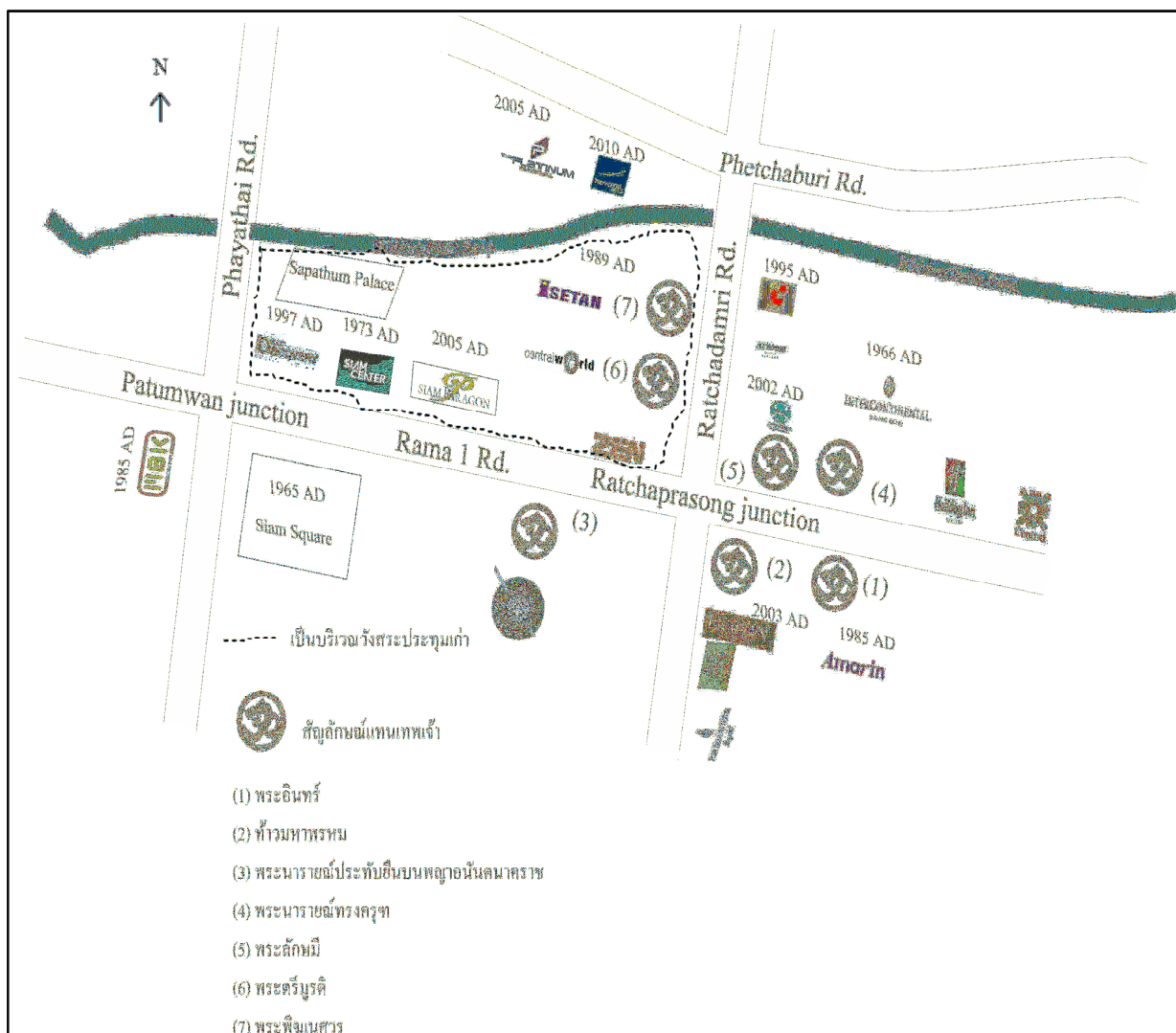
การศึกษาโดยใช้วิธีการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (participant observation) บริเวณสี่แยกราชประสงค์ และพื้นที่ใกล้เคียงที่มีเทพเจ้าสถิตในทุกสี่มุมของสี่แยก การเฝ้าสังเกตพฤติกรรมของผู้คนในระดับจุลภาคจะช่วยให้มองเห็น “วิถี” การปฏิบัติตนของตนเองกับเทพเจ้า ซึ่งประกอบด้วย ผู้มาสักการะ ผู้ขายสินค้าตามวิถีแห่งบุญ ผู้ทำหน้าที่ภายในศาลเทพเจ้า โดยเฉพาะศาลพระพรหม และวิถีแห่งการใช้ประโยชน์จากสี่แยกทุนนิยมแห่งนี้ การสัมภาษณ์เป็นระเบียบวิธีอีกวิธีหนึ่งที่ใช้เมื่อมีความเหมาะสมของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) ทั้งผู้จำหน่ายสินค้า ผู้มาสักการะ และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าเหล่านั้น ระยะเวลาในการศึกษา ตั้งแต่พฤษภาคม 2556-กุมภาพันธ์ 2557 โดยเลือกช่วงเวลาที่แตกต่างกันทั้งในช่วงเปิดภาค การศึกษาจะมีกลุ่มนักเรียน นักศึกษาไปสักการะ ส่วนช่วงเทศกาลสำคัญหรือเทศกาลท่องเที่ยวจะเป็นนักท่องเที่ยวเสียส่วนใหญ่ ส่วนวันธรรมดาคือกลุ่มคนวัยทำงานเป็นสำคัญ หรือเทศกาลพิเศษเช่นวันวาเลนไทน์ (ปีนี้ตรงกับวันศุกร์ที่ 14 กุมภาพันธ์ 2557 และตรงกับวันสำคัญทางพุทธศาสนาคือวันมาฆบูชา) จะมีกลุ่มคนที่ปรารถนาความรัก หรือแต่งเติมความรัก มาพร้อมกันเป็นคู่ๆ เพื่อสักการะพระตรีมูรติมากกว่าปกติ

ผลการวิจัย

พื้นที่ธุรกิจ แม้พื้นที่แห่งนี้จะมีคำกล่าวขานว่าเป็นพื้นที่ถูกสาปก็ตาม แต่อีกด้านหนึ่งพื้นที่แห่งนี้มีการแย่งชิงกันเป็นเจ้าของจับจองทำธุรกิจอีกมากต่อเนื่องมาแต่ปี พ.ศ.2499 อีกฟากถนนได้มีการสร้างโรงแรมก่อนหน้านั้นเพื่อรองรับนักธุรกิจขึ้นมาและเปิดให้บริการตั้งแต่ปี 2499 คือโรงแรมเอราวัณ โรงแรมเอราวัณเป็นโรงแรมแรก และประสบปัญหาเมื่อโรงแรมเอราวัณจะเปิดกิจการ ได้มีการทักท้วงโดยหลวงสุวิธานแพทย์ว่านี่เป็นข้างเทพเจ้าบนสรวงสวรรค์ (พระอินทร์) ต้องบนบานบอกกล่าวตั้งศาลทำน้าวมหาพรหมขึ้นล้างอาถรรพ์และอัญเชิญมาประดิษฐาน โดยมีลำดับพัฒนาการด้านธุรกิจความเจริญของสี่แยกราชประสงค์ดังนี้

ลำดับ	การดำเนินกิจการ/ธุรกิจ	ระยะเวลา/การเปิดให้บริการ
1	โรงแรมเอราวัณ	ปี 2499
2	ห้างไทยไคมารู	ปี 2507 และย้ายไปถนนศรีนครินทร์ปี 2537
3	ห้างเซนทรัลราชประสงค์	ปี 2507แต่ปิดตัวลงเพราะไม่สามารถแข่งขันกับห้างไคมารูได้
4	ห้างสยามเซนเตอร์	ปี 2516 เปิดให้บริการบนถนนพระราม 1
5	โรงแรมแกรนด์ไฮแอท เอราวัณ	ปี 2534
6	ห้างเวิลด์เทรด เซนเตอร์	ปี 2532 เปิดเฟสแรก และปี 2536 เปิดเฟสสอง
7	ห้างเกษร พลาซ่า	ปี 2538
8	ห้างสยามดิสคัฟเวอรี	ปี 2540
9	ห้างสยามพารากอน	ปี 2548
10	ห้างเซ็นทรัลเวิลด์	ปี 2540

บริเวณสี่แยกราชประสงค์ปัจจุบัน (กุมภาพันธ์ 2557) มีความเจริญและพัฒนาไปสู่ทิศทางที่ทันสมัยอย่างมาก มีห้างสรรพสินค้าระดับอาเซียน โรงแรมระดับห้าดาว มีผู้คนสัญจรไปมามากมาย ในช่วงการเฉลิมฉลองเทศกาลปีใหม่ที่ผ่านมามีคนกว่า 500,000 คนเดินทางมายังบริเวณนี้ ซึ่งมากกว่าช่วงเวลาปกติถึง 35 เท่าและกระแสเงินสดกว่า 1.6 หมื่นล้านบาท

ภาพที่ 1 แสดงกิจการหรือธุรกิจที่เปิดดำเนินการบริเวณสี่แยกราชประสงค์

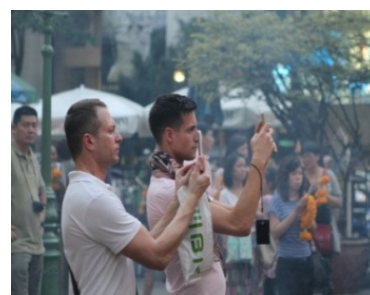
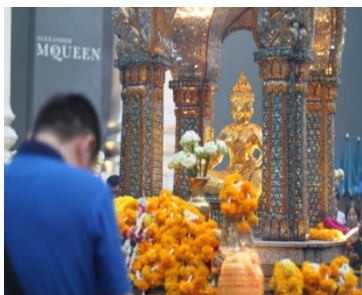
พื้นที่ธุรกิจย่านนี้แม้ราคาที่ดินไม่สูงสุดของประเทศเท่าถนนสีลมที่ดินราคาตารางวาละ 850,000 บาท แต่ก็ยังเป็นอันดับสองรองลงมา คือจากถนนราชดำริตั้งแต่ราชประสงค์ ถึงคลองแสนแสบ ตารางวาละ 800,000 บาท และราคาที่ดินจากถนนพระราม 1 ตั้งแต่แยกปทุมวันถึงแยกราชประสงค์ ราคาตารางวาละ 800,000 บาท ส่วนอันดับสามยังอยู่ย่านนี้เช่นเดิมคือ ถนนราชดำริจากแยกศาลาแดง ถึงแยกราชประสงค์ ราคาตารางวาละ 700,000 บาทแม้ย่านนี้จะมีประวัติและคำร่ำลือที่ถูกสาปแช่งไว้มากก็ตาม แต่ถึงอย่างไรพื้นที่ที่มีราคาแพงมาก และนักธุรกิจก็หวังเข้ามาสร้างหรือพัฒนาธุรกิจย่านนี้ เราจึงพบตระกูลนักธุรกิจระดับใหญ่ของประเทศเป็นเจ้าของกิจการย่านนี้มากมาย

สี่แยกมหาเศรษฐี จากกระแสเงินสดที่จับจ่ายและราคาที่ดินแพงมาก แต่นักธุรกิจหลายตระกูลก็จับจองพื้นที่ย่านนี้ ดำเนินธุรกิจสืบมาได้แก่ ห้างเกษรพลาซ่า เจ้าของคือตระกูลศรีวิกรม์ ห้างเซนทรัลเวิลด์ เจ้าของคือตระกูลจิราธิวัฒน์ ห้างเพนนิซูลา เจ้าของคือตระกูลสาลิรัฐวิภาค (เกี่ยวข้องกับตระกูลปิยะอู๋ แห่งโรงแรมดุสิตธานีที่ตั้งอยู่สีลม) ห้างสยามพารากอน สยามดิศพัทเวอร์รี่ สยามเซนเตอร์ เจ้าของคือตระกูลอัมพูช โรงแรมแกรนด์ไฮแอท เอราวัณ เจ้าของธุรกิจคือพ่อตาแม่ยายของตระกูลเทพกาญจนา ห้างดิจิตอลเกทเวย์ เจ้าของคือตระกูลสิริวัฒนภักดี⁵ แม้สี่แยกราชประสงค์มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

⁵ www.lesla.com สืบค้นวันที่ 8 มีนาคม 2557

ที่หาแห่งอื่นเปรียบเทียบได้ยาก แต่กระนั้นบริเวณนี้กลับเป็นศูนย์รวมแห่งเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาพราหมณ์อยู่ถึง 7 องค์ เทพด้วยกัน และเทพแต่ละองค์จะสถิตย์อยู่หรือกล่าวว่าเป็นเจ้าผู้ดูแลธุรกิจก็ได้ ณ ที่ตั้งในห้าง/หน้าห้าง/หน้าโรงแรมใหญ่ๆ/หน้าสถานที่ราชการสำคัญ แม้จะดูขัดแย้งว่าความเชื่อเช่นนี้ไม่น่าผสานไปด้วยกัน แต่สุดท้ายความลงตัวของพื้นที่และกิจกรรมธุรกิจ ส่งเสริมให้ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าอารักษ์สืบมา โดยเทพเจ้าที่ปรากฏได้แก่ พระพรหม พระพิฆเนศ พระตรีมูรติ พระอินทร์ พระวิฆณุ (พระนารายณ์) พระลักษมี และพระนารายณ์ประทับยืนบนพญานาคตามลำดับดังนี้

ท้าวมหาพรหม นับว่าเป็นจุดที่ก่อให้เกิดสี่แยกเทพเจ้าขึ้นมา เพราะกำเนิดมาตั้งแต่ ปี 2499 ที่โรงแรมเอราวัณจะเปิดกิจการ และเกิดการทักท้วงจนต้องมีการตั้งศาลมหาพรหมขึ้นล่างอาคารและอัญเชิญมาประดิษฐาน จากนั้นกิจการของโรงแรมเอราวัณก็เจริญสืบมา รวมทั้งมีคนมาสักการะเพิ่มขึ้นเมื่อสัมฤทธิ์ผลทำให้แพร่กระจายรวดเร็วขึ้น ทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างประเทศ ด้วยเชื่อว่าพระพรหมจะปัดเป่าโชคร้ายและเสริมสิริมงคลให้กับสถานที่นั้นๆ ตามตำนานการเกิดพระพรหมว่าพระพรหมคือเทพเจ้าผู้สร้างโลก (the creator) และเป็นจุดกำเนิดสำคัญของลัทธิบูชาเทพเจ้าในเมืองไทย(นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว,110) ผู้มาไหว้พระพรหมส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวจีนในเวลากลางวันเพราะเป็นไฮไลท์ในโปรแกรมท่องเที่ยวที่ขาดไม่ได้ ส่วนนักท่องเที่ยวชาติอื่นๆ มาประปรายเพื่อทำความเคารพ แต่ไม่มากถึงกับบูชาให้มีนางรำรำถวาย การรำถวายจะมีราคาที่แตกต่างกันตามขนาดที่เรียกว่า “ชุดใหญ่” “ชุดเล็ก” ขึ้นกับของไหว้และระยะเวลาในการรำ โดยจะมีเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิช่วยดำเนินการจัดคิวให้ แต่ที่เฝ้าสังเกตก็ดูเหนื่อยเช่นกันเพราะจำนวนคนไหว้มีมาก นางรำมีน้อยบางครั้งรำได้เพียง1-2 นาทีก็หมดรอบ ส่วนดอกไม้ ช้างหรือสิ่งสักการะอื่นหาซื้อได้ด้วยราคาที่เท่ากันด้านหน้าศาล แต่ถ้าต้องการเพิ่มเติมมากกว่าชุดมาตรฐานผู้ไหว้คงต้องตัดสินใจและต่อรองราคากับคนขายด้วยกลยุทธ์การขายที่นำเรื่องบุญและความสำเร็จที่จะได้ของพระพรหมมาสื่อความหมาย

ภาพที่ 2-4 การสักการะพระพรหมบริเวณสี่แยกราชประสงค์

มูลนิธิท้าวมหาพรหม อีกสิ่งหนึ่งที่จะขาดไม่ได้ในการกล่าวถึงพระพรหม คือมูลนิธิท้าวมหาพรหม มูลนิธิแห่งนี้เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่จะตอบถึงการทำธุรกิจย่านนี้และมีเงินสะสมมากมาย โดยทั้งการทำกำไรและผู้คนที่จะเวียนมาไหว้และนำเงินมาทำบุญกับพระพรหมและมูลนิธิแห่งนี้เหมือนเป็นตัวแทนในการนำรายได้ที่ได้จากความสำเร็จในการทำบุญไปสร้างประโยชน์ให้กับสังคมและประเทศชาติในด้านต่างๆ ตามเป้าหมายของมูลนิธิ ที่ว่านำไปบริจาคเพื่อประโยชน์ตามพรหมวิหารธรรมอันประกอบไปด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา การบริจาคแบ่งออกเป็นหลายแห่งส่วนใหญ่ไปในชนบทเพื่อซื้อเครื่องมือแพทย์ หรือสนับสนุนกิจการของรัฐ เพื่อการศึกษา เพื่อการกุศลอื่นที่เห็นสมควร ตั้งแต่ปีพ.ศ.2512 ที่บริจาคไป 180,000 บาท และจากรายได้ของมูลนิธิล่าสุด ยอดบริจาคถึง 31 ธันวาคม 2555 มีผู้รับบริจาค 1,487 ราย เป็นเงิน 1,261,284,307.92 บาท⁶ จำนวนเงิน 1,000 กว่าล้านบาทได้นำไปทำสู่กิจการกุศลที่ต่างกัน ตัวอย่างที่รับเงินบริจาคในปี พ.ศ.2555 เช่น มูลนิธิสายใจไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มูลนิธิโรคไตแห่งประเทศไทย มูลนิธิแพทย์อาสาสมัครสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี แห่งละประมาณ 5-7 ล้านบาท เป็นต้น

พระพิฆเนศ หรือพระพิฆเนศวร เป็นเทพในศาสนาพราหมณ์ที่สำคัญองค์หนึ่งบริเวณสี่แยกแห่งนี้ ประดิษฐานอยู่หน้าห้างไอเซตัน เป็นเทพแห่งสรรพวิทยาการความรู้ที่เหล่าผู้คนในวงการศึกษาและศิลปะการแสดงต่างให้ความเคารพกันสืบเนื่องจาก

⁶ www.mahaprom.org.thai สืบค้นวันที่ 9 มีนาคม 2557

อดีต ถึงปัจจุบัน หลังจากการเข้ามาดำเนินกิจการของกลุ่มเครือเซ็นทรัล พัฒนาได้เข้ามาสร้างพระพินาศขึ้นเป็นการแก้เคล็ด ด้วยเชื่อว่าจะทำให้ธุรกิจประสบความสำเร็จ พระพินาศยังถือว่ามีคุณค่าดีสิทธิ์ว่าเป็นเทพแห่งความรู้ ปัญญาและศิลปะ ด้วยพระพินาศอยู่ใกล้กับพระตรีมูรติ จึงมักเห็นผู้คนมาสักการะร่วมกันแต่ต้องสักการะพระพินาศก่อนด้วยถือว่าเป็นครูใหญ่ของเทพ เวลาที่ผู้คนมามากคือช่วงเวลาเย็นหลังเลิกงาน จะเป็นกลุ่มวัยทำงาน และมักจะมาขอพรในทุกเรื่องให้สำเร็จ

พระตรีมูรติ ประดิษฐานอยู่หน้าห้างสรรพสินค้า เซ็นทรัลเวิลด์ พระตรีมูรติเชื่อกันว่าเป็นอวตารรวมกันของพระเจ้าสูงสุด 3 องค์ในศาสนาพราหมณ์ คือ พระพรหม พระนารายณ์ และพระอิศวร แต่ละองค์คือสุดยอดในแต่ละด้านคือ พระพรหมคือผู้สร้าง พระนารายณ์คือผู้ปกป้อง พระอิศวรคือผู้ทำลาย พระตรีมูรติจึงได้ชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ของมหาเทพสูงสุด ผู้บูชาอัมบังเกิดมงคลและสมบูรณ์พร้อมแห่งชีวิต ความเก่าแก่ของพระตรีมูรติอีกประการคือเป็นเทวรูปประจำวังเพชรบูรณ์ สร้างขึ้นสมัยพระนารายณ์มหาราชและถูกอัญเชิญเป็นเทวรูปประจำวังเพชรบูรณ์ เมื่อสร้างทางขึ้นแทนที่วังเดิมจึงอัญเชิญมาเพื่อกลับสู่พื้นที่เดิม ลักษณะขององค์จะไม่ทรงอาวุธ มีคุณสมบัติด้านพลังอำนาจสูง และมีเมตตาต่อมนุษย์ แต่ในอีกมิติของพระตรีมูรติสำหรับคนไทยคือ เทพเจ้าแห่งความรัก ผู้มาไหว้จึงมักอยู่ในวัยแสวงหาหรือบ่มเพาะความรัก มีทั้งเพศชายมากับชาย หรือชายมากับหญิง หรือ หญิงมากับหญิง ฉะนั้นการไหว้ด้วยชุดบูชารูปแดง 9 ดอก เทียนแดง 1 เล่ม ดอกไม้สีแดง 9 ดอก ในราคาชุดละ 89 บาท จึงเป็นที่นิยมมากแม้จะมีรูปเทียนที่ทางห้างวางไว้ให้ไหว้ฟรีก็ตาม เวลาที่นิยมคือ วันพฤหัสบดี ช่วงเวลา 9.30 น. และ 21.30 น. กระแสแห่งความรักด้วยบาร์มิมของพระตรีมูรติทำให้มีคนมาไหว้เพิ่มมากขึ้นทุกปี โดยเฉพาะวันวาเลนไทน์และกลุ่มใหญ่คือสาวโสดวัยทำงาน จากการสัมภาษณ์บอกว่ามาขอเรื่องความรักโดยเฉพาะ และจะรอเวลาก่อนถึงจะไหว้ก็มี

ภาพที่ 5-6 ผู้มาสักการะพระตรีมูรติ ด้วยชุดของไหว้สีแดง คือดอกไม้ รูปและเทียน

พระอินทร์ หรือท้าวอมรินทรธรรมาธิราชเจ้า ตั้งอยู่หน้าห้างอมรินทร์พลาซ่า พระอินทร์เป็นประมุขแห่งเทวดา มีหน้าที่ปกป้องสวรรค์ และโลก ผู้คนเชื่อว่า พระอินทร์เป็นเทพแห่งสงคราม ส่วนเทพเจ้าอีก 3 องค์แม้จะไม่ได้อยู่ในที่ตั้งที่โดดเด่นเท่า 4 องค์แรกคือ**พระวิษณุหรือพระนารายณ์** เพราะพระนารายณ์ทรงสุบรรณ ตั้งอยู่ด้านหน้าโรงแรมอินเตอร์คอนติเนนตัล มีหน้าที่พิทักษ์ 3 โลก และถือเป็นเทวดาแห่งการปราบมาร และการคุ้มครองดูแลโลก **พระลักษมี**อยู่ในห้างเกษรพลาซ่า แต่เปิดให้คนทั่วไปเข้าไปสักการะ แต่ที่ประดิษฐานอาจส่งผลต่อจำนวนผู้คนเล็กน้อยเพราะอยู่ชั้น 4 คุณลักษณะของพระลักษมีเป็นเทพแห่งความร่ำรวย โชคชะตา ความรัก ความงาม ความอุดมสมบูรณ์

ภาพที่ 7 บรรยากาศ ผู้คนจะยิ่งมากขึ้นและสักการะเมื่อถึงเวลา 21.30 น.

พระนารายณ์ประทับยืนบนพญานาคธรรมาธิราช ประดิษฐานอยู่ในสำนักงานตำรวจแห่งชาติ และมีคุณลักษณะเพื่อดูแลความสงบใน 3 โลก อาจสอดคล้องกับตำรวจที่ต้องดูแลทุกข์สุขของประชาชน

สรุปและอภิปรายผล

พื้นที่บริเวณสี่แยกราชประสงค์คร่ำไปด้วยย่านธุรกิจการค้า ผู้คน และเต็มไปด้วยแหล่งชุมนุมเทพเจ้า พื้นที่แห่งนี้เป็นทั้งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (sacred space) พื้นที่ธุรกิจการค้าทันสมัย (modern space) และปัจจุบันความสำคัญของสี่แยกราชประสงค์เพิ่มขึ้นในมิติที่เคยเป็นพื้นที่ชุมนุมทางการเมืองของฝ่ายแล้วฝ่ายเล่า ที่เปลี่ยนจากเคยใช้พื้นที่ราชดำเนินมาเป็นพื้นที่ธุรกิจการค้าไขว่ดวงของกรุงเทพ

การวิเคราะห์ตามแนวคิดการเกิดเมืองขนาดใหญ่หรือมหานครได้เป็นผลเฉพาะการพัฒนาพื้นที่อย่างเดียว แต่เป็นนโยบายการพัฒนาของรัฐในด้านเศรษฐกิจ การค้า การเงิน การธนาคาร ทำให้มีการขยายขอบเขตเมืองไปในที่ต่างๆ และการขยายทั้งระบบสาธารณูปโภค การคมนาคมขนส่ง การสื่อสาร ที่อยู่อาศัย จนทำให้พื้นที่กลายเป็นเมืองในที่สุด (Urbanization) (จารุวรรณ ขำเพชร, 2554:54) การเติบโตของทุนนิยมที่มองเชิงกายภาพ โดยการขยายพื้นที่เมืองหรือสร้างแหล่งศูนย์กลางเศรษฐกิจ (CBD-Central Business District) ที่ราชประสงค์ในพื้นที่ศึกษานั้น อธิบายตามแนวคิดของ David Harvey (1935) ได้ว่า เมืองเป็นพื้นที่ที่ถูกเปลี่ยนไปตามรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง ซึ่งตั้งอยู่บนแนวคิดทุนนิยม สังคมทุนนิยมคือสังคมที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจแทบทุกชนิดขับเคลื่อนด้วยโอกาสที่จะทำกำไรจากเงินที่ลงทุนไป (ฟูลเซอร์, 2544:44) การวิเคราะห์ด้านการเกิดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่นี้แต่เดิมเป็นที่ประทับของเจ้านาย และเจ้านายราชสำนักอิงกับความเชื่อศาสนาพราหมณ์ ฮินดูและพุทธ ที่ปฏิบัติกันสืบมา ต่อมาการเปลี่ยนแปลงของเมืองสมัยใหม่ถูกทับซ้อนไปในความเชื่อเรื่องเทพเจ้าต่างๆ ที่ดำรงอยู่แต่เดิม พื้นที่ถูกพัฒนาใหม่แต่ความคิดเดิมคงอยู่ การพัฒนาเชิงพื้นที่จึงผสมผสานกับความเชื่อเดิมไป เพราะมีตัวอย่างแล้วที่ละเลยค่าที่ดินไม่ปฏิบัติตามที่ส่งผลต่อธุรกิจเสียหายมากมาย การยึดถือไว้กับผลตอบแทนธุรกิจมหาศาลจึงไม่เสียหาย จึงมองเห็นพื้นที่แห่งนี้เป็นศูนย์รวมเทพเจ้าในศาสนาฮินดูที่มากกว่าแหล่งอื่น อีกทั้งความเชื่อ การเมือง เศรษฐกิจทุนนิยม ที่ปรากฏของความเชื่อของคนเมืองในการสักการบูชาเทพเจ้าต่างๆ นั้นเป็นการบีบอัดและการแตกตัวของความเชื่อของคนในเมืองท่ามกลางการพัฒนาเทพเจ้าหรือวิญญาณในเมืองจะมีหน้าที่เฉพาะด้านเฉพาะปัจเจกบุคคล เพราะต่างที่มาสักการะมีจุดประสงค์ด้วยผลประโยชน์ตนเอง ให้สำเร็จ ด้วยการใช้ชีวิตในพื้นที่เมืองที่ค่อนข้างต่อสู้ ดิ้นรน สับสน จึงต้องแสวงหาหลักยึด โดยเฉพาะคนวัยทำงานที่มาทำงานในเมือง จากการวิเคราะห์ของชิเกฮารุ ทานาเบ้ (2555) ให้เหตุผลว่าพฤติกรรมของคนเมืองการพลัดถิ่นเป็นความรู้สึก สับสน คนในท้องถิ่น คนที่พลัดถิ่นเข้ามาอยู่ในเมืองต้องประสบพบเห็นสิ่งใหม่ ที่ผิดไปจากวิถีชีวิตเดิมของคน อาจก่อให้เกิดความ สับสน มีสิ่งเร้าเข้ามากระทบอารมณ์ก่อให้เกิดความสะเทือนใจ วิธีการปรับตัวของคนในเมืองที่พลัดถิ่นมา จึงต้องมีวิธีการปรับตัวโดยการเสนอภาพตัวตนในอีกแบบหนึ่งให้สัมพันธ์กับบริบททางสังคมที่หลากหลาย (ก๊อฟแมน 1959, 1971 อ้างในทานาเบ้ หน้า150) การเสนอภาพตัวตนหรือตัวตนใหม่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมใหม่อาจไม่ถนัดเพราะต้องมีทักษะ การทำงานที่เข้มงวด กระบวนการทำงาน สภาพชีวิตแบบเมือง อีกทั้งสภาพที่ตนจากมาได้หล่อหลอมตัวตนมาในลักษณะหนึ่งแล้ว ล้วนเป็นตัวกระตุ้นทำให้คนในเมืองวิตกกังวล รู้สึกไร้อำนาจ และขาดการมั่นคงในชีวิต แต่ที่เขาทำได้คือปรับความรู้สึกให้ดีขึ้นด้วยตนเอง หรือแสวงหาสิ่งที่ลงตัวสำหรับตนเองในเมืองเป็นวัฒนธรรมแบบปัจเจก เพราะบาง ลูกผสมเพราะได้รับผลกระทบจากรัฐชาติภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ความวิตกกังวลเป็นสภาวะรวมทางอารมณ์ของปัจเจก ที่เกี่ยวข้องกับความไม่คงและความไม่แน่นอน เกิดขึ้นจากความไม่มีเสถียรภาพกับการทำมาหากิน อนาคตทางการเมือง สุขภาพ การแต่งงาน งาน ความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานหรือผู้บังคับบัญชา และด้านอื่นๆ ของชีวิตเมือง และมักจะเกี่ยวโยงกับ “โอกาส” ตามความหมายที่สเตฟาน ฟ็อยชวังก์ นิยามไว้ว่า “สิ่งที่ไม่อาจเห็นล่วงหน้าซึ่งอาจจะเกิดขึ้น รวมถึงสิ่งที่ประสบมาแล้วในอดีต” (Feuchtwang, 1989: 15 อ้างในชิเกฮารุ ทานาเบ้)

การศึกษาเรื่องนี้จึงเป็นการเปิดพื้นที่ของระบบความเชื่อและศาสนาของคนในสังคมเมือง และการตีความภายใต้บริบทของความทันสมัยจากการทบทวนนิยามของศาสนาที่ David Herbert (2003) เสนอไว้ว่าศาสนาสามารถนิยามได้ทั้งในหน้าที่และความหมาย ทั้งที่เกี่ยวกับปัจเจกบุคคลและระบบสังคม ส่วน Geertz (1966 อ้างใน Herbert) นิยามศาสนาว่าเป็นการอุปมาดังเรื่องราวที่จะอธิบายความหมายให้กับชีวิต ในเรื่องเป้าหมาย การทำความเข้าใจในเรื่องเศร้า ความตาย ความสุข ความหรรษาที่เกิดขึ้น และการนิยามความหมายของศาสนาตามที่บูร์ดิเออ ว่าไว้ว่า ศาสนาก็เป็น “สื่อทางสัญลักษณ์อย่างหนึ่ง” ที่ถูกจัดให้

เป็นโครงสร้างและขณะเดียวกันก็เป็นตัวกำหนดโครงสร้างเช่นกัน แต่การนิยามศาสนาของผู้คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากการศึกษาของนักวิชาการหลายท่านทั้ง คายส์ เทอวิล เคิร์ช รวมทั้งพระยาอนุนามราชชน (Keyes 1973; Terwiel 1976; Kirth 1967; 1977; Anuman Rajadhon; 1986) ต่างกล่าวว่าศาสนาพุทธในประเทศไทยเป็นศาสนาพุทธแบบผสมผสาน (syncretic Buddhism) หรือที่เราคุ้นชินกันทั่วไปว่าพุทธแบบชาวบ้าน ที่มีการผสมในทุกรูปแบบแห่งความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏออกมา แต่ความเชื่อของคนในเมืองแตกต่างจากความเชื่อของคนในชนบท คนในชนบทมีความเชื่อเรื่องผี ที่พัฒนา กิติยาษา(2550) ได้วิเคราะห์ความคิดจากงานของคายส์ที่เสนอว่าคนชนบทมีความเชื่อเรื่องผี แต่ผีในชนบทมีหน้าที่ดูแลพื้นที่ทั้งเชิงกายภาพและจิตวิญญาณ ทั้งที่ทำงาน ที่อยู่ หรือดูแลให้เจ็บป่วย การวิเคราะห์เรื่องความเชื่อศาสนาของคนไทย โดย ศ.ชาร์ล เอฟ คายส์ ได้มองว่าศาสนาเป็นเครื่องมือหลอมรวมเอาความแตกต่างของผู้คนไว้ด้วยกัน การบวชนบวช การเจรจาต่อรอง โดยกระทำผ่านพิธีกรรมที่เรียกว่าการทำบุญ โดยการมาสักการะถือเป็นการทำบุญ สังคมบารมีหากไม่ได้ชาตินี้ก็ต้องรองไปชาติหน้า

วิถีความประเพณีของคนในยุคปัจจุบัน เป็นได้ทั้งการปะทะและการประสานกันระหว่างการพัฒนาแบบทุนนิยมและปัจเจกบุคคล แม้คนไม่หลุดออกไป เขาก็ต้องเผชิญกับมันและเปลี่ยนผ่านสภาพไปได้ด้วยการปฏิบัติการใหม่เทพเจ้าอาจเป็นเพียงวัฒนธรรมที่สร้างขึ้นใหม่ เป็นการสร้างภาพตัวแทนของอำนาจใหม่ที่เรามองไม่เห็น ให้มองที่การปฏิสัมพันธ์มากกว่าภาพตัวแทนเชิงสัญลักษณ์ เราจะได้เห็นการจัดการที่คนเมืองทำผ่านเทพเจ้าว่ามีการเลื่อนไหลและต่อรองได้ (บางคนยกมือไหว้ บางคนบนบานจัดให้ชุดใหญ่) การไต่ถามความหมายของพฤติกรรมการบูชาของผู้คนจึงเลี้ยวไม่ได้จากการใช้วิถีเศรษฐกิจแบบเมืองในพื้นที่เมือง ศาสนาพุทธ พราหมณ์ ฆราวาส เป็นระบบศาสนาของคนไทยที่ต้องพิจารณาถึงกระบวนการผสมผสานและรับเอาอารยธรรมอินเดียให้เข้ากับเศรษฐกิจ การเมืองและการปกครองของไทยมาแต่โบราณ และรวมเข้ากับความเชื่อท้องถิ่น และความสามารถของผู้คนในการปรับตัว หลอมรวมความเชื่อ และพิธีกรรมทางศาสนาจากต่างที่เข้ามาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พื้นฐานความเชื่อเทพเจ้าหลายองค์ (polytheism) มาจากศาสนาพราหมณ์ (Brahmanism) ที่เป็นรากฐานเก่าแก่ของศาสนาฮินดู (Hindunism) เทพเจ้าองค์ต่างๆ คือวัตถุที่แสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์ปรากฏออกมาในรูปสัญลักษณ์ (Lash, 2010:156) การทำบุญหรือสักการะตามความเชื่อกับเทพเจ้าทุกองค์ในศาสนาฮินดู สามารถอธิบายได้ตามความคิด การทำทาน (charity) หรือ danadharma ตามศาสนาฮินดู การทำทาน (dana) เหมือนเป็นการได้รับรางวัลกลับคืนมาจากสิ่งที่มีค่าที่เราบริจาคไป ซึ่งก็สอดคล้องกับหลักการตลาดสมัยใหม่ ทั้งศาสนาพุทธและฮินดูการทำทานเป็นการค้าจูน การแลกเปลี่ยนสิ่งของ การให้ความเท่าเทียมผ่านสิ่งที่นำไปทำบุญ และได้สิ่งต่างตอบแทนกลับมากซึ่งอาจไม่ใช่สิ่งของแบบเดิมแต่อยู่ในนามธรรมลักษณะอื่น (Chidester, 1989: 252) เป็นการแลกเปลี่ยนการทำบุญเป็นการสร้างอำนาจโดยการมีบุญบารมีหากมีมากนำไปสู่สิทธิธรรมแห่งอำนาจ (authority) การไปบูชาเป็นการสั่งสมบุญเพื่อก้าวไปสู่ผู้มีบุญต่อไป

การใช้ชีวิตในเมืองที่มีความเสี่ยง นอกจากการก้มหน้ายอมรับชะตากรรมแล้วก็คือการพึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์นอกเหนือธรรมชาติ การบวงสรวงบูชาที่พบจากพฤติกรรมคนเป็นปรากฏการณ์ของการมีชีวิตอยู่เพื่อดิ้นรนแสวงหาที่พึ่ง แม้จะไม่พบจากยากจนมาไหว้เพราะต้องใช้ทุนส่วนหนึ่ง จะเป็นคนวัยทำงานที่อยู่ในภาวะการแข่งขัน ความเสี่ยงสูงในตำแหน่งหน้าที่ เพราะความหวั่นไหวจากความไม่แน่นอนไม่มีหลักยึด แม้บางครั้งผู้คนอื่นมองว่ามีฐานะทางสังคมหรือเศรษฐกิจที่สูงอยู่แล้วก็ตาม ภาวะการณ์ในความรู้สึกเช่นนี้ปรากฏในหมู่คนเมืองที่ต้องการความมั่นใจผ่านการปฏิบัติบูชา เพื่อความหวังและกลายเป็นอุดมคติของคนเมือง เพราะการไป “ขอ” หรือ “ต่อรอง” กับเทพไม่มีผู้ใดทราบไม่ต้องกลัวเสียหน้าหรือถูกซ้ำเติม แต่กลับมีประโยชน์เชิงนามธรรมเพราะชีวิตที่เป็นอยู่ก็ไร้อำนาจต่อรองหรืออยู่ในภาวะจำยอมกับการทำงานในเมืองอยู่แล้ว การ “ขอ” ผ่านการสักการะก็เกินไปเพื่อความสบายใจในการใช้ชีวิตท่ามกลางความสับสนวุ่นวายในเมืองได้วิธีหนึ่ง

ข้อเสนอแนะ

สี่แยกแห่งนี้นอกจากมีความสำคัญทางเศรษฐกิจที่กล่าวแล้ว ปัจจุบันความสำคัญทางเศรษฐกิจกับความมั่นคงทางการเมืองของประเทศเป็นสิ่งควบคู่กัน ฉะนั้นหากมีการศึกษาวิจัยควรพิจารณาประเด็นเรื่องการคัดเลือกพื้นที่แห่งนี้ไปเป็นเวทีต่อสู้ทางการเมืองของกลุ่มผู้สนับสนุนการเมืองที่ต่างข้างกันทั้งเสื้อแดง และ กลุ่ม กปปส.ต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้สำเร็จได้จากการงานวิจัยเรื่อง สี่แยกเทพเจ้า ความเชื่อของคนในมหานครกรุงเทพ ที่ได้ทุนสนับสนุนจากงบประมาณเงินรายได้คณะสังคมศาสตร์ปี 2556 ผู้วิจัยจึงขอขอบคุณมา ณ ที่นี้ นอกจากนี้ผู้เขียนขอคารวะครูบาอาจารย์ทุกท่านที่ได้ให้ความรู้และความเมตตาตลอดมาทางด้านวิชาการ โดยเฉพาะรองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา คุวินทร์พันธุ์ ที่ได้ชี้แนะและเปิดพื้นที่ให้ศึกษาเรื่องเมืองในประเด็นต่างๆ แต่งานชิ้นนี้ยังมีข้อบกพร่องอยู่มากถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนตามลำพัง และผู้เขียนขอระลึกถึงเพื่อนในแวดวงวิชาการท่านหนึ่ง คือ ดร.พัฒนา กิตติอาษา หรือ อาจารย์อู๋ที่ได้ค้นคว้าวิชาการด้านมานุษยวิทยาไว้มากมายและผู้เขียนก็ได้ใช้ประโยชน์จากการศึกษาและอ้างอิงงานของอาจารย์เสมอ จึงขออุทิศคุณความดีที่ข้าพเจ้าได้ทำไว้บ้างนั้นให้กับอาจารย์อู๋ไปสู่สัมปรายภพที่เป็นสุขตลอดไป และขอขอบคุณภาพถ่ายที่ถ่ายโดยนิสิตพัฒนาชุมชนเมือง คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เอกสารอ้างอิง

- จารุวรรณ ขำเพชร. (2554). **พื้นที่เมืองและชีวิตของคนในซอยดาวบอย**. ปรินซ์นิพนธ์ศิลปศาสตร์ดุสิตบัณฑิต (สาขา ศิลปวัฒนธรรมวิจัย). กรุงเทพฯ:บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- ชีกาญจนา ทานาเบ้ (2555). **พิธีกรรมและปฏิบัติการในสังคมชาวนาภาคเหนือของประเทศไทย**. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์ และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว.(พ.ศ.2544). ตลาดนัดเทพเจ้า. **สารคดี**.ปีที่ 17 ฉบับที่ 195
- พัฒนา กิตติอาษา.(2550).มานุษยวิทยาอุษาคเนย์ และชาร์ลส์ คายส์. **วารสารสังคมศาสตร์**. ปีที่ 19 ฉบับที่ 1/2550
- ฟูลเชอร์,เจมส์. (2554). **ทุนนิยม:ความรู้ฉบับพกพา: Capitalism: A Very Short Introduction**, กรุงเทพฯ: โอเพ่นเวิลด์ส
- Chidester, David.(1989). **Pattern of Action: Religion and Ethics in a Comparative Perspective**. California.Wadsworth Inc
- Herbert, David.(2003). **Religion and civil society: rethinking public religion in the contemporary world**. Hampshire.Ashgate Publishing Limited.
- Lash, Scott. (2010). **Intensive Culture Social Theory, Religion and Contemporary Capitalism**. London, Sage Publications,Inc

มัสยิดแบบตะวันตกในกรุงเทพมหานคร: การผสมระหว่างสถาปัตยกรรมอิสลามกับสถาปัตยกรรมตะวันตก

Western Style Mosques in Bangkok: The Blend of Islamic Architecture and Western Architecture

นางสาววสน สานะเสน

ภาควิชาทัศนศิลป์ คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องมัสยิดแบบตะวันตกในกรุงเทพมหานคร: การผสมระหว่างสถาปัตยกรรมอิสลามกับสถาปัตยกรรมตะวันตก มุ่งศึกษาวิธีการผสมผสานสถาปัตยกรรมอิสลามเข้ากับสถาปัตยกรรมตะวันตกที่พบในมัสยิดที่เลือกมาเป็นกลุ่มตัวอย่างในด้านรูปแบบทางสถาปัตยกรรม องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและการตกแต่งรวมถึงศึกษาแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อการสร้างมัสยิดด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก โดยเลือกมัสยิดในกรุงเทพฯ มาเป็นกลุ่มตัวอย่าง 8 แห่ง ได้แก่ มัสยิดต้นสนหลังเก่า มัสยิดหลวงโกชาอิชาก มัสยิดเซฟี มัสยิดบางอุทิศ มัสยิดบางอ้อ มัสยิดดารุลอาบีดีน มัสยิดจักรพงษ์ และมัสยิดมหานาค เนื่องจากมัสยิดดังกล่าวมีลักษณะของสถาปัตยกรรมตะวันตกอย่างชัดเจน จากนั้นศึกษาองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมอิสลามและสถาปัตยกรรมตะวันตกแล้วนำมาเทียบเคียงกับรูปแบบทางสถาปัตยกรรม องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและการตกแต่งของมัสยิดที่เลือกมาเป็นกลุ่มตัวอย่าง รวมถึงศึกษาประวัติการสร้างมัสยิดแต่ละแห่งและสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่ามัสยิดแบบตะวันตกในกรุงเทพมหานครเริ่มปรากฏขึ้นชัดเจนในสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 อันเป็นช่วงเวลาที่ยุโรปนิยมสร้างเป็นแบบตะวันตกรวมถึงมัสยิด ซึ่งมุสลิมในกรุงเทพฯ มิได้มองว่าสถาปัตยกรรมตะวันตกเป็นสถาปัตยกรรมสำหรับโบสถ์ของศาสนาคริสต์ หากแต่มองว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่ดีที่สุดเหมาะสมที่จะนำมาใช้สร้างมัสยิดอันเป็นพระนิเวศของพระเจ้า โดยสร้างตามอย่างอาคารแบบตะวันตกในกรุงเทพฯ และอาคารแบบอาณานิคมในมาเลเซียหรือสิงคโปร์ ซึ่งผู้ออกแบบก่อสร้างได้นำสถาปัตยกรรมอิสลามกับสถาปัตยกรรมตะวันตกมาผสมผสานกันได้อย่างน่าสนใจ โดยนำลายประดับแบบอิสลามและเลือกใช้องค์ประกอบของสถาปัตยกรรมอิสลามและของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีลักษณะใกล้เคียงกันมาใช้ได้แก่ โดม หอคอย (สำหรับมุสลิมคือมินาเรต) และช่องโค้งยอดแหลม ยังมีมัสยิดบางแห่งที่เป็นสถาปัตยกรรมตะวันตกชัดเจน เช่น มัสยิดมหานาคเป็นสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก และมัสยิดเซฟีเป็นสถาปัตยกรรมแบบเวนิเซียนโกธิก เป็นต้น มัสยิดแบบตะวันตกในกรุงเทพฯ สะท้อนความตั้งใจอันดีของมุสลิมในกรุงเทพฯ ในการเลือกใช้สถาปัตยกรรมที่ดีที่สุดสำหรับสร้างมัสยิด และเป็นตัวอย่างงานสถาปัตยกรรมที่ผสมผสานรูปแบบของสองวัฒนธรรมได้อย่างงดงาม เป็นความงามรูปแบบใหม่อันเป็นหนึ่งในอัตลักษณ์แห่งเอเชียที่ไม่มีที่ใดเสมอเหมือน

คำสำคัญ: มัสยิด สถาปัตยกรรมอิสลาม สถาปัตยกรรมตะวันตก สถาปัตยกรรมแบบอาณานิคม

Abstract

The research about Western Style Mosques in Bangkok: The Blend of Islamic Architecture and Western Architecture aims to explore how the sample mosques blend Islamic Architecture and Western Architecture in architectural style and decoration, include the concept of such design. Eight mosques are chosen as sample; Tonson Mosque (The Former), Luang Kocha Issac Mosque, Sefi Mosque, Bang Uthit Mosque, Bang Or Mosque, Darul Abedeen Mosque, Chakrapong Mosque and Mahanak Mosque; due to their obvious western style. The method of research starts from bringing Islamic elements and Western elements which are found in the sample mosques, as well as studying their history and interviewing related persons, then comparing them with Islamic Architecture and Western Architecture.

The finding shows that Western Style Mosques in Bangkok appear in the reign of King Rama V; when architectures throughout the city were built in Western Style even the mosques. Muslims in Bangkok did

not think that Western Architecture was served only for church but they recognized it is the style of noble, beautiful and in fashion. Therefore it is the best style to be mosques; the house of God. Having western architecture in Bangkok and colonial building in Malaysia and Singapore as prototype, the architects blended Islamic Architecture and Western Architecture with very amazing ideas. They brought elements of Islamic Architecture which shared same appearance with those in Western Architecture. They are dome, minaret and pointed arch. Thus, Western Style Mosques in Bangkok were hybrid of Islamic Architecture and Western Architecture. There are other mosques in Bangkok which are rather completely Western Architecture such as Mahanak Mosque in Neoclassic Style and Sefi Mosque in Venetian Gothic Style. All mentioned above can be assumed that Western Style Mosques in Bangkok reflect the good will of Muslims in Bangkok who design their mosques with the best architecture in their own views, and show and the perfect blend of Islamic Architecture and Western Architecture. Initiate the new aesthetics; one of Asian identity which no one can compare.

Keywords: Mosque, Islamic Architecture, Western Architecture, Colonial Architecture

บทนำ

สถาปัตยกรรมตะวันตกในประเทศไทยเริ่มปรากฏตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยชาวตะวันตกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในสยามเป็นผู้นำเข้ามา ต่อมาในสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงศึกษาประเพณีและวัฒนธรรมของชาวตะวันตกและทรงตระหนักว่าสยามต้องเลิกประเพณีบางอย่างเพื่อให้ชาวตะวันตกกล่าวหาว่าสยามเป็นชนป่าเถื่อนแล้วใช้เป็นข้ออ้างในการเข้ายึดครองประเทศ เช่น ทรงยกเลิกการหมอบกราบ ให้ผู้ที่มาเข้าเฝ้าสวมเสื้อ และโปรดให้สร้างที่ประทับใหม่เป็นแบบตะวันตกคือพระนครคีรี (เขาดิน ปรกติชนทการ, 2550) ครั้นถึงสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นช่วงเวลาที่ประเทศที่อยู่รายรอบสยามตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศสแล้วทั้งสิ้น ภัยจากตะวันตกจึงเข้ามาใกล้สยามมากขึ้นทุกขณะ พระองค์จึงทรงนำแบบอย่างจากชาวตะวันตกมาปฏิรูปประเทศ ทั้งการบริหาร การศาล การทหาร สาธารณูปโภคต่างๆ รวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ศิลปวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรม ผลักดันให้สยามกลายเป็น “สยามใหม่” ที่เจริญรุ่งเรืองขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมตะวันตกถือว่ามียุคทองมาก เนื่องจากสถาปัตยกรรมไทยประเพณีแบบเดิมไม่สามารถรองรับกิจกรรมแบบตะวันตกได้ จึงต้องเปลี่ยนอาคารให้สร้างเป็นแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก แม้ในระยะแรกจะยังผสมผสานกับสถาปัตยกรรมไทยอยู่บ้างอย่างที่เรียกว่า “ห้วมังกุ ท้ายมังกุ” แต่ในที่สุดอาคารบ้านเรือนในสยามก็กลายเป็นแบบตะวันตกโดยสมบูรณ์เมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงว่าจ้างช่างชาวต่างชาติให้เข้ามาออกแบบก่อสร้างอาคารบ้านเรือนในสยาม ทำให้โฉมหน้าของสยามเปลี่ยนไปนับแต่นั้น

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงเดียวกับที่ยุโรปวนกลับไปนิยมสถาปัตยกรรมแบบ “ยุคเก่า” (Historicism) คือการนำสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบสมัยก่อนมาใช้ใหม่จึงเกิดสถาปัตยกรรมตระกูล “นีโอ” (Neo) ขึ้น อันได้แก่ นีโอคลาสสิก นีโอเรเนซองส์ นีโอบาโรค เป็นต้น เมื่อช่างชาวตะวันตกเข้ามาทำงานออกแบบก่อสร้างในสยามจึงได้นำสถาปัตยกรรมเหล่านี้เข้ามาปรับใช้ให้เข้ากับภูมิอากาศในสยาม (กฤษณา หงษ์อุเทน, 2556)

มุสลิมในกรุงเทพฯ ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์มีทั้งมุสลิมเชื้อสายอาหรับ เปอร์เซีย อินเดีย จาม ชวา และมลายู ส่วนหนึ่งเป็นมุสลิมที่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยาหลังจาก พ.ศ.2310 แล้วมาอาศัยร่วมกับมุสลิมในฝั่งธนบุรีที่อยู่มาก่อน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขายและทำการเกษตร มีจำนวนหนึ่งที่เป็นขุนนางซึ่งสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่เป็นขุนนางในสมัยกรุงศรีอยุธยา หลังจากนั้นก็มีมุสลิมเชื้อสายมลายูที่ถูกกวาดต้อนขึ้นมาจากหัวเมืองปัตตานีมาอาศัยร่วมด้วย จึงต้องขยายชุมชนออกไปและสร้างมัสยิดเพิ่มขึ้น มัสยิดในกรุงเทพฯ ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์เป็นสถาปัตยกรรมไทยประเพณี อาทิ มัสยิดต้นสนหลังแรกและมัสยิดบางหลวง เนื่องจากสร้างขึ้นในช่วงที่ศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นกระแสหลัก (อาดิศร์ รักษมณี, 2552) เพราะมีบุคคล

ในชุมชนเป็นขุนนางจึงสร้างมัสยิดตามรูปแบบของวัดและวังเพื่ออิงอำนาจกับชนชั้นปกครอง ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 5 สยามรับเอาศิลปวัฒนธรรมของตะวันตกมาเป็นแบบอย่างในการพัฒนาประเทศดังเช่นการสร้างอาคารแบบตะวันตก ในขณะที่มุสลิมในกรุงเทพฯ ก็เริ่มมีฐานะมั่นคงขึ้น ได้พบเห็นสถาปัตยกรรมตะวันตกในสยาม ได้เดินทางไปเห็นอาคารแบบโคโลเนียลในมาเลเซียและสิงคโปร์ และมีทุนทรัพย์พอที่จะบูรณะมัสยิดของตน สถาปัตยกรรมตะวันตกจึงเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างมัสยิดรูปแบบใหม่ เกิดเป็น “มัสยิดแบบตะวันตก” ที่ผสมองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของสองวัฒนธรรมเข้าด้วยกันอย่างงดงาม

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาวิธีการผสมผสานสถาปัตยกรรมอิสลามเข้ากับสถาปัตยกรรมตะวันตกที่พบในมัสยิดแบบตะวันตกในกรุงเทพฯ ในด้านรูปแบบทางสถาปัตยกรรม องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและการตกแต่ง
2. เพื่อศึกษาแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อการสร้างมัสยิดด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเลือกมัสยิดในกรุงเทพฯ มาเป็นกลุ่มตัวอย่าง 8 แห่ง ได้แก่ มัสยิดต้นสนหลังเก่า มัสยิดหลวงโกชาอิชฎาก มัสยิดเซฟี มัสยิดบางอุทิศ มัสยิดบางอ้อ มัสยิดดารุลอาบีดีน มัสยิดจักรพงษ์ และมัสยิดมหานาค เนื่องจากเป็นมัสยิดที่ปรากฏลักษณะของสถาปัตยกรรมตะวันตกอย่างชัดเจน ได้แก่ รูปแบบทางสถาปัตยกรรม องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและการตกแต่ง จากนั้นศึกษาองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมอิสลามและสถาปัตยกรรมตะวันตกแล้วนำมาเทียบเคียงกับรูปแบบทางสถาปัตยกรรม องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและการตกแต่งของมัสยิดที่เลือกมาเป็นกลุ่มตัวอย่าง รวมถึงศึกษาประวัติการสร้างมัสยิดแต่ละแห่งและสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น อิหม่ามประจำมัสยิด มุสลิมในชุมชน เพื่อสืบค้นแนวคิดในการสร้างมัสยิด จากนั้นจึงวิเคราะห์ข้อมูล สรุปผลการวิจัย และเผยแพร่ผลงานวิจัย

ผลการวิจัย

รายละเอียดของมัสยิดแบบตะวันตกในกรุงเทพฯ

รายละเอียดของมัสยิดแบบตะวันตกในกรุงเทพฯ เรียงลำดับตามช่วงเวลาในการสร้าง มีดังนี้

1. มัสยิดต้นสนหลังเก่า (ช่วง พ.ศ.2359-2495)

ภาพที่ 1 มัสยิดต้นสน

ที่มา: ธีรนนท์ ช่วงพิชิต

ภาพที่ 2 แนวระเบียงบนมัสยิดต้นสน

ที่มา: ธีรนนท์ ช่วงพิชิต

มัสยิดต้นสนตั้งอยู่ที่เขตบางกอกใหญ่ใกล้กับวัดหงส์รัตนาราม เป็นมัสยิดเก่าแก่ซึ่งถูกบูรณะและเปลี่ยนรูปแบบหลายครั้ง มัสยิดต้นสนหลังที่เลือกมาศึกษาวิจัยเป็นหลังเก่าที่สร้างเมื่อปี พ.ศ.2359 โดยเปลี่ยนจากเดิมที่เป็นอาคารไม้มาเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน แต่มีหน้าจั่วคล้ายวัดเนื่องจากผู้ออกแบบได้แรงบันดาลใจมาจากพระราชวังบวรสถานมงคล (สรยุทธ ชื่นภักดี, บรรณาธิการ, 2544) หลังจากนั้นก็บูรณะเรื่อยมาจนหลายสมัยจนมีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมแบบผสมผสานลักษณะของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ปรากฏบนมัสยิดต้นสนหลังเก่า ได้แก่ ขอบด้านบนของอาคารที่ทำเป็นแนวระเบียงอย่างสถาปัตยกรรมบาโรกเพื่อตกแต่งอาคารให้ดูหรูหรา เน้นประตูทางเข้าตรงกลางด้วยแผ่นโค้งประดับตราของจักรวรรดิออตโตมัน (Ottoman

Empire) ถัดมาคือลายปูนปั้นที่ผนังด้านนอกของอาคารเป็นลายประดับแบบตะวันตกผสมอิสลาม ได้แก่เสาอิง (pilaster) ด้านหน้าที่คั่นระหว่างหน้าต่าง เป็นเสาที่มีการเจาะร่อง (flute) แบบเสากรีก ส่วนปูนปั้นเหนือกรอบหน้าต่างเป็นช่องวงโค้ง (arch) แบบโรมัน แต่เสริมด้านบนด้วยเส้นแบบวัดปลายที่มียอดเป็นรูปดาวกับพระจันทร์เสี้ยวอันเป็นสัญลักษณ์ของศาสนาอิสลามซึ่งจักรวรรดิออตโตมันเป็นผู้ริเริ่มนำมาใช้ (Gauding, 2009) ภายในช่องวงโค้งเป็นช่องกลมฉลุเป็นลายรัศมี เป็นไปได้ว่าทำขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เพราะเป็ลายฉลุที่นิยมในสมัยรัชกาลที่ 5 (สรยุทธ ชื่นภักดี, บรรณาธิการ, 2544) ส่วนเสาที่รองรับช่องวงโค้งนี้ก็เป็นเสาอิงเจาะร่องแบบเสากรีกดังที่กล่าวมา

ภาพที่ 3 กรอบหน้าต่างของมัสยิดต้นสน
ที่มา: ชีรนนท์ ช่วงพิชิต

ภาพที่ 4 กำแพงแก้วของมัสยิดต้นสน
ที่มา: ชีรนนท์ ช่วงพิชิต

แนวรั้วด้านหน้าหรือกำแพงแก้วออกแบบเป็นซุ้มประตูแบบตะวันตก เห็นได้จากแผ่นไม้ฉลุลายขนมปังขิงที่อยู่ด้านบนเสาที่ขนาบแผ่นไม้นั้นมีการเจาะร่องให้แลดูคล้ายการก่ออิฐแบบโบราณ⁷ ซึ่งเป็นลักษณะของสถาปัตยกรรมนีโอเรเนซองส์ ตัวเสาวางบนแท่นแบบเสาโรมัน ส่วนแนวรั้วเตี้ยๆ ที่ต่อออกมาจากข้างเสานั้นมีเสาเจาะร่องแบบกรีกคั่นเป็นระยะอีกทั้งแต่ละเสายังประดับด้วยลายปูนปั้นรูปวงมัลลียแบบศิลปะโรมัน

โดยภาพรวมแล้วมัสยิดต้นสนหลังเก่าเป็นสถาปัตยกรรมแบบผสมระหว่างไทย ตะวันตกและอิสลาม แต่มีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมตะวันตกมากกว่าเนื่องจากการแสดงความทันสมัย ตามกระแสนิยมสถาปัตยกรรมตะวันตกในขณะนั้น นอกจากนี้ด้านข้างมัสยิดยังมีอาคารสมาคมสนธิอิสลามที่เป็นอาคารไม้แบบขนมปังขิง (คืออาคารไม้ฉลุลายที่ได้รับความนิยมจากเรือนไม้ของอังกฤษสมัยสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย) ได้หลังคามีสัญลักษณ์ดาวกับพระจันทร์เสี้ยวและตัวเลขแบบอาหรับระบุปีที่สร้าง และด้านหน้ายังมีศาลาแปดเหลี่ยมที่สร้างในปี พ.ศ. 2473 เป็นอาคารไม้แบบขนมปังขิงเช่นกัน ปัจจุบันอาคารและศาลาดังกล่าวยังมีให้เห็นอยู่ที่มัสยิดต้นสน

2. มัสยิดหลวงโกชาอิศหาก (สร้างในสมัยรัชกาลที่ 4)

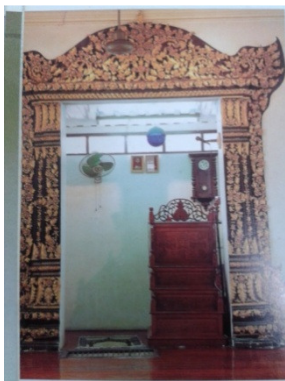

ภาพที่ 5 มัสยิดหลวงโกชาอิศหาก
ที่มา: วสมน สาณะเสน

ภาพที่ 6 ลายปูนปั้นบนมัสยิดหลวงโกชาอิศหาก
ที่มา: วสมน สาณะเสน

⁷ การเจาะร่องให้เหมือนงานก่ออิฐโบราณ มีมาตั้งแต่ยุคเรเนซองส์ (คริสต์ศตวรรษที่ 15) เช่น คฤหาสน์ของโคซิโม เดอ เมดิชี (Palazzo Medici) แล้วสถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิกก็นำเทคนิคนี้มาใช้อีกครั้ง

ภาพที่ 7 มิหรีอบของมัสยิดหลวงโกชาอิศหาก

ที่มา: Ministry of Foreign Affairs of Thailand (2001)

มัสยิดหลวงโกชาอิศหากตั้งอยู่ที่เขตสัมพันธวงศ์ สร้างโดยหลวงโกชาอิศหาก (เกิดปีนอับดุลลอฮ์) ที่รับราชการเป็นล่ามเจรจาระหว่างคณะทูตกับราชสำนักสยาม (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2545) เมื่อมีพ่อค้ามุสลิมเข้ามาติดต่อค้าขายมากขึ้น ท่านจึงสร้างมัสยิดขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกแก่บรรดาพ่อค้าในการประกอบศาสนกิจ ตัวอาคารเป็นสถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิก ผังอาคารเป็นรูปตัวที (T) กล่าวคือเป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีมุขยื่นออกมาด้านหน้าเป็นอาคารประธาน เหนืออาคารประธานเป็นจั่วแบบวิหารกรีก ใต้จั่วประดับปูนปั้นลายพวงมาลัยแบบโรมัน หน้าต่างชั้นสองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีกรอบรูปหน้าจั่วแบบวิหารกรีกอยู่ด้านบน ส่วนหน้าต่างชั้นสองเป็นรูปช่องวงโค้ง ด้านในฉลุลายสวยงาม โดยรวมแล้วมัสยิดหลวงโกชาอิศหากดูเป็นวิหารกรีก หรืออาคารแบบนีโอคลาสสิกมากกว่าดูเป็นมัสยิดภายในมีมิหรีอบแบบทรงไทย

นอกจากนี้ยังมีมัสยิดบางแห่งในกรุงเทพฯ ที่มีได้เป็นอาคารแบบตะวันตกแต่มีองค์ประกอบเล็กๆ บางส่วนที่เป็นงานแบบตะวันตก อาทิ มิหรีอบของมัสยิดดิพล็อส มุขประตูและมิหรีอบของกุฎีเจริญพาศน์ที่เป็นงานฉลุไม้แบบขนมปังขิง แม้จะเก่าแก่แต่ยังคงงดงาม และกรอบหน้าต่างของมัสยิดฮารูนที่เป็นงานแบบนีโอคลาสสิก เป็นต้น

3. มัสยิดเซฟี (พ.ศ. 2453)

ภาพที่ 8 มัสยิดเซฟี

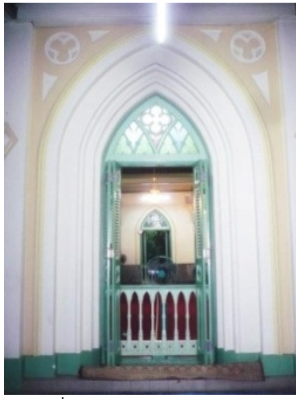
ที่มา: สำนักงานเขตคลองสาน (2555)

ภาพที่ 9 ลายฉลุแบบกอธิกและขนมปังขิงที่มัสยิดเซฟี

ที่มา: วสมน สาณะเสน

มัสยิดเซฟีตั้งอยู่ที่เขตคลองสาน เป็นมัสยิดเก่าแก่ของมุสลิมกลุ่ม “ดาอูดเดโบราร์” ที่สืบเชื้อสายมาจากมุสลิมชีอะฮ์ชาวอินเดียที่เดินทางเข้ามาค้าขายในสยามแล้วซื้อที่ดินใกล้คลังสินค้าของตนสำหรับสร้างมัสยิด (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2545) ตัวอาคารเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาปั้นหยา ด้านหน้ามีมุข (portico) ยื่นออกมา หลังคามุขทำจากไม้ฉลุลายขนมปังขิงอย่างสวยงาม และมีบันไดทางขึ้นทำจากหินอ่อน เป็นสถาปัตยกรรมแบบกอธิกผสมกับแบบขนมปังขิง หน้าต่างและประตูเป็นรูปช่องโค้งยอดแหลม (pointed arch) แบบสถาปัตยกรรมกอธิก ตามบานหน้าต่างและประตูมีปูนปั้นหรือลายฉลุรูปดอกจิกและดอกไม้สลับอยู่ทั่วไปเช่นเดียวกับสถาปัตยกรรมกอธิกและขนมปังขิง ที่ประตูและหน้าต่างชั้นล่างก่อเป็นช่องโค้งยอดแหลมที่ซ้อนกันหลายชั้น (recessed arch) อย่างประตูของสถาปัตยกรรมกอธิก

ภาพที่ 10 หน้าต่างแบบซ้อนหลายชั้นที่มัสยิดเซฟี
ที่มา: วสมน สาณะเสน

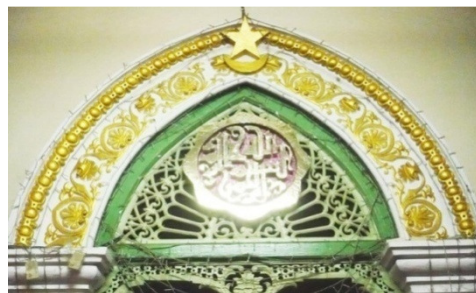

ภาพที่ 11 แนวระเบียงบนมัสยิดเซฟี
ที่มา: วสมน สาณะเสน

ขอบอาคารด้านบนเป็นระเบียงที่ตกแต่งด้วยปูนปั้นที่มีรูปทรงคล้ายกับมินาเรต (minaret-หอคอยสำหรับประกาศเวลาละหมาด) ของมัสยิด เพราะมีลายช่องโค้งยอดแหลมกับเสาอิง คล้ายเลียนแบบการตกแต่งระเบียงด้วยศาลายอดแหลมแบบกอซิกแต่เพราะเป็นมัสยิดจึงใช้รูปทรงของมินาเรตของอิสลามแทน

ภาพที่ 12 มิหรีบของมัสยิดเซฟี
ที่มา: วสมน สาณะเสน

ภาพที่ 13 ลายบนมิหรีบของมัสยิดเซฟี
ที่มา: วสมน สาณะเสน

ภายในมีมิหรีบที่ตกแต่งด้วยลายแบบนีโอคลาสสิกกับรูปดาวกับพระจันทร์เสี้ยวของอิสลาม ด้านล่างเป็นโลหะฉลุลายแบบตะวันตก ตรงกลางเป็นภาษาอาหรับอันเป็นคำปฏิญาณตนของมุสลิม⁸

การตกแต่งของมัสยิดเซฟีที่มีลักษณะใกล้เคียงกันระหว่างสถาปัตยกรรมกอซิกกับสถาปัตยกรรมอิสลามนั้น ได้แก่ การเจาะช่องหน้าต่างกับประตูเป็นรูปช่องโค้งยอดแหลมโดยเฉพาะมิหรีบ (mihrab-ประชุมทิศในการประกอบศาสนกิจและที่ยืนของอิหม่ามผู้นำละหมาด) เพราะมิหรีบของมัสยิดโดยส่วนใหญ่สร้างเป็นซุ้มช่องยอดแหลมซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับซุ้มยอดแหลมในสถาปัตยกรรมกอซิก หากแต่มีสัดส่วนที่อ้วนป้อมกว่า อาจมีการตกแต่งขอบในด้วยช่องวงโค้งเล็กๆ หรือตัวปลายยอดเล็กน้อย ในขณะที่ช่องโค้งยอดแหลมของสถาปัตยกรรมกอซิกนั้นผอมสูงกว่า

4. มัสยิดบางอุทิศ (พ.ศ. 2458)

มัสยิดบางอุทิศตั้งอยู่ที่เขตบางคอแหลม สร้างบนที่ดินที่อุทิศโดยคุณบาง นานา ผู้เป็นพี่มาของซอมีมัสยิดบางอุทิศ ตัวอาคารเป็นสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก หลังคาปั้นหยา ผังของอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าโดยมีมุขยื่นออกมาเล็กน้อยทั้งด้านหลังและด้านหน้า ชายคาฉลุลายเป็นขนมปังขิง ขอบอาคารด้านบนตกแต่งด้วยแนวระเบียงแบบสถาปัตยกรรมบาโรค

⁸ เป็นคำกล่าวปฏิญาณตนเมื่อเข้ารับเป็นมุสลิม เป็นภาษาอาหรับกล่าวว่า “ลาอิลลาฮอิลลอลลอฮ์ มุฮัมมัดศ็วรุลลอฮ์” แปลว่า “ไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์ และมุฮัมมัดเป็นศาสนทูตของพระองค์”

ภาพที่ 14 มัสยิดบางอุทิศ

ที่มา: วสมน สาณะเสน

ภาพที่ 15 โถงละหมาดในมัสยิดบางอุทิศ

ที่มา: วสมน สาณะเสน

ด้านหน้าประดับปูนปั้นลายตราของอาณาจักรออตโตมัน สองข้างมีลายปูนปั้นรูปพวงมาลัยแบบโรมัน หน้าต่างและประตูเป็นรูปช่องวงโค้ง ภายในตกแต่งผนังด้วยข้อความจากคัมภีร์อัลกุรอาน

5. มัสยิดบางอ้อ (2462)

ภาพที่ 16 มัสยิดบางอ้อ

ที่มา: <http://www.masjidinfo.com/mosque/info>

ภาพที่ 17 มิหรีบของมัสยิดบางอ้อ

ที่มา: วสมน สาณะเสน

มัสยิดบางอ้อตั้งอยู่ที่เขตบางพลัด สร้างโดยช่างชาวจีนที่เคยทำงานกับสถาปนิกชาวตะวันตก เป็นอาคารชั้นเดียว ก่ออิฐถือปูน หลังคาปั้นหยา มีรูปแบบเป็นสถาปัตยกรรมตะวันตกอย่างสมบูรณ์เว้นแต่โดมทั้งสองข้างที่สามารถเป็นได้ทั้งองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมอิสลามและของสถาปัตยกรรมตะวันตก เหตุที่มัสยิดบางอ้อถูกสร้างเป็นสถาปัตยกรรมตะวันตกอย่างชัดเจนเนื่องจากชุมชนต้องการแสดงว่าตนเป็นผู้ทันสมัย แต่ยังคงการคงอัตลักษณ์ของมุสลิมไว้จึงออกแบบให้มีโดมอยู่ด้านบน ซึ่งโดมของมัสยิดบางอ้อมีรูปทรงและมีการวัดที่ยอดเล็กน้อยแบบโดมของอิสลาม มิใช่โดมแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกซึ่งไม่มีการวัดที่ยอด

ตัวอาคารเป็นสถาปัตยกรรมแบบนีโอบาโรค โดยพิจารณาจากการตกแต่งขอบอาคารด้วยแนวระเบียง โดยเฉพาะแผ่นปูนตรงกลางที่ขนาบด้วยปูนปั้นรูปถ้วยซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของงานบาโรคแต่แสดงความเป็นอิสลามด้วยอักษรอาหรับด้านใน กรอบหน้าต่างก็เป็นปูนปั้นรูปช่องวงโค้งแบบบาโรค ส่วนลายประดับได้ขยายการอบมัสยิดเป็นลายช่อใบไม้แบบโรมันที่พบในสถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิก ส่วนด้านในมีมิหรีบที่เป็นช่องวงโค้งแบบตะวันตก เหนือช่องวงโค้งเป็นข้อความภาษาอาหรับจากคัมภีร์อัลกุรอาน สองข้างของช่องวงโค้งมีลายประดับรูปช่อใบไม้แบบโรมันหากแต่รายละเอียดน้อยกว่า ตรงกลางเป็นส่วนที่เรียกว่าคีย์สโตน (Key Stone) ซึ่งเปลี่ยนจากลายประดับแบบตะวันตกเป็นรูปดาวกับพระจันทร์เสี้ยวแบบอิสลามแทน

⁹คือหินที่อยู่ตรงกลางของโครงสร้างช่องวงโค้ง มีหน้าที่ยึดหินแต่ละก้อนให้อยู่ด้วยกันตามแนวโค้งที่ก่อขึ้น คีย์สโตนเป็นส่วนประกอบชิ้นสำคัญในการก่อช่องวงโค้ง แต่เมื่อมนุษย์สามารถสร้างอาคารก่ออิฐถือปูนได้ คีย์สโตนก็มักจะกลายเป็นเพียงงานตกแต่งเพื่อเลียนแบบงานก่อสร้างแบบโบราณเท่านั้น

ส่วนด้านข้างมัสยิดมีอาคารไม้ทรงขนมปังขิงที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้จั่วมีตราของสุลต่านออตโตมันกับตัวเลขแบบอาหรับระบุปีที่สร้าง ลักษณะคล้ายอาคารสมาคมสนธิอิสลามของมัสยิดต้นสน

6. มัสยิดดารุ้ลอาบีดีน (พ.ศ. 2495)

ภาพที่ 18 มัสยิดดารุ้ลอาบีดีน

ที่มา: วสมน สาณะเสน

ภาพที่ 19 มิหรีบของมัสยิดดารุ้ลอาบีดีน

ที่มา: วสมน สาณะเสน

มัสยิดดารุ้ลอาบีดีนตั้งอยู่ที่เขตบางคอแหลม เริ่มสร้างโดยฮัจยีไชน์ลอาบีดีนเมื่อปี พ.ศ.2453 เคยถูกไฟไหม้ในสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงบูรณะในปี 2549 จนมีลักษณะดังปัจจุบัน เป็นอาคารหลังคาปั้นหย่า รูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นแบบนีโอคลาสสิกด้วยลายปูนปั้นแบบกรีกโรมันตามประตูและหน้าต่าง อาทิปูนปั้นที่ก่อเป็นช่องวงโค้งรองรับด้วยเสาอิงเซาะร่อง คีส์โตน ทำเป็นช่องโค้งมีนามของศาสดามุฮัมมัดอยู่ด้านใน ส่วนด้านล่างเป็นปูนปั้นรูปช่อผลไม้ ส่วนที่ขอบอาคารด้านบนก็ตกแต่งด้วยแนวระเบียงที่คั่นด้วยเสาที่มีถ้ายวางด้านบนแบบสถาปัตยกรรมบาโรค ที่ผนังก็มีเสาอิงเซาะร่องที่มีหัวเสาเป็นลายขดม้วน (volute) แบบเสาไอโอนิก (Ionic Order) ของกรีก

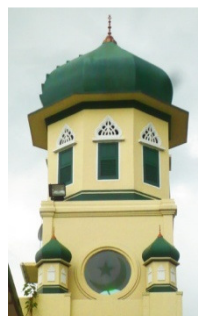
จุดเด่นของมัสยิดดารุ้ลอาบีดีนอยู่ที่มินาเรตสองข้างที่อยู่ด้านหลัง เป็นมินาเรตผังแปดเหลี่ยม หลังคาทรงกรวยซึ่งเป็นลักษณะของมินาเรตแบบออตโตมัน จึงทำให้มัสยิดดารุ้ลอาบีดีนมีตัวอาคารเป็นแบบตะวันตกแต่มีมินาเรตแบบอิสลาม อย่างไรก็ตามมินาเรตทั้งสองก็ดูเหมือนหอรขังหรือหอคอยของสถาปัตยกรรมกอทิกไม่น้อย ส่วนภายในมีมิหรีบที่ก่อเป็นช่องวงโค้งตกแต่งด้วยลายปูนปั้นแบบตะวันตกคือคีส์โตนอยู่ตรงกลางและลายไข่สลับหัวลูกศร (Egg and Darts)¹⁰ แบบศิลปะกรีกตลอดแนวโค้ง แต่ด้านบนมีสัญลักษณ์ขนาดใหญ่รูปดาวกับพระจันทร์เสี้ยวของอิสลาม

7. มัสยิดจักรพงษ์ (ประมาณปี พ.ศ. 2510-2515)

ภาพที่ 20 มัสยิดจักรพงษ์

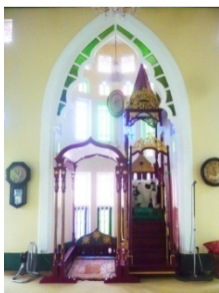
ที่มา: <http://www.manager.co.th/travel/>

ภาพที่ 21 รูปดาวเดือนที่ฐานโดมของมัสยิดจักรพงษ์

ที่มา: วสมน สาณะเสน

¹⁰คือลายจำหลักรูปคล้ายไข่สลับกับรูปหัวลูกศร พบในระบบหัวเสาแบบไอโอนิกของสถาปัตยกรรมกรีกและโรมัน

ภาพที่ 22 มิหรีบของมัสยิดจักรพงษ์

ที่มา: วสมน สาณะเสน

ภาพที่ 23 ข้อความตากัมกีร์อัลกุรอานในมัสยิดจักรพงษ์

ที่มา: วสมน สาณะเสน

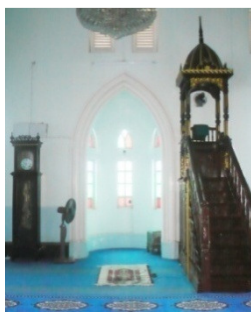
มัสยิดจักรพงษ์ตั้งอยู่ที่เขตพระนคร ย่านบางลำพู เป็นมัสยิดของชุมชนช่างทอง สร้างขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกับมัสยิดมหานาคจึงอยู่ภายใต้กระแสนสถาปัตยกรรมสมัยใหม่เช่นเดียวกัน ทำให้ไร้รอยแตกแตกต่างเช่นเดียวกับมัสยิดมหานาคอาคารเป็นสถาปัตยกรรมตะวันตก ทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านหน้ามีมุขยื่นออกมาและมีโดมอยู่ด้านบน ซึ่งมีโดมเล็กประดับอยู่ทั้งสี่มุมเหมือนโดมของโดมของมัสยิดมหานาค แต่สัดส่วนโดมของมัสยิดจักรพงษ์เล็กกว่าและมีรูปทรงแบบมลายูคือตัวปลายด้านบน มีรูปดาวเดือนอยู่ที่ฐานของโดม ด้านหลังอาคารมีเว็จผังรูปครึ่งวงกลมยื่นออกมาคือตำแหน่งของมิหรีบ เช่นเดียวกับเว็จของมิหรีบของมัสยิดมหานาค มินบ์ (mihrab-حرمة) มีพระนามของพระเจ้าเป็นเจ้าและข้อความจากคัมกีร์อัลกุรอาน มิหรีบเป็นรูปช่องโค้งยอดแหลมแบบสถาปัตยกรรมกอซิก ความน่าสนใจอยู่ที่ภายในมิหรีบและช่องเหนือหน้าต่างที่ตกแต่งด้วยกระจกสีซึ่งคล้ายกับการตกแต่งด้วยกระจกสีในงานสถาปัตยกรรมกอซิกอยู่ไม่น้อย ส่วนกำแพงทั้งสองฝั่งของโถงละหมาดมีข้อความจากคัมกีร์อัลกุรอานในแผ่นวงกลมประดับอยู่เป็นระยะ

8. มัสยิดมหานาค (พ.ศ. 2511)

ภาพที่ 24 โดมของมัสยิดมหานาค

ที่มา: วสมน สาณะเสน

ภาพที่ 25 มิหรีบของมัสยิดมหานาค

ที่มา: วสมน สาณะเสน

ภาพที่ 26 เว็จมิหรีบที่เห็น

จากด้านมัสยิดมหานาค

ที่มา: วสมน สาณะเสน

มัสยิดมหานาคตั้งอยู่ที่เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย ริมคลองมหานาค สร้างขึ้นเพื่อรองรับชุมชนมุสลิมที่ขยายตัวจากย่านบางลำพู โดยหลังปัจจุบันเป็นหลังที่สร้างขึ้นใหม่หลังจากถูกเพลิงไหม้เมื่อปี พ.ศ.2472 ตัวอาคารเป็นสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกหลังคาปั้นหยา ผนังเรียบไร้ลายประดับ อันเป็นผลจากความนิยมสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Architecture) ที่เข้ามาในประเทศไทยในขณะนั้นซึ่งประดับลวดลายเท่าที่จำเป็นเพื่อให้อาคารดูเรียบง่ายตามแบบสากล (อาดิศร์ รัชภณ, 2552) ผังอาคารเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตรงกลางเป็นมุขยื่นออกมาเล็กน้อยและมีโดมด้านบน มีโดมเล็กประดับอยู่ทั้งสี่มุมทั้งสี่ โดยรวมดูเหมือนโบสถ์ อีกทั้งที่ฐานโดมมีช่องวงกลมบรรจุรูปดาวกับพระจันทร์เสี้ยวซึ่งในตำแหน่งนี้หากเป็นโบสถ์จะทำการแกะสลักลายดอกไม้ (Rose Window)

ส่วนที่ขอบอาคารด้านหน้ามีแนวระเบียงแบบบาโรค ช่องหน้าต่างมีทั้งแบบช่องโค้งวงกลม และช่องโค้งยอดแหลมแบบสถาปัตยกรรมกอทิก ด้านหลังมีผนังส่วนหนึ่งยื่นออกมาเป็นผังรูปครึ่งวงกลม เป็นตำแหน่งของมืหรือบ เพื่อให้ผู้คนด้านนอกทราบตำแหน่งของมืหรือบและทิศที่หันไปสู่กรุงมักกะฮ์ ลักษณะคล้ายคฤหาสน์ในยุโรปที่มีเว็จ (apse) เป็นผังรูปครึ่งวงกลมยื่นออกมาเพื่อเพิ่มพื้นที่ภายในอาคาร มักทำเป็นมุมนั่งเล่น (เพ็ญสุภา สุขตะ, 2547)

ด้านในที่ห้องละหมาดของผู้หญิง มีมุขยื่นเข้าไปในห้องเป็นช่องวงโค้งตกแต่งด้วยลายพวงมาลัยโรมัน ส่วนมืหรือบที่ห้องละหมาดใหญ่ในฝั่งตรงข้าม เป็นทรงโค้งยอดแหลมแบบสถาปัตยกรรมกอทิก

มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งว่าผังและลักษณะโดยรวมของมัสยิดมหายานาคันคล้ายคลึงกับโบสถ์ชาวตาครูสในย่านกุ๊จันเป็นอย่างมาก เป็นไปได้ว่ามัสยิดมหายานาคันถ่ายแบบมาจากโบสถ์ชาวตาครูส เป็นประเด็นที่ควรได้รับการศึกษาวิจัยต่อไป

กลวิธีการผสมผสานสถาปัตยกรรมอิสลามเข้ากับสถาปัตยกรรมตะวันตกของมัสยิดแบบตะวันตกในกรุงเทพฯ

จากการวิจัย พบว่ามัสยิดแบบตะวันตกในกรุงเทพฯ ผสมผสานสถาปัตยกรรมอิสลามกับตะวันตก 2 วิธี ได้แก่

1. การสร้างตัวอาคารมัสยิดเป็นแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกแล้วตกแต่งด้วยลายประดับแบบอิสลามได้แก่ มัสยิดต้นสน หลังเก่า มัสยิดบางอ้อ มัสยิดเซฟี มัสยิดบางอุทิศ และมัสยิดหลวงโกชาอิศหาก
2. การนำองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีลักษณะใกล้เคียงกับองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมอิสลามมาใช้ คือโดม หอคอย (สำหรับอิสลามคือมินาเรต) และช่องโค้งยอดแหลม ได้แก่ มัสยิดตารูลออบิติน มัสยิดมหายานาค และมัสยิดจักรพงษ์

มัสยิดแบบตะวันตกในกรุงเทพฯ ทั้ง 8 แห่งที่เลือกมาเป็นกลุ่มตัวอย่าง เป็นสถาปัตยกรรมตะวันตกชัดเจนตั้งแต่แรกเห็นภายนอกอาคาร เพราะต่างก็สร้างขึ้นภายในกระแสนิยมสถาปัตยกรรมตะวันตก ยกเว้นมัสยิดต้นสนหลังเดิมที่เป็นสถาปัตยกรรมไทยผสมกับตะวันตกเนื่องจากสร้างในสมัยที่ศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นกระแสหลัก แต่เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 5 จึงได้บูรณะโดยเพิ่มการตกแต่งแบบตะวันตกเข้าไป อาทิ เสาอิง ช่องลม กำแพงแก้วที่เลียนแบบการก่ออิฐแบบงานสมัยเรอเนซองส์ เป็นต้น แล้วตกแต่งด้วยสัญลักษณ์รูปดาวเดือนกับตราของจักรวรรดิออตโตมัน ส่วนมัสยิดที่เหลือเป็นสถาปัตยกรรมตะวันตกชัดเจนแล้วแต่เดิมลายประดับแบบอิสลามเข้าไปเพื่อแสดงอัตลักษณ์ของมุสลิม ได้แก่ รูปดาวเดือน ตราจักรวรรดิออตโตมัน และข้อความจากคัมภีร์อัลกุรอานโดยประดับไว้ในตำแหน่งที่เป็นสัญลักษณ์ของอิสลาม ได้แก่ มืหรือบซึ่งเป็นประมุขทิศในการประกอบศาสนกิจ ดังที่พบที่มัสยิดเซฟีและมัสยิดตารูลออบิติน โดม ดังที่พบที่มัสยิดบางอ้อ มัสยิดมหายานาค และมัสยิดจักรพงษ์ ส่วนที่มัสยิดตารูลออบิติน พบที่หน้าบันและกำแพงของโถงละหมาด อย่างไรก็ตามเมื่อเปรียบเทียบกันแล้วมัสยิดเซฟีที่เป็นสถาปัตยกรรมแบบเวนิเซียนกอทิกนั้นผสมผสานสถาปัตยกรรมอิสลามเข้ากับสถาปัตยกรรมตะวันตก (แบบเวนิเซียนกอทิก) ได้กลมกลืนที่สุดเพราะสถาปัตยกรรมทั้งสองมีลักษณะใกล้เคียงกันมาก

แนวคิดในการสร้างมัสยิดแบบตะวันตกในกรุงเทพฯ

แนวคิดในการสร้างมัสยิดแบบตะวันตกในกรุงเทพฯ เกิดจากการเข้ามาของสถาปัตยกรรมตะวันตกในเมืองหลวง เริ่มจากในราชสำนักแล้วค่อยๆ กระจายความนิยมสู่ประชาชนทั่วไป ซึ่งมุสลิมในกรุงเทพฯ มิได้มองว่าสถาปัตยกรรมตะวันตกเป็นสถาปัตยกรรมที่รับใช้โบสถ์ในคริสต์ศาสนา หากแต่มองว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่สวยงาม ทันสมัย และเป็นสถาปัตยกรรมชั้นสูง เพราะเป็นแบบเดียวกับวังของบรรดาเจ้านาย จึงเหมาะสมที่จะนำมาสร้างเป็นมัสยิด พระนิเวศของพระเจ้าผู้เป็นเจ้า ดังที่อิหม่ามของมัสยิดตารูลออบิตินกล่าวว่า “รูปแบบไม่สำคัญเท่าจิตใจ ตัวอาคารเป็นเพียงวัตถุภายนอก สิ่งสำคัญอยู่ที่ความตั้งใจอันดีต่อพระเจ้า” (อิหม่ามมัสยิดตารูลออบิติน, สัมภาษณ์, 2556) กอปรกับมุสลิมในกรุงเทพฯ ในช่วงเวลานั้นยังไม่เคยเดินทางไปประเทศมุสลิมเนื่องจากข้อจำกัดบางประการ มีเพียงเดินทางไปย้งมาเลเซียและสิงคโปร์เท่านั้นซึ่งเต็มไปด้วยสถาปัตยกรรมตะวันตกยิ่งกว่าในสยาม อีกทั้งยังมีพ่อค้ามุสลิมชาวอินเดียที่เข้ามาในฐานะคนในบังคับของอังกฤษ เข้ามาตั้งถิ่นฐานในสยามแล้วสร้างบ้านเรือนตามแบบตะวันตกคืออังกฤษ ประเทศเจ้าอาณานิคมของตน

ทว่ามุสลิมในกรุงเทพฯ ก็ยังแสดงอัตลักษณ์ของมุสลิมควบคู่ไปด้วย ดังนั้นแม้ตัวอาคารมัสยิดจะเป็นแบบตะวันตกแต่ประดับด้วยลายแบบอิสลาม เช่น รูปดาวกับพระจันทร์เสี้ยว ลายอักษรประดิษฐ์ ข้อความจากคัมภีร์อัลกุรอาน เป็นต้น หรือการเลือกใช้อุปกรณ์ประกอบของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีความใกล้เคียงกับองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมตะวันตกมาใช้สร้างมัสยิดเพื่อสร้างความกลมกลืน อาทิโดมของมัสยิดมิมานาคและมัสยิดจักรพงษ์ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับโดมของสถาปัตยกรรมตะวันตก มินาเรตของมัสยิดดารุลอาบิดีนที่มีลักษณะใกล้เคียงกับหอคอยของสถาปัตยกรรมกอซิก หรือช่องโค้งยอดแหลมและการประดับกระจกสีในมัสยิดมิมานาคและมัสยิดจักรพงษ์ที่คล้ายคลึงกับงานของสถาปัตยกรรมกอซิก

กล่าวโดยสรุปคือมัสยิดแบบตะวันตกในกรุงเทพฯ เป็นสถาปัตยกรรมแบบผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมอิสลามและสถาปัตยกรรมตะวันตก องค์ประกอบแบบอิสลามแสดงถึงความเป็นมุสลิม ในขณะที่องค์ประกอบแบบตะวันตกแสดงถึงความทันสมัยของชุมชน

เหตุที่สถาปัตยกรรมอิสลามมีลักษณะใกล้เคียงกับสถาปัตยกรรมตะวันตกนั้นเนื่องจากสถาปัตยกรรมอิสลามในยุคต้นมีรากฐานมาจากสถาปัตยกรรมไบแซนไทน์หรือโรมันตะวันออก ดังเช่นมัสยิดใหญ่แห่งกรุงดามัสกัสในประเทศซีเรียที่สร้างขึ้นในสมัยราชวงศ์แรกของอาหรับ มีบันทึกระบุไว้ว่าช่างชาวไบแซนไทน์เป็นผู้ออกแบบก่อสร้างจึงทำให้ปรากฏโดมเหนือพื้นที่หรือบริเวณกลายเป็นต้นแบบของมัสยิดทั่วโลกให้มีโดมเป็นสัญลักษณ์ในเวลาต่อมา ทั้งสองยังแลกเปลี่ยนศิลปวิทยาการกันและกันเมื่อครั้งสงครามครูเสด ส่งผลให้มีการแลกเปลี่ยนรูปแบบทางสถาปัตยกรรมซึ่งกันและกัน โดยมีผู้สันนิษฐานว่าช่องโค้งยอดแหลมของสถาปัตยกรรมกอซิกนั้นนำมาจากสถาปัตยกรรมอิสลาม

อนึ่ง มัสยิดแบบตะวันตกก็พบในต่างประเทศเช่นกัน อาทิ ฮาเกียโซเฟียที่ตุรกีและมัสยิดใหญ่แห่งเมืองคอร์โดบาที่สเปน หากแต่รูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่ผสมผสานกันนั้นเกิดจากเหตุผลทางการเมือง กล่าวคือฮาเกียโซเฟียคือโบสถ์ที่ถูกเปลี่ยนเป็นมัสยิดในคราวที่สุลต่านเมห์เมดพิชิตกรุงคอนสแตนติโนเปิลได้ในปี ค.ศ.1453 (พ.ศ.1996) ส่วนมัสยิดใหญ่แห่งคอร์โดบาคือมัสยิดที่ถูกเปลี่ยนเป็นโบสถ์เมื่อสเปนมีชัยชนะเหนือมุสลิมในปี ค.ศ.1492 (พ.ศ.2035)

สรุปและอภิปรายผล

มัสยิดแบบตะวันตกในกรุงเทพฯ มีกลวิธีการผสมผสานสถาปัตยกรรมอิสลามเข้ากับสถาปัตยกรรมตะวันตก 2 วิธี ได้แก่ การสร้างอาคารมัสยิดเป็นแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก แล้วตกแต่งด้วยลายประดับแบบอิสลาม ดังเช่นมัสยิดต้นสนหลังเก่า มัสยิดบางอ้อมมัสยิดเซฟี มัสยิดบางอุทิศ และมัสยิดหลวงโกษาอิศฐาก และด้วยการนำองค์ประกอบการนำองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีลักษณะใกล้เคียงกับองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมอิสลามมาใช้คือโดมกับช่องโค้งยอดแหลม ดังที่พบมัสยิดดารุลอาบิดีน มัสยิดมิมานาค และมัสยิดจักรพงษ์

ส่วนแนวคิดในการสร้างมัสยิดแบบตะวันตกในกรุงเทพฯ นั้น เกิดจากทัศนะของมุสลิมในกรุงเทพฯ ที่มองว่าสถาปัตยกรรมตะวันตกเป็นสถาปัตยกรรมที่ดีที่สุด ทันสมัย และสูงส่งในสมัยนั้น เพราะเป็นรูปแบบที่ชนชั้นปกครองของไทยนิยม สถาปัตยกรรมตะวันตกจึงเหมาะสมที่จะนำมาใช้สร้างมัสยิดอันเป็นพระนิเวศของพระผู้เป็นเจ้า ทั้งยังเกิดจากการที่มุสลิมในกรุงเทพฯ มีความคุ้นเคยกับสถาปัตยกรรมตะวันตกเพราะพบเห็นสถาปัตยกรรมดังกล่าวทั้งในกรุงเทพฯ มาเลเซีย และสิงคโปร์ ส่วนมุสลิมเชื้อสายอินเดียที่เข้ามาในสยามสร้างมัสยิดของตนเป็นแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกเนื่องจากมีความคุ้นเคยกับสถาปัตยกรรมของอังกฤษที่เป็นเจ้าอาณานิคมของอินเดีย แต่ในขณะเดียวกันมุสลิมในกรุงเทพฯ ยังคงต้องการแสดงอัตลักษณ์ของตนควบคู่ไปด้วย จึงผสมผสานสถาปัตยกรรมอิสลามเข้ากับสถาปัตยกรรมตะวันตกด้วยกลวิธีที่กล่าวมา

ข้อเสนอแนะ

การศึกษางานศิลปะและสถาปัตยกรรมอิสลาม ควรทำความเข้าใจหลักศาสนาอิสลามควบคู่ไปด้วย เนื่องจากหลักศาสนานั้นสะท้อนออกมาในงาน และเป็นแนวคิดหลักในการสร้างงานศิลปะและสถาปัตยกรรมอิสลาม

เอกสารอ้างอิง

- ชาติรี ประกิตนันทการ.(2550).**การเมืองและสังคมในศิลปะสถาปัตยกรรมสยามสมัยไทยประยุกต์ชาตินิยม**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- โชติรส โกวิทวัฒนพงศ์.(2537).**เข้าใจโบสถ์ฝรั่ง: ศาสนศิลป์ยุคกลางในยุโรป**. กรุงเทพฯ: นิยมวิทยา.
- เพ็ญสุภา สุขคตะ.(2547).**นามาสถาปัตย์**. กรุงเทพฯ: สารคดี.
- ฝ่ายประชาสัมพันธ์ คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดต้นสน. (ม.ป.ท.). **มัสยิดต้นสนกับชุมชนบางกอก**. ม.ป.พ.
- ยอด เสนารักษ์ และคณะ.(2533).**100 ปี อาสนวิหารพระนางมา리아ปฏิสนธิ์นิรมล จันทบุรี**. จันทบุรี: องค์การบริหารส่วนจังหวัดจันทบุรี.
- วสมน สาณะเสน. (2555). **มิหรีอบ: ศูนย์รวมศรัทธาและหัวใจของมัสยิด**. วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 14(1), 69-76.
- วิภาวรรณ แสงลิ้มสุวรรณ.(2542).**โบสถ์คาทอลิกในภาคกลางและภาคตะวันออกของประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงพุทธศักราช 2475**. ปริญญามหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สรยุทธ ชื่นภักดี, บรรณาธิการ. (2544). **มุสลิมมัสยิดต้นสนกับบรรพชนสามยุคสมัย**. กรุงเทพฯ: จีรรัชการพิมพ์.
- เสาวนีย์ จิตต์หวนด.(2545).**กลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมในธนบุรี**. สารานุกรมอิสลาม1(2), 110-120.
- อาดิศร์ รักขมณี.(2552).**แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมมัสยิดในกรุงเทพฯ**. วิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อาดิศร์ รักขมณี.(2549). **อิทธิพลของสถาปัตยกรรมอิสลามที่มีต่อการสร้างมัสยิดในกรุงเทพฯ (ช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงปัจจุบัน)**. การประชุมสารศาสตร์ ครั้งที่ 10, 29 มิถุนายน 2554. เข้าถึงใน <http://www.arch.chula.ac.th/sarasatr/data.php>.
- Al-Asad, Mohammad and others.(1994). **The Mosque: History,Architectural Development & Regional Diversity**. London: Thames and Hudson.
- Coldstream, Nicola.(1994).**The Decorated Style: Architecture and Ornament**.London: British Museum Press.
- Gauding, Madonna.(1994).**The Signs and Symbols Bible**.China: Octopus Publishing Group.
- Hillenbrand, Robert. (1994). **Islamic Architecture: Form, Function and Meaning**. New York: Edinburg University Press.
- Michelle, Geprge. (2006). **Architecture of the Islamic world: its history and social meaning**. London: Thames and Hudson.
- Prochazka, A.B.. (1986). **Introduction to Islamic Architecture**. Zurich: Museum Architecture Research Program.
- Prochazka, A.B.. (1986). **Mosques**. Zurich: Museum Architecture Research Program.

เปรียบเทียบแนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธีเบื้องต้นของชัยยิด ญูบุพุทธทาสภิกขุ มหาตมะ คานธี และมาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์

Comparison of Preliminary Concept of Peace and Peaceful Means According to SAYYID QUTB, BUDDHADASA BHIKKU, MAHATMA GANDHI and MARTIN LUTHER KING, JR.

อาจารย์มนตรี วิวัฒน์สุข

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบแนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธีของชัยยิด ญูบุ พุทธทาสภิกขุ มหาตมะ คานธี และมาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ โดยอาศัยการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท 4 เล่ม ได้แก่ 1) แนวคิดเรื่องสันติภาพของชัยยิด ญูบุ 2) สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ: ความหมายและการประยุกต์ใช้ในโลกปัจจุบัน 3) แนวคิดเรื่องสัตยาเคราะห์ของมหาตมะ คานธี ในการแก้ไขปัญหาด้วยสันติวิธี และ 4) การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสันติภาพของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) และ มาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์

ผลการศึกษาพบว่าแนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธีของทั้ง 4 ท่านมีทั้งความเหมือนและความต่างกัน ประเด็นที่เหมือนกันคือประเภทของสันติภาพแบ่งเป็นสันติภาพภายในและสันติภาพภายนอก และสันติวิธีตั้งอยู่บนหลักธรรมของศาสนาที่แต่ละท่านนับถือ ส่วนประเด็นที่ต่างกันคือรายละเอียดและขอบเขตของสันติภาพและสันติวิธีที่กว้างแคบกว่ากัน ดังนั้น การทำความเข้าใจสันติภาพและสันติวิธีตามแนวคิดเหล่านั้น จึงไม่สามารถกระทำได้โดยภาพรวม แต่ต้องศึกษาลึกลงไปรายละเอียด จึงจะทำให้ความเข้าใจไม่คลาดเคลื่อน และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง

คำสำคัญ: สันติภาพ สันติวิธี ชัยยิด ญูบุ พุทธทาสภิกขุ มหาตมะ คานธี มาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์

Abstract

This work aimed to compare the preliminary concept of peace and peaceful means according to Sayyid Qutb, Buddhadasa Bhikku, Mahatma Gandhi and Martin Luther King, Jr. The data collected from four M.A. theses were analyzed and synthesized: 1) Sayyid Qutb's concept of peace, 2) Buddhadasa Bhikku's concept of peace: its meaning and application in the world today, 3) Gandhian concept of Satyagraha in peaceful resolution and 4) A comparative study of the concept of peace of Phradhammapitaka and Martin Luther King, Jr.

The result revealed both similarity and difference of their concept. The similar concept was about the types of peace divided into inner and outer, and also the peaceful means based on religious teaching which they belong to. But, the details and scopes were significantly different from one another. Therefore, in order to understand their concept of peace and peaceful means, one cannot just study in the structure, but necessarily in the details. Consecutively, one will avoid a misunderstanding and make use of it concretely.

Keywords: Peace, Peaceful Means, Sayyid Qutb, Buddhadasa Bhikku, Mahatma Gandhi, Martin Luther King, Jr.

บทนำ

พระทัยของศาสดาทุกพระองค์ทรงประสงค์การขัดเกลาคใจของมวลมนุษย์ให้สะอาดปราศจากความเศร้าหมองเพราะมีแต่จิตใจที่ตีงามเท่านั้นที่จะทำให้มนุษย์ปฏิบัติตนเพื่ออยู่ร่วมกันได้อย่างมีสันติภาพอันเป็นความดีงามร่วมกันทั้งสังคม (กรมการศาสนา, 2551) แม้นิยามความดีงามของศาสดาแต่ละพระองค์จะต่างกัน แต่ทุกพระองค์ก็ให้ความสำคัญที่จิตใจว่าเป็นจุดเริ่มต้นของความดีงามทั้งปวง องค์การสหประชาชาติ (UNESCO, 2012: 5) ยอมรับหลักการนี้และตระหนักถึงความสำคัญของจิตใจว่าเป็นต้นกำเนิดทั้งความดีและความชั่ว จึงได้กล่าวไว้ในความนำของธรรมนูญขององค์การยูเนสโกว่า “เพราะสงครามเริ่มต้นที่ใจมนุษย์ ฉะนั้นปรากฏการณ์ของสันติภาพจึงต้องสร้างขึ้นที่ใจมนุษย์” (... since wars begin in the minds of men, it is in the minds of men that the defences of peace must be constructed ...) พร้อมกับความตระหนักดังกล่าว องค์การสหประชาชาติได้ส่งเสริมให้มีการตื่นตัวเพื่อสร้างสันติภาพด้วยวิธีต่างๆ เช่น เมื่อปี พ.ศ. 2524 กำหนดให้วันที่ 21 กันยายน ของทุกปีเป็นวันสันติภาพโลก (UN General Assembly, Resolution 36/67, 2014) และกำหนดให้มีทศวรรษแห่งวัฒนธรรมสันติภาพขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2544-2553 เป็นต้น (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO) (Director-General, UNESCO, 2011) เมื่อองค์กรทั้งทางโลกและทางธรรมเห็นพ้องต้องกันพร้อมกับดำเนินการต่าง ๆ เพื่อให้โลกมีสันติภาพเช่นนี้ สันติภาพควรจะแบ่งบานทั่วโลกมิใช่หรือ แต่เหตุใดการรณรงค์กับเป็นไปในทิศทางตรงกันข้ามโดยเมื่อกล่าวถึงภาพรวมของสันติภาพและความรุนแรงของโลกในระยะ 6 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2551-2556) สถาบันเศรษฐกิจศาสตร์และสันติภาพ (Institute for Economics and Peace) (2556) รายงานว่า สันติภาพกำลังดีขึ้นใน 48 ประเทศ แต่กลับเสื่อมลง ใน 110 ประเทศ โดยเฉพาะสังคมไทยกำลังเผชิญกับความแตกแยกอย่างไม่เคยมีมาก่อนเลย

ความรับผิดชอบต่อระดับสันติภาพของโลกย่อมเป็นของมนุษย์ทุกคน โดยเฉพาะในฐานะคนไทยย่อมจะนิ่งเฉยไม่ได้เมื่อประเทศเผชิญกับวิกฤติความสามัคคีเช่นนี้ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการหาทางออกให้กับสังคม ผู้ศึกษาจึงพยายามศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธีที่มาจากหลักธรรมของศาสนาที่ผ่านการประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรมแล้ว หนึ่งในข้อมูลที่พบนั้นคือแนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธีที่ตั้งอยู่บนหลักการของศาสนาซึ่งในที่นี้เลือกนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธีที่ปรากฏอยู่ในวิทยานิพนธ์ 4 เล่ม ได้แก่ 1) แนวคิดเรื่องสันติภาพของชัยยิต ภูมูป 2) สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ: ความหมายและการประยุกต์ใช้ในโลกปัจจุบัน 3) แนวคิดเรื่องสัตยาเคราะห์ของมหาตมะ คานธี ในการแก้ไขปัญหาด้วยสันติวิธี และ 4) การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสันติภาพของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) และ มาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ ซึ่งแสดงแนวทางการประยุกต์หลักธรรมตามศาสนาที่ตนนับถือเพื่อสร้างสรรค์สังคมให้มีความสงบสุขที่กล่าวได้ว่าเป็นตัวอย่างของการอุทิศตนเพื่อสังคมโดยไม่ทำความเดือดร้อนให้กับใครซึ่งพอเป็นเครื่องเตือนสติของผู้เคลื่อนไหวทั้งหลายที่อ้างว่าทำเพื่อความสงบสุขของสังคมให้ตระหนักว่าความสงบสุขที่แท้จริงต้องได้มาจากความสงบสุขไม่ได้มาด้วยความเดือดร้อนของใครเลย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเปรียบเทียบแนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธีของชัยยิต ภูมูปพุทธทาสภิกขุ มหาตมะ คานธี และ มาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์
2. เพื่อใช้ประโยชน์จากวิทยานิพนธ์ที่ได้ศึกษาไว้แล้ว

วิธีศึกษา

1. ศึกษาด้วยการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากงานวิจัยระดับปริญญาโท จำนวน 4 เล่ม ได้แก่ 1) วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เรื่อง แนวคิดเรื่องสันติภาพของชัยยิต ภูมูป ของคัทลียา รัตนวงศ์ 2) วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เรื่อง สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ: ความหมายและการประยุกต์ใช้ในโลกปัจจุบัน ของพระมหานครินทร์ แก้วโชติรุ่ง 3) วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์เรื่อง แนวคิดเรื่องสัตยาเคราะห์ของมหาตมะ คานธี ในการแก้ไขปัญหาด้วยสันติวิธี ของวังกาญจน์

ประเสริฐลาภ และ 4) วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล เรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสันติภาพของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) และ มาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ ของไอศูรย์ พยัมศิริ

2. การเลือกบุคคลผู้เป็นเจ้าของความคิดใช้ศาสนาที่ท่านนั้นๆ นับถือเป็นหลัก มีแนวคิดของพระภิกษุ 2 รูปปรากฏอยู่ในแหล่งข้อมูล เลือกมาเพียง 1 รูป คือ พุทธทาสภิกขุ เนื่องจากบุคคลผู้เป็นเจ้าของความคิดอื่นได้เสียชีวิตแล้ว พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ยังมีชีวิตอยู่ ส่วนพุทธทาสภิกขุมรณภาพแล้ว ในที่นี้จึงเลือกพุทธทาสภิกขุเพื่อให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ส่วนการเรียงรายชื่อเรียงตามลำดับอักษร

ผลการการศึกษา

จากการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องทำให้ได้แนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธีดังนี้

ตารางที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธี

เจ้าของความคิด	แนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพ (สันติภาพคืออะไร)	แนวคิดเกี่ยวกับสันติวิธี (สันติภาพบรรลุถึงได้อย่างไร)
ชัยยิด ภูมูป	ศาสนาอิสลาม	การปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลาม
พุทธทาสภิกขุ	ความสงบสุข	ธรรมและศีลธรรม
มหาตมะ คานธี	ความยุติธรรม	สัตย์ อหิงสา และสัตยาเคราะห์
มาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์	ความยุติธรรม	ความรัก

ชัยยิด ภูมูปเห็นว่า สันติภาพ คือ หลักอิสลามซึ่งมีลักษณะที่สำคัญ คือ ความสงบและความมั่นคงภายในจิตใจและสังคม ตรงข้ามกับความวุ่นวายและความไม่มั่นคง สังคมที่มีความสงบและความมั่นคงคือสังคมแห่งสันติภาพ สังคมที่ไม่มีความสงบและไม่มีความมั่นคงคือสังคมที่ไม่มีสันติภาพ และสันติวิธี คือ การปฏิบัติตามวิถีอิสลามซึ่งต้องเริ่มจากปัจเจกบุคคลแล้วขยายออกไปสู่ครอบครัวและสังคมโดยการวางใจต่อพระเจ้า ปฏิบัติตามวิถีอิสลามอย่างเคร่งครัด ขจัดความขัดแย้งภายในจิตใจแล้วเผยความรักและความเมตตาออกมา

พุทธทาสภิกขุ เห็นว่า สันติภาพ คือ ความสงบสุข ตรงข้ามกับวิฤตการณ์ สังคมที่มีความสงบสุขคือสังคมแห่งสันติภาพ สังคมที่มีวิฤตการณ์คือสังคมที่ไม่มีสันติภาพ และสันติวิธี คือ การมีธรรมะและการมีศีลธรรม ซึ่งเริ่มจากสันติภาพภายในจิตใจ แล้วส่งผลก่อให้เกิดสันติภาพภายนอกต่อไป โดยสภาวะของสันติภาพภายในกับภายนอกเป็นอย่างเดียวกัน คือ เป็นสภาวะที่อิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้นอย่างถูกต้องตามหลักปัจจุสมุปบาท

มหาตมะ คานธี เห็นว่า สันติภาพ คือ ความยุติธรรม ตรงข้ามกับความอยุติธรรม สังคมที่มีความยุติธรรมเท่ากับสังคมแห่งสันติภาพ สังคมที่อยุติธรรมคือสังคมที่ไม่มีสันติภาพ และสันติวิธีมีองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ สัตย์ อหิงสา และสัตยาเคราะห์ซึ่งเริ่มจากความศรัทธาอย่างมั่นคงต่อความจริง(สัตย์)คือพระเจ้า แล้วแสดงสัตย์ออกมาด้วยวิธีการที่ไร้ความรุนแรง(อหิงสา) และมั่นคงต่อวิธีการนั้นจนกว่าจะบรรลุสันติภาพ(สัตยาเคราะห์)

มาร์ติน ลูเธอร์ คิงส์ จูเนียร์เห็นว่า สันติภาพ คือ ความยุติธรรม และความไม่รุนแรง ตรงข้ามกับความอยุติธรรม และความรุนแรง สังคมที่มีความยุติธรรมหรือความไม่รุนแรงคือสังคมแห่งสันติภาพ สังคมที่มีความอยุติธรรมหรือความรุนแรงคือสังคมที่ไม่มีสันติภาพ และสันติวิธี คือ ความรัก ซึ่งต้องเริ่มจากสันติภาวะภายในจิตใจของมนุษย์แล้วส่งผลแสดงออกมาทางการกระทำที่เป็นประโยชน์สุขแก่สังคม

อภิปรายผล

ความเหมือน แนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธีเบื้องต้นมีความเหมือนกันดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพ ได้แก่ ประเภทของสันติภาพตามทัศนะของนักคิดทั้ง 4 ท่าน มี 2 ประเภท คือ สันติภาพภายใน และสันติภาพภายนอก ซึ่งสันติภาพทั้งสองประเภทเกิดขึ้นแบบอิงอาศัยกัน หมายความว่า เมื่อมีสันติภาพภายในก็จะเป็นปัจจัยให้เกิดสันติภาพภายนอก เมื่อสันติภาพภายนอกมีก็จะเป็นปัจจัยให้เกิดสันติภาพภายใน แนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธีของนักคิดทั้ง 4 ท่าน ล้วนได้รับการบ่มเพาะจากศาสนา ซึ่งแสดงปฏิสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างศาสนาและศาสนิก กล่าวคือ เมื่อศาสนามีศาสนิกเช่นนี้ทำให้ศาสนามีประโยชน์ต่อสังคม และเมื่อศาสนิกมีศาสนาเช่นนี้ทำให้ศาสนิกมีหลักการที่มั่นคงซึ่งมีผลทำให้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างและรักษาสันติภาพ ไม่ใช่เป็นต้นเหตุแห่งความรุนแรงเสียเอง

2. แนวคิดเกี่ยวกับสันติวิธี ได้แก่ จุดเริ่มต้นที่แท้ของสันติภาพทั้งสองตามทัศนะของนักคิดทั้ง 4 ท่าน อยู่ที่จิตใจ หมายความว่า เมื่อสันติภาพภายในมีแล้วย่อมส่งผลให้เกิดสันติภาพภายนอกแน่นอน แต่เมื่อมีสันติภาพภายนอกแล้วยังไม่แน่ว่าจะส่งผลให้เกิดสันติภาพภายใน อย่างไรก็ตามหากไม่มีสันติภาพประเภทหนึ่ง สันติภาพอีกประเภทหนึ่งก็เป็นไปไม่ได้

ความต่าง แนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธีเบื้องต้นมีความต่างกันในระยะเยียด ดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธีของนักคิดทั้ง 4 ท่าน ต่างกันในรายละเอียดอันเนื่องมาจากศาสนาที่แต่ละท่านนับถือและบริบทที่ต่างกัน ทำให้วิธีการใช้หลักการต่างกัน ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่ แต่ไม่ว่าจะเผชิญหน้ากับสถานการณ์เช่นใดหรือแม้จะเปลี่ยนวิธีการไปตามบริบทของสังคมอย่างไรก็ตาม หลักการเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธีของทุกท่านก็ยังคงเดิม บริบททางสังคมแต่ละกรณีมีดังนี้

1. กรณีของชัยยิต ภูบุบ แนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธีพัฒนาขึ้นท่ามกลางความเสื่อมด้านจิตใจและความรุ่งเรืองของวัฒนธรรมตามอย่างตะวันตกในสังคมอียิปต์และความอยู่ดีธรรมที่เกิดขึ้นกับท่านเอง

2. กรณีของพุทธทาสภิกขุ แนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธีพัฒนาขึ้นท่ามกลางวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยและสังคมโลกทั้งด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

3. กรณีของมหาตมะ คานธี แนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธีพัฒนาขึ้นท่ามกลางความอยู่ดีธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมอินเดียทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง คือ การต่อต้านกฎหมายเกลือ การต่อต้านระบบวรรณะ และการคัดค้านภาษีที่ดิน

4. กรณีของมาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์แนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธีพัฒนาขึ้นท่ามกลางความอยู่ดีธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมอเมริกันทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่คนผิวขาวกระทำต่อคนผิวดำ

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

แนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธีเบื้องต้นตามทัศนะของศาสนิกของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พุทธ คริสต์ และอิสลาม ทำให้เห็นความงามของศาสนธรรมที่มีอยู่ในศาสนานั้นๆ ซึ่งเป็นพลังขับเคลื่อนให้ศาสนิกดำเนินชีวิตและอุทิศชีวิตนั้นเพื่อพัฒนาตนให้มีคุณธรรมและสร้างสันติภาพให้กับสังคม ทำให้ผู้ใฝ่สันติได้หลักการแห่งสันติภาพอันเป็นที่ยอมรับของทุกศาสนา และแนวทางที่จะนำไปสู่สันติภาพได้ก็มีเพียงแนวทางเดียวคือแนวทางแห่งสันติ หรือสันติวิธี ต่างแต่รายละเอียดในการใช้สันติวิธีตามบริบทของสังคมนั้นๆ ซึ่งนับเป็นความงามอีกประการหนึ่งที่ทำให้ผู้ใฝ่สันติได้แนวทางอันหลากหลายและเมื่อปะติดปะต่อแนวทางอันหลากหลายเข้าด้วยกันก็จำทำให้ปัจเจกบุคคลและสังคมได้แนวทางเพื่อการสร้างและรักษาสันติภาพอันครบถ้วนสมบูรณ์และนำไปใช้ได้จริง

งานชิ้นนี้แม้จะมีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบแนวคิดเกี่ยวกับเบื้องต้นกับสันติภาพและสันติวิธีของชัยยิต ญูป พุทธทาสภิกขุ มหาตมะ คานธี และมาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ แต่เมื่อกล่าวอย่างถูกต้องแล้ว แนวคิดที่ได้ไม่ใช่แนวคิดที่แท้จริงของนักคิดทั้ง 4 คน เพราะผ่านการศึกษามาขั้นหนึ่งแล้ว เท่ากับว่าเป็นแนวคิดของผู้ศึกษาแนวคิดนั้นๆ อีกชั้นหนึ่ง ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าแนวคิดที่ได้ในที่นี้เป็นแนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธีของมหาตมะ คานธีตามทัศนะของวังกาญจน์ ประเสริฐลาภ พุทธทาสภิกขุตามทัศนะของพระมหานครินทร์ แก้วโชติรุ่ง มาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ตามทัศนะของไอศูรย์ พยัฆศิริ และแนวคิดเกี่ยวกับสันติภาพและสันติวิธีของชัยยิต ญูปตามทัศนะของคัทลียา รัตนวงศ์

เนื่องจากการการศึกษาและเปรียบเทียบในที่นี้นำเสนอแนวคิดและสันติภาพเบื้องต้นเท่านั้น ดังนั้น ในการศึกษาหรือวิจัยต่อไปเกี่ยวกับแนวคิดของนักคิดท่านอื่นๆ จึงควรศึกษาจากผลงานของท่านโดยตรง และให้ถือว่า 1) ทัศนะของนักวิจัยข้างต้นเป็นเหมือนตัวช่วยในการทำความเข้าใจแนวคิดของนักคิดท่านอื่นๆ และ 2) ข้อมูลอย่างเดียวกันแต่ผู้ศึกษาข้อมูลอาจได้ข้อสรุปทั้งที่เหมือนและต่างกันเพราะเป็นผลจากความต่างกันของเครื่องมือที่ใช้ศึกษา ท่าทีที่มีต่อข้อมูล และระดับภูมิปัญญาของผู้ศึกษาเอง

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2551). **ศาสนาสร้างสันติ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- คัทลียา รัตนวงศ์. (2550). **แนวคิดเรื่องสันติภาพของชัยยิต ญูป**. วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระมหานครินทร์ แก้วโชติรุ่ง. (2548). **สันติภาพตามแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ: ความหมายและการประยุกต์ใช้ในโลกปัจจุบัน**. วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วังกาญจน์ ประเสริฐลาภ. (2544). **แนวคิดเรื่องสัจยาเคราะห์ของมหาตมะ คานธี ในการแก้ไขปัญหาด้วยสันติวิธี**. วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ไอศูรย์ พยัฆศิริ. (2546). **การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสันติภาพของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) และ มาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์**. วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- Director-General, UNESCO. (2011). **Report on Implementation of the Declaration and Programme of Action on a Culture of Peace**. UN General Assembly, Sixty-sixth session, Item 15 of the Provisional Agenda: Culture of Peace. August 5, 2011.
- Institute for Economics and Peace. (2013). **Global Peace Index 2013**. Retrieved on January 22, 2014 <www.economicsandpeace.org>.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2012). **Basic Text**. France: UNESCO.
- UN General Assembly, Resolution 36/67. Retrieved on January 30, 2014 <<http://www.un.org/en/events/peaceday/>>.

การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ
วัดมังกรกมลาวาส กรุงเทพมหานคร

An Analyze of Factors Relating to Religious Activities Engagement at Mangkon Kamalawat Temple

ศรัณย์ วิทยาการบัณฑิต*

ภาควิชาการจัดการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมของผู้ที่มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมังกรกมลาวาส กรุงเทพมหานคร อาศัยระเบียบวิธีวิจัย 2 วิธีการ คือ ระเบียบวิธีเชิงปริมาณ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติที่ใช้ทดสอบสมมติฐาน คือ การวิเคราะห์ความแตกต่างโดยค่าที การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว และการวิเคราะห์สถิติค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์อย่างง่ายของเพียร์สัน และระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับผู้ที่มาประกอบพิธีกรรมศาสนา ณ วัดมังกรกมลาวาส กรุงเทพมหานคร

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนมากเป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 25-34 ปี สถานภาพการสมรสเป็นโสด สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ประกอบอาชีพพนักงานบริษัท รายได้เฉลี่ยต่อเดือนระหว่าง 15,001-25,000 บาท และมีธรรมเนียมปฏิบัติในครอบครัวเป็นแบบไทย ส่วนประสมทางการตลาดจากมุมมองผู้บริโภคโดยรวม อยู่ในระดับที่เห็นด้วย มีความรู้ความเข้าใจ ในระดับปานกลาง มีลำดับแรงจูงใจอยู่ในระดับที่มาก ด้านพฤติกรรมจำนวนครั้งที่มาวัดในหนึ่งปีตั้งแต่ 1 ครั้ง ถึง 20 ครั้ง ค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีกรรมต่อครั้งต่ำสุด 50 บาท สูงสุด 4,000 บาท จำนวนพิธีกรรมในแต่ละครั้ง ตั้งแต่ 1 ครั้ง ถึง 7 ครั้ง ส่วนพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมโดยรวมมีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ปัจจัยลักษณะส่วนบุคคลด้านรายได้เฉลี่ยต่อเดือนมีความแตกต่างกันกับพฤติกรรมด้านจำนวนครั้งที่มา ปัจจัยด้านส่วนประสมทางการตลาดจากมุมมองผู้บริโภค มีความสัมพันธ์ระดับต่ำ และเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับจำนวนครั้งที่มาภายในหนึ่งปี รวมถึงพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมโดยรวม ปัจจัยด้านความรู้ความเข้าใจในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ มีความสัมพันธ์ระดับต่ำ และเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับจำนวนครั้งที่มา ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อครั้ง รวมถึงพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมโดยรวมลำดับของแรงจูงใจด้านความต้องการในชีวิตมีความสัมพันธ์ในระดับต่ำ และเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมโดยรวม

คำสำคัญ: วัดมังกรกมลาวาส พิธีกรรมทางศาสนา การประกอบพิธีกรรม แนวโน้มพฤติกรรม

Abstract

The purpose of research was aimed to study about factors relating to religious activities engagement at Mangkon Kamalawat Temple. Mixed methodology was applied as two Methods. For quantitative method, questionnaires were collected from samples. The data was analyzed by percentage, mean and standard deviation. The hypotheses were tested by t-test, One-Way analysis of variance and Pearson product moment correlation coefficient. In term of the qualitative method, in-depth interviews were conducted samples that visited Mangkon Kamalawat Temple

Most of respondents were female aged between 25 to 34 years, with single status, held bachelor degree, worked private as company employees, had average monthly income between 15,001-25,000 Baht,

*

บทความนี้เรียบเรียงจากสารนิพนธ์เรื่อง “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชาวไทย ณ วัดมังกรกมลาวาส กรุงเทพมหานคร” โดยผู้เขียนขอพระขอบคุณ อาจารย์ ดร. ธนภูมิ อดิเวทิน อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ที่ได้ให้คำปรึกษาแนะนำข้อคิดเห็นต่างๆในการทำวิจัย

and practiced Thai traditions in family. Overall attitude towards marketing mix factors at agree level. Overall of the cognitive orientation about religious activities had level at moderate level. Overall of the order of living motivate needs as high level. Most respondents' behavior about the visit frequency ranged from 1 to 20 times. For each visit, the lowest average of religious activities spending was 50 Baht while the highest was 4,000 Baht and the ritual frequency ranged from 1 to 7 times. Most respondents had overall attitude toward of behavior and trend at high level. Thai people with different monthly income had different behavior in term of visiting time per one year at Mangkon Kamalawat Temple. Consumer marketing mix factors have correlated with behavior and trend behavior of religious activities engagement at Mangkon Kamalawat Temple, about visited range in one year, overall of behavior and behavior trend of religious activities engagement among Thai people at low level and same direction. Cognitive factors toward religious activities engagement have correlated with behavior and trend behavior of religious activities engagement at Mangkon Kamalawat Temple, about visited range in one year, the average expense per each visit, overall of behavior and behavior trend of religious activities engagement at low level and same direction. The order of living motivate needs have correlated with behavior and trend behavior of religious activities engagement at Mangkon Kamalawat Temple, about overall of behavior and behavior trend of religious activities engagement at low level and same direction.

Keywords: Mangkon Kamalawat Temple, Religious activities, Religious activities engagement Behavior trend,

บทนำ

ปัจจุบันนี้การประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเป็นสิ่งที่นิยมและส่งผลต่อชาวไทยเป็นจำนวนมาก แต่ละคนนั้นมีวัตถุประสงค์ที่ต่างกัน วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของสังคมไทยมาเป็นเวลานาน การเข้าวัดมักจะมีเรื่องของการมาขอพรอย่างการขอให้มียศได้เพิ่มขึ้น ความรัก การเรียน รวมถึงการทำจิตใจให้สงบ การมาปฏิบัติธรรม หรือการที่บูชาสิ่งต่างๆ เพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ตน เกิดมุมมองที่ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงคือมุมมองด้านการบริหารกิจการของวัด เพราะวัดก็เป็นกิจการที่ช่วยตอบสนองต่อใจของผู้บริโภค อนึ่ง วัดมิ่งกรมกลาวาส กรุงเทพมหานคร เป็นวัดที่มีประวัติมาอย่างยาวนาน เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธเชื้อสายไทยและเชื้อสายจีน เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร ที่มีกิจกรรมด้านวัฒนธรรมที่หลากหลายที่มีคุณค่าต่อจิตใจต่อผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา สำหรับวัดในปัจจุบันมีการแข่งขันสูงในด้านพิธีกรรมทางศาสนาที่ดึงดูดคนเข้าไปทำบุญหรือสวดมนต์นำโชค ฯลฯ เพื่อนำรายได้นั้นมาบูรณะวัดหรือวัตถุประสงค์อื่นๆ ถึงแม้จะเป็นสิ่งที่ตั้งใจหรือไม่ตั้งใจที่จะกระทำก็เสมือนเป็นกลยุทธ์ทางการตลาดในรูปแบบหนึ่ง รวมถึงการบริหารกิจการภายในวัดที่มุ่งสู่ผลสัมฤทธิ์ที่ได้ตั้งไว้ แนวโน้มพฤติกรรมของชาวไทยด้านการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเริ่มที่จะมีมากขึ้น เพราะเมื่อชาวไทยไม่สามารถที่จะทำตามความต้องการของตนเองได้จึงเริ่มมีพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางศาสนา เพื่อตอบสนองความต้องการของตนหรือเติมเต็มความรู้สึกของตนให้ได้รับความสบายใจ ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะดำเนินการศึกษาและวิจัย เรื่องปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมกลาวาส กรุงเทพมหานคร โดยศึกษาถึงลักษณะส่วนบุคคล ส่วนประสมทางการตลาดจากมุมมองผู้บริโภค (4Cs) ความรู้และความเข้าใจในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ปัจจัยการเกิดความเชื่อ และลำดับของแรงจูงใจด้านความต้องการในชีวิต โดยนำข้อมูลที่ได้มาทั้งหมดนี้มาเพื่อคาดการณ์และให้เข้าใจถึงพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชาวไทย พร้อมวางแนวทางในการจัดการและวางกลยุทธ์ เพื่อให้วัดมิ่งกรมกลาวาส

สมิมาตรฐานและศักยภาพในการดำเนินงานที่ดียิ่งขึ้น พร้อมรองรับความต้องการของผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชาวไทยในกรุงเทพมหานครที่จะมีเพิ่มขึ้นในอนาคต

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษาสูงสุด อาชีพ รายได้เฉลี่ยต่อเดือน และธรรมเนียมปฏิบัติในครอบครัว ที่มีผลต่อพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของปัจจัยด้านส่วนประสมทางการตลาดจากมุมมองผู้บริโภค กับพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร
3. เพื่อศึกษาความรู้ความเข้าใจในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ที่มีผลต่อพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร
4. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของลำดับของแรงจูงใจด้านความต้องการในชีวิต กับพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร

กรอบแนวความคิดในการวิจัย

1. ตัวแปรอิสระ ได้แก่
 - 1.1 ลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษาสูงสุด อาชีพ รายได้เฉลี่ยต่อเดือน และธรรมเนียมปฏิบัติในครอบครัว
 - 1.2 ส่วนประสมทางการตลาดจากมุมมองผู้บริโภค (4Cs) ได้แก่ การตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค ต้นทุนและมูลค่าในการประกอบพิธีกรรมความสะดวกและความเข้าถึงของวัดการสื่อสารด้านคุณค่าของพิธีกรรมต่างๆ ที่ผู้บริโภครับรู้
 - 1.3 ความรู้และความเข้าใจในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ณ วัดมิ่งกรมลาวาส
 - 1.4 ลำดับของแรงจูงใจด้านความต้องการในชีวิต ได้แก่ ความต้องการลำดับต่ำและความต้องการลำดับสูง
2. ตัวแปรตาม ได้แก่ พฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ประชากรของการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหรือเคยมาปฏิบัติกิจกรรมที่เกี่ยวข้องทางศาสนาที่วัดมิ่งกรมลาวาส เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีช่วงวัยตั้งแต่วัยรุ่นขึ้นไป ตั้งแต่อายุ 15 ปีขึ้นไป

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ กลุ่มคนที่มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ซึ่งไม่ทราบจำนวนประชากรแน่นอน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) โดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ที่ยินยอมและเต็มใจในการตอบแบบสอบถาม โดยมีกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 300 คน

วิธีการสุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบอาศัยความสะดวก (Convenience Sample) โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างตามเกณฑ์ที่เต็มใจจะให้ข้อมูล และเลือกเก็บจากกลุ่มตัวอย่างที่มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร เรียบร้อยแล้ว

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แบบสอบถาม(Questionnaire) เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลและวัดผลปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชาวไทย ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร โดยแบ่งแบบสอบถามเป็น 5 ส่วนใหญ่ ๆ ดังนี้

ส่วนที่ 1 แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลลักษณะส่วนบุคคลของผู้ที่เคยมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานครภายในหนึ่งปีที่ผ่านมา ซึ่งเป็นลักษณะคำถามปลายปิด (Close-ended question) คำตอบหลายตัวเลือก (Multiple Choice Question) และให้เลือกตอบข้อที่เหมาะสมที่สุด

ส่วนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยทางการตลาดจากมุมมองผู้บริโภคที่มีความสัมพันธ์ต่อการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งมีลักษณะเป็นคำถามแบบสเกลการจัดประเภท (Selected Category Scale) โดยให้ระดับอิทธิพล และให้ค่าคะแนน หรือ Rating Scale ซึ่งเป็นการวัดข้อมูลประเภทอันตรภาคชั้น (Interval Scale) โดยมีหลักเกณฑ์ในการให้คะแนน 5 ระดับ

ส่วนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับความรู้และความเข้าใจในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของผู้บริโภคที่มีความสัมพันธ์ต่อการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งมีลักษณะเป็นคำถามแบบสเกลการจัดประเภท (Selected Category Scale) โดยให้ระดับอิทธิพล และให้ค่าคะแนนหรือ Rating Scale ซึ่งเป็นการวัดข้อมูลประเภทอันตรภาคชั้น (Interval Scale) โดยมีหลักเกณฑ์ในการให้คะแนน 5 ระดับ

ส่วนที่ 4 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับลำดับของแรงจูงใจด้านความต้องการในชีวิตที่ทำให้ท่านมาประกอบพิธีกรรม โดยคำถามที่เลือกใช้เป็นลักษณะของคำถามปลายปิด (Close-end Question) โดยในขั้นแรกเป็นคำถามเพื่อให้เป็นการเลือกตอบในข้อนั้นโดยมีสองทางเลือก (Two-way question) คือ

- 1) มีแรงจูงใจด้านความต้องการมีผลจึงเลือกที่ให้เป็นระดับคะแนน
- 2) ไม่มีแรงจูงใจด้านนั้นจึงไม่มีความประสงค์ที่จะตอบ

แบบสอบถามในกรณีที่มีแรงจูงใจจะมีลักษณะเป็นคำถามแบบสเกลการจัดประเภท (Selected Category Scale) โดยให้ระดับอิทธิพล และให้ค่าคะแนนหรือ Rating Scale ซึ่งเป็นการวัดข้อมูลประเภทอันตรภาคชั้น (Interval Scale) โดยมีหลักเกณฑ์ในการให้คะแนน 5 ระดับ

ส่วนที่ 5 พฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมของชาวไทยที่มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร

ข้อที่ 1 จำนวนครั้งที่มาที่วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ภายในหนึ่งปีและข้อที่ 3 จำนวนพิธีกรรมในวัดที่มาประกอบพิธีกรรมเป็นลักษณะของคำถามปลายเปิด (Open-ended Question) มีลักษณะคำถามด้านความถี่ (Frequency) ซึ่งใช้ระดับการวัดข้อมูลประเภทอัตราส่วน (Ratio Scale)

ข้อที่ 2 ค่าใช้จ่ายในการมาประกอบพิธีกรรมโดยเฉลี่ยต่อครั้งเป็นลักษณะของคำถามปลายเปิด (Open-ended Question) แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Question)ซึ่งใช้ระดับการวัดข้อมูลประเภทอัตราส่วน (Ratio Scale)

ข้อ 4-7 ผลลัพธ์หลังจากประกอบพิธีกรรมที่วัดฯ ตรงกับสิ่งที่คาดหวังมากน้อยเพียงใด / ความคุ้มค่าจากจำนวนเงินที่ใช้ไปในการประกอบพิธีกรรมมีความคุ้มค่าในระดับใด / โอกาสที่จะแนะนำบุคคลอื่นมาประกอบพิธีกรรม/โอกาสที่จะกลับมาที่วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ภายในปีนี้ ซึ่งมีลักษณะเป็นคำถามแบบสเกลการจัดประเภท (Selected Category Scale) โดยให้ระดับอิทธิพล และให้ค่าคะแนนหรือ Rating Scale ซึ่งเป็นการวัดข้อมูลประเภทอันตรภาคชั้น (Interval Scale) ซึ่งรูปแบบที่ใช้คือมาตราวัดแบบความหมายที่ตรงข้ามกัน (Semantic differential scale)โดยมีหลักเกณฑ์ในการให้คะแนน 5 ระดับ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive analysis)

ส่วนที่ 1 ข้อมูลจากแบบสอบถามในตอนต้นที่ 1 ข้อมูลลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา สูงสุด อาชีพ รายได้เฉลี่ยต่อเดือน ธรรมเนียมปฏิบัติในครอบครัว ใช้การวิเคราะห์แบบการแจกแจงความถี่ (Frequency) และนำเสนอเป็นค่าร้อยละ (Percentage) เพื่อศึกษาถึงลักษณะส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

ส่วนที่ 2-4 ปัจจัยการตลาดจากมุมมองผู้บริโภค (4Cs) ความรู้และความเข้าใจในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ได้แก่ การตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค และลำดับของแรงจูงใจด้านความต้องการในชีวิตที่ทำให้มาประกอบพิธีกรรม ใช้การวิเคราะห์แบบการนำเสนอเป็นค่าเฉลี่ย (Means) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เพื่อวัดการกระจายของข้อมูล

ส่วนที่ 5 ข้อมูลจากแบบสอบถามในตอนต้นที่ 5 พฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ใช้การวิเคราะห์แบบการนำเสนอเป็นการแจกแจงความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Means) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เพื่อวัดการกระจายของข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติเชิงอนุมาน (Inferential analysis)

สมมติฐานข้อที่ 1 ผู้บริโภคมีลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษาสูงสุด อาชีพ รายได้เฉลี่ยต่อเดือน และธรรมเนียมปฏิบัติในครอบครัว ของพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานครแตกต่างกันการวิเคราะห์ ใช้ค่าสถิติ F-test วิเคราะห์ค่าความแปรปรวนทางเดียวคือ One Way ANOVA และ t-test

สมมติฐานข้อที่ 2-4 ปัจจัยด้านส่วนประสมทางการตลาดจากมุมมองผู้บริโภค / เรื่องความรู้ความเข้าใจในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ / ลำดับของแรงจูงใจด้านความต้องการในชีวิต มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ใช้การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน (Pearson's Product Moment Correlation Coefficient) เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร

วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่มาปฏิบัติกิจกรรม ณ วัดมิ่งกรมลาวาส ย่านเยาวราช เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีช่วงวัยตั้งแต่วัยรุ่นขึ้นไป โดยเริ่มจากอายุ 15 ปีขึ้นไป

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ กลุ่มคนที่มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ซึ่งไม่ทราบจำนวนประชากรแน่นอน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 10 ราย โดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร

วิธีการสุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเลือกสุ่มตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 วิธีสุ่มตัวอย่างแบบโควตา (Quota Sampling) ด้วยการแบ่งตามเพศ หลังจากนั้นนำมาแบ่งเป็นช่วงอายุ 5 ลำดับ

ขั้นที่ 2 วิธีสุ่มตัวอย่าง แบบอาศัยความสะดวก (Convenience Sample) โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างตามเกณฑ์ที่เต็มใจจะให้ข้อมูลหรือเลือกเก็บจากกลุ่มตัวอย่างที่มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการด้วยการศึกษาจากการสัมภาษณ์ โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์โดยกำหนดคำถามเป็นลักษณะปลายเปิด (Open-ended question) ซึ่งใช้ลักษณะของโครงสร้างคำถามด้วยกัน 2 แบบ คือ คำถามปลายเปิดแบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Question) เพื่อใช้ในการขยายผลวิจัยหรือเรื่องที่ต้องแก้ไขปรับปรุงของวัด ส่วนโครงสร้างคำถามที่แน่นอน (Structured Question) เป็นคำถามที่เป็นลำดับอย่างแน่นอนเพื่อให้ผู้ตอบได้ตอบตามลำดับในแต่ละข้อ การสัมภาษณ์ครั้งนี้ผู้วิจัยจะเป็นผู้สัมภาษณ์ด้วยตนเอง แล้วจดบันทึกรายละเอียดและใช้เครื่องบันทึกเสียงเป็นส่วนหนึ่งของการเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์จากผู้ตอบ เพื่อรวบรวมข้อมูลและความคิดเห็น

ทั้งหมดนำมาสนับสนุนและข้อมูลที่ได้รับมาวิเคราะห์เพื่อความสำเร็จของผลวิจัยมากขึ้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคลด้วยตนเอง และใช้วิธีการจดบันทึกและถอดเทประหว่างสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน และผู้วิจัยจะได้นำเสนอการวิเคราะห์ข้อมูลของประเด็นต่างๆ เช่น อิทธิพลความเชื่อในการประกอบพิธีกรรม อารมณ์ความรู้สึกหลังจากประกอบพิธีกรรม บรรยากาศโดยรวม ขั้นตอนปฏิบัติมีความครบถ้วนหรือไม่ แนวโน้มของการประกอบพิธีกรรมในอนาคต และข้อเสนอแนะในการปรับปรุงวัดมิ่งกรมลาวาส ในลักษณะการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) และจะเลือกนำเสนอข้อมูลเฉพาะเรื่องที่ทำการศึกษาเท่านั้น

ผลการวิจัย

1. ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง 25-34 ปี มีสถานภาพสมรสโสด สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ประกอบอาชีพพนักงานบริษัทหรือลูกจ้างเอกชน มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนระหว่าง 15,001-25,000 บาท และมีธรรมเนียมปฏิบัติในครอบครัวเป็นแบบไทย
2. ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีความเห็นของส่วนประสมทางการตลาดจากผู้บริโภคโดยรวม อยู่ในระดับที่เห็นด้วย
3. ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจในการประกอบพิธีกรรม ในระดับปานกลาง
4. ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีลำดับแรงจูงใจด้านความต้องการในชีวิต อยู่ในระดับที่มาก
5. ในด้านพฤติกรรมพบว่าจำนวนครั้งที่มาวัดในหนึ่งปีต่ำสุดคือ 1 ครั้ง สูงสุดคือ 20 ครั้ง ค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีกรรมต่อครั้งต่ำสุดคือ 50 บาท สูงสุดคือ 4,000 บาท จำนวนพิธีกรรมในแต่ละครั้ง ต่ำสุดคือ 1 ครั้ง สูงสุดคือ 7 ครั้ง ส่วนพฤติกรรมโดยรวมและแนวโน้มโดยรวมมีระดับความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก

ผลการทดสอบสมมติฐานพบว่า

1.1 ลักษณะส่วนบุคคล ประกอบด้วย เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษาสูงสุด อาชีพ รายได้เฉลี่ยต่อเดือน และธรรมเนียมปฏิบัติในครอบครัวที่แตกต่างกัน กับพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ไม่แตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

1.2 ลักษณะส่วนบุคคล ด้านรายได้เฉลี่ยต่อเดือนที่แตกต่างกันมีพฤติกรรมด้านจำนวนครั้งที่มา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ภายในหนึ่งปี แตกต่างกัน ส่วนพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมด้านอื่นนั้น ไม่พบความแตกต่างกัน ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05

2. ปัจจัยด้านส่วนประสมทางการตลาดจากผู้บริโภค ได้แก่ การตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค ต้นทุนและความคุ้มค่าในการประกอบพิธีกรรม ความสะดวกและการเข้าถึงของวัด และการสื่อสารด้านคุณค่าของพิธีกรรม มีความสัมพันธ์ระดับต่ำ และเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชาวไทย ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ด้านจำนวนครั้งที่มา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ภายในหนึ่งปี ด้านพฤติกรรมโดยรวมและแนวโน้มพฤติกรรมโดยรวมของผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01

3. ความรู้ความเข้าใจในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ มีความสัมพันธ์ระดับต่ำ และเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานครด้านจำนวนครั้งที่มา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ภายในหนึ่งปี ด้านค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อครั้ง ด้านพฤติกรรมโดยรวมและแนวโน้มพฤติกรรมโดยรวมของผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01

4. ลำดับของแรงจูงใจด้านความต้องการในชีวิต ได้แก่ ความต้องการลำดับต่ำ (ทางร่างกาย, ความปลอดภัยและมั่นคง, ความผูกพันหรือการยอมรับ) และความต้องการลำดับสูง (การยกย่อง, ความสำเร็จในชีวิต) มีความสัมพันธ์ระดับต่ำและเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานครด้านพฤติกรรมโดยรวมและแนวโน้มพฤติกรรมโดยรวมของผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.01

5. จากผลการศึกษาเชิงคุณภาพสามารถสรุปได้ว่าการที่มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ปัจจัยด้านส่วนประสมทางการตลาดจากมุมมองของผู้บริโภค ความรู้ความเข้าใจพิธีกรรม และลำดับความต้องการในชีวิต ล้วนมีความสัมพันธ์ต่อพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมมาประกอบพิธีกรรม ซึ่งมาจากปัจจัยการเกิดความเชื่อโดยสภาพแวดล้อมรอบข้างเป็นส่วนใหญ่ ที่ทำให้ส่งผลต่อพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรม ดังนั้นผลการศึกษาเชิงคุณภาพสามารถสนับสนุนการศึกษาเชิงปริมาณได้ว่าการศึกษาปัจจัยที่กล่าวมามีความสัมพันธ์ต่อการมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร

สรุปและอภิปรายผล

สรุปและอภิปรายผลวิธีวิจัยเชิงปริมาณ

1. ชาวไทยมีลักษณะส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษาสูงสุด อาชีพ รายได้เฉลี่ยต่อเดือน และธรรมเนียมปฏิบัติที่แตกต่างกันมีพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ดังนี้

1.1 ผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่มี เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษาสูงสุด อาชีพ และธรรมเนียมปฏิบัติในครอบครัวที่แตกต่างกัน มีพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ไม่แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้สามารถอธิบายได้ว่าลักษณะบุคคลที่กล่าวมาไม่มีความแตกต่างกันทางพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เนื่องจากคนไทยในปัจจุบันมีผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมรอบข้าง ความเชื่อจึงเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวทุกคนไม่ว่าจะเป็นลักษณะไหนก็ตาม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ กวี บุรพสาพันธ์ (2554) ที่ได้ทำงานวิจัยเรื่องความเชื่อศาสตร์ฮวงจุ้ยที่มีผลต่อพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อคอนโดมิเนียมของผู้บริโภค ในย่านถนนพระราม 3 พบว่า ลักษณะที่ต่างกันไม่มีผลต่อพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อคอนโดมิเนียมย่านพระรามสาม ด้านความเชื่อด้านฮวงจุ้ยและสอดคล้องกับที่ ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ (2552) เรื่อง “การบริหารการตลาดยุคใหม่” ที่กล่าวถึงความรู้สึกรักใคร่ของผู้ซื้อที่มีผลต่อการตอบสนองของผู้บริโภค ดังนั้นปัจจัยหลายๆ อย่างจากสิ่งแวดล้อมรอบข้างที่ยึดถือมาจากในอดีตทำให้ไม่มีผลต่อพฤติกรรมในการมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โดยธรรมเนียมปฏิบัติบางอย่างที่คุ้นเคยอาจจะทำให้มีการปฏิบัติที่เหมือนกัน

1.2 ผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนที่แตกต่างกัน มีพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร โดยทดสอบด้วยระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05 พบว่าผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่มี รายได้เฉลี่ยต่อเดือนที่แตกต่างกัน มีพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร แตกต่างกัน ด้านจำนวนครั้งที่มาที่วัดแห่งนี้ภายในหนึ่งปี พบว่า ผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนที่ต่ำกว่าหรือเท่ากับ 15,000 บาท มีพฤติกรรมมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ด้านจำนวนครั้งที่มาที่วัดแห่งนี้ภายในหนึ่งปี มากกว่าผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร มากกว่ากลุ่มอื่นๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ซึ่งสอดคล้องกับที่อัจจิมา เศรษฐบุตร และ สายสวรรค์ วัฒนพานิช (2552) เรื่อง “การบริหารการตลาด” ที่กล่าวถึงขั้นตอนการตัดสินใจซื้อ โดยขั้นการตัดสินใจซื้อนั้น มีข้อเท็จจริงของสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง ที่กล่าวถึงความตั้งใจซื้อโดยคำนึงถึงระดับรายได้ของตน ซึ่งรวมกับตัวแปรภายนอกที่มีอิทธิพลอย่างความสำคัญของการซื้อที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม คนที่รายได้เฉลี่ยต่ำกว่าก็มักจะมีความต้องการที่มากกว่าคนที่มียาได้สูงกว่า จึงทำการอธิษฐานและขอพรที่มากกว่า จึงเกิดผลต่อมีจำนวนครั้งที่มาวัดมากกว่าคนที่มียาได้สูงกว่า เพราะอาจมีความถี่ของความถี่ความต้องการที่มาก จึงทำให้ต้องมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดฯ บ่อยครั้งขึ้น

2. ปัจจัยด้านส่วนประสมทางการตลาดจากมุมมองผู้บริโภค มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ปัจจัยด้านส่วนประสมทางการตลาดจากมุมมองผู้บริโภค ได้แก่ การตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค ต้นทุนและความคุ้มค่าในการประกอบพิธีกรรม ความสะดวกและความเข้าถึงของ

วัด การสื่อสารด้านคุณค่าของพิธีกรรมต่างๆ ที่ผู้บริโภครับรู้ มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชาวไทย ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานครอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 สอดคล้องกับที่ชลิติ ลิมนะเวช (2545) เรื่อง “Cutting Edge CRM” ได้อธิบายในเรื่องของส่วนประสมทางการตลาดในปัจจุบันโดยเน้นจากเรื่องปรัชญาที่เปลี่ยนไป จากเดิมที่เน้นความสำคัญไปที่ผลิตภัณฑ์แต่ปัจจุบันเน้นไปที่ผู้บริโภคและเพื่อสังคม ทำให้นักการตลาดสามารถสื่อในสิ่งที่ต้องการสู่ผู้บริโภคได้มากขึ้น โมเดล 4Cs จึงมีดังต่อไปนี้ ความต้องการของผู้บริโภค (Consumer Solution) ราคาของผู้บริโภค (Cost to Customer) ความสะดวกสบายของผู้บริโภค และสุดท้าย การสื่อสารสู่ผู้บริโภค (Communication) ที่นำมาใช้แทน 4Ps ของเดิมที่ Philip Kotler ได้คิดไว้ ดังนั้นสาเหตุมาจากการมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เกิดจากความต้องการของผู้ศรัทธาหรือผู้ที่เกิดความเชื่อในเรื่องนี้และรวมถึงการปฏิบัติตนเพื่อเข้าถึงหลักธรรม เหตุผลต่างๆ ย่อมเป็นลักษณะเฉพาะการมาขอพรหรืออธิษฐาน รวมถึงการนั่งสมาธิ การฟังธรรม และการปฏิบัติตามศีลที่กำหนด จึงเกิดระดับที่แตกต่างกันของแต่ละผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

3. เรื่องความรู้ความเข้าใจในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ด้านจำนวนครั้งที่มาภายในหนึ่งปี ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อครั้ง พฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมประกอบพิธีกรรมทางศาสนาโดยรวม อย่างมีนัยสำคัญที่ 0.01 ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีของโรคิช (M. Rokeach) (อ้างโดย ลักษณะ สรวิวัฒน์ 2544) ในเรื่องของความเชื่อที่เป็นปัจจัยที่กำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ ความเชื่อจึงหมายถึงความคิดและความเข้าใจของบุคคลที่ผลต่อการแสดงพฤติกรรมเปรียบได้กับคนที่มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ที่มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจในการประกอบพิธีกรรมบางส่วนที่ได้รับสืบทอดกันมา จึงเกิดความเชื่อต่อการมาประกอบพิธีกรรมจำนวนครั้งและค่าใช้จ่ายจึงมีมากขึ้นตามความเชื่อที่ตนมีอยู่ ยังมีความเชื่อมากที่มาประกอบพิธีกรรมมากขึ้น ค่าใช้จ่ายจึงสูงขึ้นตามมา

4. ลำดับของแรงจูงใจด้านความต้องการในชีวิต มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ด้านพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมประกอบพิธีกรรมโดยรวม อย่างมีนัยสำคัญที่ 0.01 ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุจิตา อยู่คงสวัสดิ์ (2550) เรื่อง “แรงจูงใจ ค่านิยม ความเชื่อและการรับข้อมูลข่าวสารเพื่อสร้างศรัทธาต่อวัดมิ่งกรมลาวาส” กล่าวถึงแรงจูงใจระดับต่ำ คือการบูชาเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพย์สินสมบัติ ส่วนระดับกลางคือแรงจูงใจเพื่อให้ได้รับการเรียนรู้ นี่จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ผู้ที่มีความเชื่อ มีความศรัทธาในวัดมิ่งกรมลาวาส จึงทำให้เกิดพฤติกรรมการเข้าวัดมิ่งกรมลาวาสเป็นจำนวนมาก ซึ่งเปรียบได้กับผู้ที่มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ก็มีแรงจูงใจด้านความต้องการในลำดับต่ำอย่างการขอให้แต่งงาน มีความร่ำรวย ฯลฯ และลำดับสูงเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของตน จึงทำให้เกิดความศรัทธาต่อการมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานครเท่านั้น โดยอาจจะศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของวัด มีความเชื่อมั่นในวัดแห่งนี้สูง แล้วถ้าได้ตามที่คาดหวังไว้ก็จะรู้สึกถึงความคุ้มค่า แล้วทำให้เกิดการแนะนำบอกต่อทำให้เกิดพฤติกรรมและแนวโน้มการมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

สรุปและอภิปรายผลวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

ลักษณะส่วนบุคคลจากการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพโดยแบ่งตามลักษณะเพศเป็นเพศหญิงและเพศชาย อย่างละ 5 คนและแบ่งเป็นช่วงอายุตั้งแต่ 1) 15 - 24 ปี 2) 25 - 34 ปี 3) 35 - 44 ปี 4) 45 - 54 ปี 5) 55 ปีขึ้นไป

ปัจจัยที่เป็นเหตุให้เกิดการมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาล้วนเกิดจากความเชื่อ ปัจจัยด้านความเชื่อเกิดจากมุมมองที่หลากหลายดังนั้นวิธีการวิจัยที่เหมาะสมคือการใช้การสัมภาษณ์ ผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาส่วนใหญ่เกิดจากการอนุมานจากสิ่งแวดล้อมรอบข้าง โดยมีจำนวนมากที่สุดคือคนในครอบครัว ตั้งแต่ พ่อ แม่ น้องสาว คนรัก รองลงมาคือเพื่อน และสื่อต่างๆ รวมถึงจากประสบการณ์ตรง โดยมีการชักชวนมาด้วยเหตุผลอันเกิดจากความห่วงใยของคนใกล้ชิดรวมถึงธรรมเนียมปฏิบัติของครอบครัวซึ่งมีอิทธิพลค่อนข้างมาก “จากบรรพบุรุษจนถึงรุ่นแม่ส่งผลโดยตรงทำให้เราต้องถูกปลุกฝังมา เพราะฉะนั้นจะต้องมีความเชื่อที่จะยึดถือแบบนี้ต่อไปในระดับที่ค่อนข้างมากครับ” (การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ที่มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา)

ด้านพฤติกรรมและแนวโน้มการมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาโดยรวม ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร โดยถามในเรื่องความถี่และแนวโน้มการกลับมาจะเป็นในลักษณะใด จากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า ส่วนมากมีความถี่อยู่ในระดับคงที่ ซึ่ง

สอดคล้องกับวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ โดยผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาให้เหตุผลเนื่องจากว่าเป็นเรื่องปกติหรือธรรมเนียมปฏิบัติที่ต้องมาอยู่แล้ว บางส่วนที่ตอบน้อยลงเพราะเรื่องของปัจจัยอย่างสถานที่จอดรถ การจราจร ทำให้บางคนที่บ้านอยู่ไกลไปใช้บริการที่วัดมิ่งกรมลาวาสที่จังหวัดนนทบุรีแทน ส่วนแนวโน้มนั้นมีโอกาสกลับมาอีกครั้ง โดยที่จะมาในช่วงที่มีเทศกาลสำคัญหรือไม่บางคนก็จะกลับมาถ้าสิ่งที่ตนเองอธิษฐานไว้สำเร็จผล ”ถ้าเป็นวันที่สะดวกกันทั้งครอบครัว รถไม่ติดมากก็จะมา ถ้าเราได้ในสิ่งที่เราคิดเอาไว้ก็จะกลับมาให้อีก แนวโน้มกลับมาไหว้ได้อยู่แล้วมีโอกาสก็จะมา มาเพราะความสบายใจและเป็นคนชอบมาวัดอยู่แล้ว” (การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ที่มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา)

ข้อเสนอแนะ

1. จากผลวิจัยในเรื่องของลักษณะส่วนบุคคล ผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ผู้ที่มีรายได้อยู่ในระดับมาก มีความถี่ในการมาวัดมิ่งกรมลาวาสที่น้อยกว่าผู้มีรายได้ในระดับต่ำ เพื่อต้องการให้ผู้มีรายได้ระดับมากมาประกอบพิธีกรรมมากขึ้น อาจจะต้องมีการสร้างสาธารณูปโภคที่อำนวยความสะดวกต่อผู้ที่มีรายได้ในระดับสูงที่มาประกอบพิธีกรรม ซึ่งอาจจะมองในเรื่องสถานที่ อย่างปรับปรุงในเรื่องลานจอดรถยนต์เพราะผู้มีรายได้ส่วนมากริยยนต์แต่พื้นที่ภายในค่อนข้างแคบจึงทำให้ไม่สะดวกในการมา รวมถึงบรรยากาศภายในของวัด ที่ค่อนข้างแออัดอาจจะต้องมีการปรับปรุงในส่วนที่มีคนมาประกอบพิธีกรรมมาก ให้มีการถ่ายเทของอากาศที่ดีขึ้น โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นเรื่องการแก้งหรือสะอาดเคราะห์ เพราะเป็นส่วนที่ผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร นิยมมากที่สุดมีที่นั่งที่รับรองผู้ที่มาประกอบพิธีกรรมให้มากขึ้น

2. ผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาส่วนมากมีทัศนคติด้านส่วนประสมทางการตลาดจากมุมมองผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมของผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร มีอยู่ในระดับต่ำ ด้านการตอบสนองความต้องการของผู้มาประกอบพิธีกรรมนั้น อาจจะต้องขึ้นอยู่กับวัดมิ่งกรมลาวาสในการสร้างความศรัทธาให้กับผู้มาประกอบพิธีกรรมที่วัดฯ ให้มีมากยิ่งขึ้นและทำให้เกิดความถี่ในการมาวัดแห่งนี้มากยิ่งขึ้นด้วย ด้านต้นทุนและความคุ้มค่าในการประกอบพิธีกรรม ควรมีการแนะนำหรือประชาสัมพันธ์ว่าถ้าจะมาประกอบพิธีกรรม รวมถึงถ้าในบางเทศกาลก็อาจจะนำของที่นำมาประกอบมาจำหน่ายในวัดฯ เพื่อเป็นการบริการแก่ผู้มาประกอบพิธีกรรม แต่ผู้ประกอบพิธีกรรมที่นำของเช่นไหว้มาจากบ้านอาจจะไม่สามารถแข่งขันตรงส่วนนี้ได้นอกจากการให้เครื่องรางของขลัง หรือเครื่องเซ่นไหว้เฉพาะแก่ผู้ที่ซื้อของเช่นไหว้ภายในวัดความสะดวกและความเข้าถึงของวัด แก้ไขโดยการขยายเวลาเปิด-ปิดให้เช้าหรือดึกขึ้นเพื่อผู้ที่มาประกอบพิธีกรรมเดินทางมาได้สะดวกขึ้น แต่ในเรื่องของบริเวณต่างๆ ภายในวัดอาจจะต้องเพิ่มในเรื่องของป้ายหรือเจ้าหน้าที่มาประจำตามจุดต่างๆ การสื่อสารด้านคุณค่าของพิธีกรรมต่างๆ ที่ผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนารับรู้ควรสร้างความศรัทธาตั้งแต่วัยเยาว์ เพื่อให้การสื่อสารด้านคุณค่ามีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3. ผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร มีความรู้ความเข้าใจในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่อยู่ในระดับปานกลาง เพราะเนื่องจากว่าการบอกต่อหรือการประสมกันของวัฒนธรรมไทยและจีน ทำให้เกิดความเชื่อที่ต่างกัน ความรู้ความเข้าใจที่แท้จริงจึงมีหลายลักษณะ ดังนั้น วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ควรมีการประชาสัมพันธ์เรื่องของวัดมิ่งกรมลาวาสให้คนภายนอกหรือคนรุ่นหลังได้รับทราบกันมากขึ้น อาจจะใช้สื่อประชาสัมพันธ์ อย่างหนังสือแนะนำสถานที่ โบชัวร์ เว็บไซต์ ฯลฯ เพื่อให้ทราบถึง ความหมายของการไหว้ เทพเจ้า ฯลฯ ความสัมพันธ์ของการไหว้ และเรื่องของงานเทศกาลต่างๆ ที่วัดมิ่งกรมลาวาสจัดขึ้น ซึ่งไม่ได้มีเพียงงานตรุษจีนหรืองานกินเจเท่านั้น ยังมีเทศกาลอื่นๆ หรือพิธีกรรมอื่นๆ ที่นอกเหนือจากการมาสะอาดเคราะห์หรือแก้ง และจุดไหว้องค์เทพต่างๆ ควรมีการบอกวิธีการไหว้อย่างละเอียดไว้เพราะส่วนมากอาศัยจากการถามคนในครอบครัวที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบทอดกันมาหรือผู้ที่เคยไปไหว้มาก่อนซึ่งบางอย่างอาจจะไม่ถูกต้อง ซึ่งอาจทำให้เกิดความยุ่งยากซับซ้อนและทำให้ผู้ที่มาครั้งแรกไม่อยากจะกลับมาอีกครั้ง หรือการแนะนำกิจกรรมทางศาสนาอื่นๆ อย่างการนั่งสมาธิ การฟังบทสวด หรือพิธีกรรมขมากรรมสูตร เพื่อสวดมนต์ให้กับเจ้ากรรมนายเวร เพื่อที่จะเป็นการทำให้เข้าใจถึงหลักของศาสนาพุทธ นิยามมหายาน มากยิ่งขึ้น

4. ลำดับแรงจูงใจด้านความต้องการในชีวิต ทั้งในระดับสูงและระดับต่ำมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับที่มาก แต่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมและแนวโน้มพฤติกรรมโดยรวมอยู่ในลำดับต่ำ อาจจะเป็นเพราะเนื่องจากความต้องการของคนที่มีหลากหลาย การที่บางคนมีความคาดหวังในระดับที่มากก็มีเยอะ ความคุ้มค่าทางใจมากน้อยก็ขึ้นอยู่กับความศรัทธาของแต่ละคน ส่วนการแนะนำบอกต่อหรือการที่จะมาอีกครั้งก็มาจากความต้องการของผู้อื่นว่าตรงกับที่ผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาจะชวนมาหรือไม่ ซึ่งตรงนี้วิธีที่เสนอแนะคือการสร้างความหลากหลายภายในวัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการประกอบพิธีกรรม หรือเทพเจ้าเงินทองอื่นๆ ที่สามารถครอบคลุมถึงการมาอธิษฐานขอพรที่ตรงกับความต้องการของผู้ที่มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หรือผู้ที่ต้องการเชิญชวนให้มาได้ หรือการใช้การปฏิบัติธรรมเพื่อให้เข้าถึงแก่นของธรรมที่ช่วยในการหาหนทางทางดับทุกข์อันเกิดจากความต้องการที่มีมากเกินไป โดยอาจจะต้องมีการสำรวจความต้องการของคนส่วนมาก แล้วจึงนำมาปรับปรุงเพื่อให้ทุกคนที่มาประกอบพิธีกรรมรับทราบการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่ตรงกับสิ่งที่ตนต้องการ

5. ผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาจะมีกระแสที่จะบอกต่อแนะนำให้ผู้อื่นก็ต่อเมื่อผู้อื่นนั้นมีความต้องการเหมือนกับผู้ที่แนะนำ แต่ความต้องการที่ตรงกันก็อาจจะไม่ได้ยาก จึงอาจจะมีกรอัญเชิญเทวรูปเสมือนองค์เทพต่างๆ ที่มีความต้องการครอบคลุมในด้านต่างๆ จากต่างประเทศหรือวัดจีนอื่นๆ ในประเทศไทย โดยในปัจจุบันเทวรูปในก็อาจจะขอได้ครบในทุกๆ ด้าน แต่การประชาสัมพันธ์มุ่งเน้นไปยังด้านที่ต้องการเพียงด้านเดียว จึงทำให้ความต้องการของผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาไม่ครอบคลุม นอกจากการไหว้พระขอพรแล้วยังมีส่วนของการปฏิบัติธรรมทำมาถาได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย หรืออาจจะเป็นการทำโครงการไหว้พระในเขาวราช โดยเป็นโครงการที่ร่วมมือกับคนในเขาวราช เปลี่ยนเป็นการไหว้ศาลเจ้าหรือวัดจีนในท้องที่เขาวราช เพื่อให้เกิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวมากกว่าการเป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอย่างเดียว เพราะบางคนเพียงแค่ต้องการสัมผัสบรรยากาศของวัดจีนหรืออาจจะเข้ามาศึกษาหาความรู้ด้านวัฒนธรรม

6. จากผลการสัมภาษณ์สาเหตุที่ผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร มีความถี่ในการมาน้อยลงเกิดจากความไม่สะดวกของสถานที่ โดยเฉพาะปัญหาควันธูป ตรงส่วนนี้ถ้าวัดต้องการให้มีอากาศถ่ายเทก็อาจจะมีการลดใช้ธูปเทียนให้น้อยลง อาจจะมีการณรงค์ให้ไหว้พระด้วยมือเปล่าหรือใช้อุปกรณ์อื่นที่ เช่น เทียนที่เป็นหลอดไฟ หรือธูปที่ไม่ทำให้ขี้เถ้าไม่ร่วงหล่นขณะไหว้ เพราะเวลาเมื่อมีคนมากๆ ไหว้จุดเดียวพร้อมๆ กัน ไม่เกิดสมาธิในการไหว้เพราะผู้ที่มาไหว้ต้องคอยระวังธูปของผู้คนอื่นมาโดน บางส่วนก็ไม่กล้าพาเด็กมาเพราะกลัวเด็กจะได้รับอันตราย ผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาบางรายเป็นโรคภูมิแพ้ซึ่งทำให้เสียสุขภาพได้ ปัจจุบันพื้นที่ของวัดมิ่งกรมลาวาสมีการขยายมากขึ้น แต่ปัญหาด้านควันธูปกับขี้เถ้าก็ยังคงอยู่ ถ้าบริหารจัดการส่วนนี้ได้ก็อาจจะทำให้ความถี่ของผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาไปยังวัดมิ่งกรมลาวาสมีมากขึ้น

7. จากผลการสัมภาษณ์ผู้มาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาไม่มีความสะดวกในการเดินทางมาที่วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร จึงอาจจะมีการขยายเวลาในบางช่วงเพื่อให้เข้ามาประกอบพิธีกรรมในวัดได้เกินเวลา หรืออาจจะมีการฝากสะเดาะเคราะห์หรือแก้ขงแบบโทรศัพท์หรือทางอินเทอร์เน็ต โดยเป็นการซื้ออุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรมมาซึ่งที่พกพาแล้วทำการประกอบพิธีกรรมแล้วส่งไปที่วัดเพื่อให้เข้าไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โดยวัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ซึ่งอาจจะมีการค่าใช้จ่ายที่สูงแต่ไม่สูงกว่าการเดินทางมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ณ วัดมิ่งกรมลาวาส กรุงเทพมหานคร ด้วยตนเอง

เอกสารอ้างอิง

กวี บุรพสาพันธ์. (2554). ความเชื่อศาสตร์ฮวงจุ้ยที่มีผลต่อพฤติกรรมการตัดสินใจซื้อคอนโดมิเนียมของผู้บริโภค ในย่านถนน

พระราม 3, สารนิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, คณะการจัดการ, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.

ชลิต ลิ้มปะนะเวช. (2545). Cutting Edge CRM. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: บริษัท ทิปปิง พอยท์ จำกัด

ลักขณา ศรีวัฒน์. (2544). จิตวิทยาในชีวิตประจำวัน (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ. (2552). การบริหารการตลาดยุคใหม่ (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: Diamond in Business World.

เอกสารอ้างอิง

สุจิตา อยู่คงสวัสดิ์. (2550). แรงจูงใจ ค่านิยม ความเชื่อและการรับข้อมูลข่าวสารเพื่อสร้างศรัทธาต่อวัดมุงคลจตุคามราม

เทพ, วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อัจจิมา เศรษฐบุตร และ สายสวรรค์ วัฒนพานิช. (2552). การบริหารการตลาด (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนชุมชน ตำบลบางนางลี่ อำเภอมะนัง จังหวัดสตูล
Promotion of Public Participation in Community Planning, Bang Nang Li Sub-district, Amphawa District, Samut Songkhram Province

อาจารย์ศุภพัศ แสงฉาย

อาจารย์วิลาสินี จินตลิตติ

อาจารย์มาธิณี คงสถิตย์

อาจารย์ ดร.ณัฐพล พัวประเสริฐ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนชุมชน เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้นำชุมชนทั้ง 5 หมู่บ้าน และการเปิดเวทีประชาคมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นสมาชิกหมู่บ้าน ผลการศึกษาพบว่า การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดทำแผนชุมชนที่สำคัญ คือ 1) การรับทราบข้อมูลจากหน่วยงานภาครัฐ ควรมีการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลการจัดทำแผนชุมชน โดยประสานความร่วมมือไปยังผู้นำชุมชนในแต่ละหมู่บ้าน 2) การปรึกษาหารือ สมาชิกหมู่บ้านควรที่จะระดมความคิดเห็นผ่านเวทีประชาคม ประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน หมู่บ้าน คุณภาพชีวิต สภาพพื้นที่ปัจจุบัน สภาพปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไข 3) การเข้ามาเกี่ยวข้อง ประชาชนควรมีบทบาทร่วมกับผู้นำชุมชนในการกำหนดนโยบายแผนพัฒนาตำบล โครงการพัฒนาชุมชน 4) การร่วมมือ ชุมชนควรมีบทบาทการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติโครงการและกิจกรรมต่างๆในแผนชุมชนเพื่อให้บรรลุผล และ 5) การเสริมอำนาจของประชาชน การจัดทำแผนชุมชนแต่ละขั้นตอน ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ชาวบ้าน ต้องเป็นผู้กำหนดทิศทางการพัฒนาหมู่บ้านเองด้วยการตัดสินใจร่วมกัน จะทำให้ประชาชนในท้องถิ่นเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เกิดเป็นพลังการขับเคลื่อนชุมชน ชุมชนมีความเข้มแข็งสู่การพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมของประชาชน แผนชุมชน การพัฒนาชุมชน

Abstract

The Study on Promotion of Public Participation in Community Planning is a qualitative research. The data collection tools included participant observation, in-depth interview and focus group of executives of Sub-district Administrative Organizations, Sub-district headmen, community leaders of 5 villages, including civil society forums for exchanging ideas of village members. The study results revealed that key promotions of public participation in community planning were as follows. 1) Perception on public authorities' information: Public relations should be set and information on community planning. Collaboration with community leaders in each village via Sub-district Administrative Organizations should be established. 2) Discussion: In civil society forums, village members should brainstorm their opinions towards community development, village development, quality of life, current situation and problems to be resolved. 3) Participation: Members of each village should jointly participate, with community leaders, in setting sub-district development policies and community development projects. 4) Collaboration: To achieve goals, communities of each member should participate in project implementation and activities of

community plans. 5) People power promotion : In each stage of community planning, community leaders, village committees, local people should jointly set directions of village development and make decisions. This will enhance their joint learning and create community driving power which finally leads to community strength and sustainable self-reliance.

Keywords: Public participation, Community plans, Community development

บทนำ

ในการบริหารราชการเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 87 ได้ระบุแนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 5 ข้อ ดังนี้ 1) ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น 2) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจ และสังคม รวมทั้งการจัดทำบริการสาธารณะ 3) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ ในรูปแบบองค์กรทางวิชาชีพหรือตามสาขาอาชีพที่หลากหลาย หรือรูปแบบอื่น 4) ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้มแข็งในทางการเมือง และจัดให้มีกฎหมายจัดตั้งกองทุนพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองเพื่อช่วยเหลือการดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชน รวมทั้งสนับสนุน การดำเนินการของกลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายทุกระดับให้สามารถแสดงความคิดเห็นและเสนอความต้องการของชุมชนในพื้นที่ 5) ส่งเสริมและให้การศึกษแก่ประชาชนที่เกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนได้ใช้สิทธิเลือกตั้งโดยสุจริตและเที่ยงธรรมจากข้อความในรัฐธรรมนูญแสดงถึงความสำคัญในการบริหารราชการแผ่นดินที่มีความจำเป็นต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาทุกขั้นตอนอย่างต่อเนื่องและโปร่งใสในทุกระดับของสังคม

การบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม เป็นการบริหารราชการ ที่นำผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน และการประเมินผล โดยมีการจัดระบบงาน/วิธีการทำงาน การจัดโครงสร้าง และการสร้างวัฒนธรรมการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐ ที่เอื้อต่อการเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารราชการ การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) มีความหมายที่หลากหลายโดยเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมและการเมือง ในที่นี้ หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่เกี่ยวข้องมีโอกาสเข้าร่วมในกระบวนการหรือขั้นตอนต่าง ๆ ของการบริหาร ตั้งแต่การรับรู้ข้อมูลการปฏิบัติงาน การร่วมแสดงทัศนคติความคิดเห็น การร่วมเสนอปัญหาและความต้องการของชุมชนและท้องถิ่น การร่วมคิดแนวทางการแก้ไขปัญหา การร่วมในกระบวนการตัดสินใจ การร่วมในการดำเนินการ และการร่วมติดตามประเมินผล รวมทั้ง การร่วมรับผลประโยชน์จากการพัฒนา ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนในทางวิชาการมีหลากหลายตัวแบบ ในที่นี้ใช้ตัวแบบระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนของสมาคมการมีส่วนร่วมสากล ((IAP2 - International Association for Public Participation) ที่เรียกว่า Public Participation Spectrum แบ่งเป็น 5 ระดับ คือ ระดับที่ 1 การมีส่วนร่วมในระดับให้ข้อมูลข่าวสาร (To Inform) : เป็นการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ของหน่วยงานภาครัฐ เป็นระดับการมีส่วนร่วมที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมน้อยที่สุด แต่ถือว่าเป็นขั้นพื้นฐานของการมีส่วนร่วมและมีความสำคัญมาก โดยหน่วยงานภาครัฐมีหน้าที่ในการนำเสนอข้อมูลที่เป็นจริง ถูกต้อง ทันสมัย และประชาชนสามารถเข้าถึงได้ ซึ่งเป็นสิทธิพื้นฐานของประชาชนในการได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับภาระงานของภาครัฐ โดยรูปแบบการมีส่วนร่วมในระดับนี้อยู่ในลักษณะการให้ข้อมูลทางเดียวจากภาครัฐสู่ประชาชน ระดับที่ 2 การมีส่วนร่วมในระดับการปรึกษาหารือ (To Consult) : เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการให้ข้อมูล ข้อเท็จจริง และแสดงความคิดเห็น รวมทั้งข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการดำเนินการ/ การปฏิบัติงานของหน่วยงานของรัฐอย่างอิสระและเป็นระบบ โดยหน่วยงานภาครัฐจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และนำข้อเสนอแนะ ความคิดเห็น และประเด็นที่ประชาชนเป็นห่วงไปเป็นแนวทางในการปรับปรุงนโยบาย หรือพัฒนาวิธีการ

ปฏิบัติงานในหน่วยงาน และประกอบการตัดสินใจ โดยรูปแบบการมีส่วนร่วมในระดับนี้ทำได้โดยการสำรวจความคิดเห็น การจัดเวทีสาธารณะ การเสวนากลุ่ม เป็นต้น ระดับที่ 3 การมีส่วนร่วมในระดับให้เข้ามามีบทบาท (To Involve) : เป็นลักษณะที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมหรือเกี่ยวข้องในกระบวนการวางแผนและตัดสินใจ ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลระหว่างรัฐกับประชาชนอย่างจริงจัง และมีจุดมุ่งหมายชัดเจน โดยประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย การวางแผนงานโครงการ และวิธีการปฏิบัติงาน ซึ่งหน่วยงานภาครัฐ มีหน้าที่จัดระบบอำนวยความสะดวกและยอมรับการเสนอแนะ และการตัดสินใจร่วมกับภาคประชาชน การมีส่วนร่วมระดับนี้อาจดำเนินการในรูปแบบกรรมการที่มีตัวแทนภาคประชาชนเข้าร่วม ระดับที่ 4 การมีส่วนร่วมในระดับสร้างความร่วมมือ (To Collaborate) : เป็นการให้ความสำคัญกับบทบาทของประชาชนในระดับสูง โดยมีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การเป็นหุ้นส่วนกับประชาชนในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ ตั้งแต่การระบุปัญหา พัฒนาทางเลือก และแนวทางแก้ไข รวมทั้งการเป็นภาคีในการดำเนินกิจกรรมของหน่วยงานภาครัฐ ดังนั้นการมีส่วนร่วมในระดับนี้ คือ การที่ภาครัฐสัญญากับประชาชนและกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินงานร่วมกัน และนำแนวคิดใหม่ ๆ หรือข้อเสนอแนะของประชาชนมาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการตัดสินใจให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งความคิดเห็นของประชาชนจะสะท้อนออกมาจากผลของการตัดสินใจที่ค่อนข้างสูง โดยรูปแบบการมีส่วนร่วมในขั้นนี้ เช่น คณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชน คณะที่ปรึกษาภาคประชาชน เป็นต้น ระดับที่ 5 การมีส่วนร่วมในระดับเสริมอำนาจประชาชน (To Empower) : เป็นระดับการมีส่วนร่วมที่ประชาชนมีบทบาทในระดับสูงสุด โดยเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาทในการเป็นผู้ตัดสินใจ ซึ่งผลการตัดสินใจมีผลผูกพันให้หน่วยงานภาครัฐจะต้องดำเนินการตามการตัดสินใจของประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับสูงสุดนี้ เน้นให้ประชาชนมีบทบาทในการบริหารจัดการโดยเป็นผู้ดำเนินการกิจ และภาครัฐมีหน้าที่ในการส่งเสริมสนับสนุนเท่านั้น ประโยชน์ของการตัดสินใจในขั้นนี้ คือ การสร้างการเรียนรู้ ความเข้าใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน รูปแบบการมีส่วนร่วมในขั้นนี้ เช่น การลงประชามติเพื่อพิจารณาว่าควรมีการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ของชุมชนหรือไม่ เป็นต้น

การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการซึ่งประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะและเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งมีการนำความคิดเห็นดังกล่าวไปประกอบการพิจารณากำหนดนโยบายและการตัดสินใจของรัฐ การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการสื่อสารในระบบเปิด กล่าวคือ เป็นการสื่อสารสองทาง ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งประกอบไปด้วยการแบ่งสรรข้อมูลร่วมกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีในสังคม ทั้งนี้เพราะการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเพิ่มคุณภาพของการตัดสินใจการลดค่าใช้จ่ายและการสูญเสียเวลา เป็นการสร้างฉันทามติ และทำให้ง่ายต่อการนำไปปฏิบัติ ช่วยให้เกิดความน่าเชื่อถือและความชอบธรรม รวมทั้งเป็นการพัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ของของสาธารณชน

แผนชุมชน เป็นการกำหนดอนาคตและกิจกรรมพัฒนาของชุมชนโดยเกิดขึ้นจากคนในชุมชนที่มีการรวมตัวกันจัดทำแผนงานขึ้นมา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเองให้เป็นไปตามที่ต้องการ และสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกัน โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมกำหนดแนวทางและทำกิจกรรมการพัฒนาาร่วมกัน โดยยึดหลักการพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอก ด้วยการคำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเป็นหลัก จึงกล่าวได้ว่า แผนชุมชน เป็นของชุมชน ดำเนินการโดยชุมชนและเพื่อประโยชน์ของชุมชนโดยสรุปแผนชุมชน คือ แผนที่คนในชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันกำหนดเพื่อบรรเทาปัญหาในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตนเอง โดยใช้ข้อมูลเป็นฐาน แผนที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนโดยตรง แผนงานหรือกิจกรรมทางเลือกที่เกี่ยวกับการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน กิจกรรมหรือแผนงานที่คนในชุมชนช่วยกันคิด เพื่อให้อนาคตของคนในชุมชนเป็นไปอย่างหวังไว้ (กรมการพัฒนาชุมชน กับแผนชุมชน, 2550: 10)

ชุมชนตำบลบางนางลี่ อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดมหาสารคามเป็นชุมชน มีกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็ง มีการพัฒนาทักษะวิชาชีพ วิสาหกิจชุมชน มีหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นทุกขั้นตอนอย่างต่อเนื่องและโปร่งใส จากความสำคัญของการมีส่วนร่วมและการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในท้องถิ่น โดยเน้นหลักการพึ่งตนเอง การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และการรับผิดชอบต่อชุมชนของตนเอง สมาชิกหมู่บ้านจึงต้อง

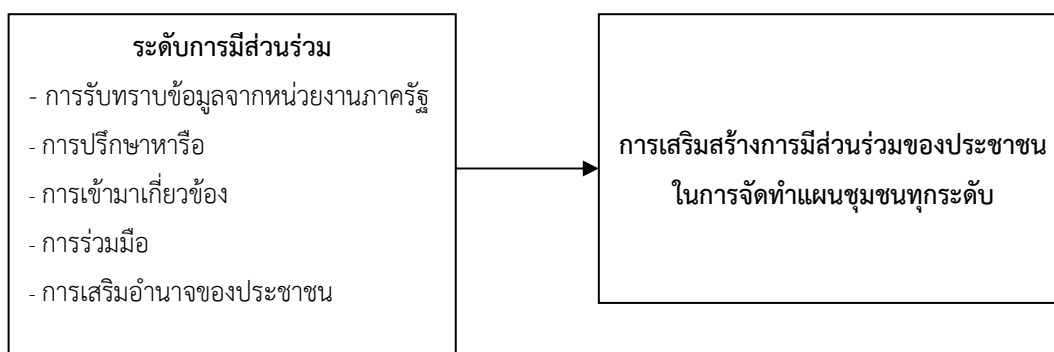
มีบทบาทการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนชุมชนเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ตั้งแต่ขั้นตอน การเตรียมความพร้อมชุมชน การวิเคราะห์ข้อมูลเรียนรู้ต้นและชุมชน การกำหนดเป้าหมายและทิศทางการพัฒนา การกำหนดแผนงานโครงการพัฒนาชุมชน และการปฏิบัติตามแผนชุมชน คณะผู้วิจัยจึงได้ศึกษา การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนชุมชน ในตำบลบางนางลี่ อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น จำนวน 5 หมู่บ้าน เพื่อที่จะศึกษาการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนชุมชนทุกระดับ ทั้งระดับการมีส่วนร่วมการรับทราบข้อมูลจากหน่วยงานภาครัฐ การปรึกษาหารือ การเข้ามาเกี่ยวข้อง การร่วมมือ และการเสริมอำนาจของประชาชน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการจัดทำแผนชุมชนของ ตำบลบางนางลี่ อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น ตั้งแต่ขั้นตอน การเตรียมความพร้อมชุมชน การวิเคราะห์ข้อมูลเรียนรู้ต้นและชุมชน การกำหนดเป้าหมายและทิศทางการพัฒนา การกำหนดแผนงานโครงการพัฒนาชุมชน และการปฏิบัติตามแผนชุมชน
2. เพื่อศึกษาการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนชุมชนทุกระดับ ทั้งการรับทราบข้อมูลจากหน่วยงานภาครัฐ การปรึกษาหารือ การเข้ามาเกี่ยวข้อง การร่วมมือ และการเสริมอำนาจของประชาชน

กรอบแนวคิด

ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยโดยได้กำหนดการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนชุมชน โดยศึกษาจากระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกระดับดังนี้ ระดับการรับทราบข้อมูลจากหน่วยงานภาครัฐ ระดับการปรึกษาหารือ ระดับการเข้ามาเกี่ยวข้อง ระดับการร่วมมือ และระดับการเสริมอำนาจของประชาชน

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา เรื่องการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนชุมชนในตำบลบางนางลี่ อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น โดยเป็นการศึกษาวิจัยเป็นเชิงคุณภาพ ซึ่งมีการเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้นำชุมชนทั้ง 5 หมู่บ้าน และการเปิดเวทีประชาคมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นสมาชิกหมู่บ้าน หมู่ที่ 1 บ้านคลองโพธิ์ หมู่ที่ 2 บ้านคลองเป้ง หมู่ที่ 3 บ้านคลองบางแค หมู่ที่ 4 บ้านคลองบางแค และหมู่ที่ 5 บ้านคลองโพพวง ประชากรอาศัยอยู่จริง จำนวน 901 หลังคาเรือน (ข้อมูลตามทะเบียนจำนวนประชากรและจำนวนครัวเรือนแต่ละหมู่บ้าน ณ เดือน เมษายน 2556) ประชากรทั้งสิ้น 2,755 คน แยกเป็น ชาย 1,330 คน หญิง 1,425 คน ประชาชนตำบลบางนางลี่ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำสวนมะพร้าว ส้มโอ ลิ้นจี่ ถั่วลิสง และมีอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น ทำน้ำตาลปี๊บ ทำโรงมะพร้าว (สถานที่ปอกและขูดมะพร้าว) มี

การรับจ้างทั่วไป และรับจ้างตามโรงงานต่าง ๆ กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานั้น เนื่องจากการมุ่งเน้นการดำเนินกิจกรรมของสมาชิกหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านในการมีส่วนร่วมการพัฒนาชุมชน วิธีการดำเนินชีวิตของกลุ่มต่างๆ ดังนั้นกลุ่มเป้าหมายจึงได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลบางนางลี่ และสมาชิกหมู่บ้านละ 10 คน สำหรับจัดกิจกรรมการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

การเตรียมตัวและการวางแผนเข้าสู่ชุมชน

ผู้วิจัยได้กำหนดแผนปฏิบัติงานวิจัยเข้าดำเนินการศึกษาชุมชนในช่วงเดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายน 2556 โดยได้ดำเนินการรวบรวมเอกสารเชิงประจักษ์ของทุกหมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล มีการกำหนดประเด็นในการรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ ทั้งนี้ได้รับการสนับสนุนจากนายกและรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน ทำให้การวิเคราะห์และนำเสนอแหล่งข้อมูลมาเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูล อีกทั้งผู้วิจัยได้สังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เวทีประชาคมรับฟังความเห็นของประชาชนในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ทั้งการรับฟังปัญหา การแก้ไขปัญหาให้สอดคล้องความต้องการของชาวบ้าน ความเห็นในร่างแผนพัฒนาตำบล การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนชุมชน สำหรับกิจกรรมที่ผู้วิจัยได้ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลบางนางลี่เป็นลักษณะการบริการทางวิชาการ ในประเด็นความสำคัญ ขั้นตอนการจัดทำแผนชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้านและท้องถิ่นของตน โดยได้สัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่มในประเด็นที่เกี่ยวข้องดังกล่าว

การเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลหลัก เช่น นายกและรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1) การรวบรวมเอกสารเชิงประจักษ์โดยมีการกำหนดประเด็นในการรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ของทุกหมู่บ้าน

2) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ในกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น เวทีประชาคมรับฟังความเห็นของประชาชนในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ทั้งการรับฟังปัญหาการแก้ไขปัญหาให้สอดคล้องความต้องการของชาวบ้าน ความเห็นในร่างแผนพัฒนาตำบล การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนชุมชน

3) สัมภาษณ์เชิงลึก เป็นการสัมภาษณ์ 1) นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางนางลี่ 2) รองนายก องค์การบริหารส่วนตำบลบางนางลี่ และ 3) กำนัน ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปเกี่ยวกับข้อมูลประชากร การประกอบอาชีพ เชื้อชาติ ศาสนา รายได้ วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ลมฟ้าอากาศ สภาพแวดล้อม สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เพื่อที่จะทำให้ผู้ศึกษาได้ทราบถึงภาพรวมของโครงสร้างของชุมชนว่าเป็นอย่างไร มีความเป็นมาสภาพพื้นที่ในปัจจุบัน และทิศทางในการพัฒนาหมู่บ้านและท้องถิ่น

4) สนทนากลุ่ม เป็นการสนทนาเพื่อรับฟังความเห็นและบทวิเคราะห์ในประเด็นที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดทำแผนชุมชน มีผู้เข้าร่วมการสนทนา คือ นายกและรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน สนทนาประเด็นที่สำคัญคือ การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนชุมชนทุกระดับ ทั้งระดับการรับทราบ ข้อมูลจากหน่วยงานภาครัฐ ระดับการศึกษาหารือ ระดับการเข้ามาเกี่ยวข้อง ระดับการร่วมมือ และระดับ การเสริมอำนาจของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชน ตำบลในพื้นที่

5) การบริการทางวิชาการในลักษณะการจัดเวทีประชาคมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นสมาชิกในหมู่บ้าน มีประเด็นความสำคัญดังนี้ บทบาทชุมชนกับการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้านและท้องถิ่นของตน

อุปกรณ์ในการรวบรวมข้อมูล

กล้องถ่ายภาพ ถือได้ว่าเป็นเครื่องมือที่มีความจำเป็นและสำคัญ ในชุมชนที่มีกิจกรรมในประเพณีต่างๆ เวทีประชาคม กิจกรรมของหมู่บ้าน กล้องถ่ายภาพจะช่วยเพิ่มความถูกต้องการดำเนินงานและความชัดเจนของข้อมูลได้มากขึ้น

เครื่องบันทึกเสียง ถือเป็นสิ่งสำคัญที่ใช้ในการเก็บข้อมูลให้ได้รายละเอียดการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มที่ชัดเจนกว่าการจดบันทึก เพราะบางครั้งการจดบันทึกจะทำให้ข้อมูลประเด็นที่สำคัญอาจจะไม่สมบูรณ์ การบันทึกเสียงสามารถที่จะใช้ทบทวนรายละเอียดข้อมูลที่จะเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรสู่การวิเคราะห์ที่ได้สมบูรณ์และครบถ้วนในเชิงเนื้อหา

การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับในการวิจัยเชิงคุณภาพจะใช้แนวคิดทฤษฎีเป็นกรอบในการวิเคราะห์ โดยวิธีการหลักที่ใช้มี 2 วิธี **วิธีแรก** เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย ซึ่งได้จากการสัมภาษณ์ที่ได้ จดบันทึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม สัมภาษณ์เชิงลึก สนทนากลุ่ม สิ่งที่เป็นรูปธรรมหรือสังเกตเห็นได้ เพื่อสร้างข้อสรุปตามแนวคิดทฤษฎีหรือการศึกษาวิจัย **วิธีที่สอง** เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาซึ่งได้จากการศึกษาเอกสาร ในการวิเคราะห์เอกสารผู้วิจัยต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมหรือบริบทที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร การวิเคราะห์ข้อมูลทั้งสองวิธีจะเป็นลักษณะบรรยาย ขึ้นอยู่กับประเด็นหรือปัญหาที่จะวิเคราะห์ โดยมุ่งประเด็นสาระสำคัญการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนชุมชน โดยศึกษาวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับบริบทในพื้นที่สำหรับการพัฒนาท้องถิ่นและสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน เพื่อให้ได้ข้อสรุป ผลการวิจัยที่เป็นรูปธรรม และมีเหตุผลสนับสนุนอย่างชัดเจน

ผลการวิจัย

การจัดทำแผนชุมชนของตำบลบางนางลี่ อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น

1) ด้านการเตรียมความพร้อมของชุมชน

หน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้องในการจัดทำแผน ทั้งหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรบริหารส่วนตำบล มีการประสานงานในเรื่องการประชาสัมพันธ์ข้อมูลชุมชนและแนวทางการจัดทำแผนให้กับผู้นำชุมชน ได้ทราบถึงหลักการทำงานในการเตรียมความพร้อมของชุมชน การวิเคราะห์ข้อมูลชุมชน การกำหนดเป้าหมายและทิศทางการพัฒนา การกำหนดแผนงานโครงการพัฒนาชุมชน และการปฏิบัติตามแผนชุมชน มีการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างสมาชิกในหมู่บ้านถึงความสำคัญของแผนชุมชนวิธีการ ขั้นตอน และประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการจัดทำแผนชุมชน ประชาชนได้มีความรู้ และตระหนักถึงการรวบรวมข้อมูลที่สำคัญของพื้นที่ เพื่อที่จะได้เป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการจัดทำแผน

2) ด้านการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชน

ประชาชนในพื้นที่แต่ละหมู่บ้าน เป็นผู้ที่เข้าใจสภาพตามภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศ วัฒนธรรม ประเพณี ทรัพยากรทางธรรมชาติ ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนและทราบถึงสภาพปัญหาความต้องการเป็นอย่างดี สามารถให้ข้อมูลเพื่อประกอบในการวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชน ระบุปัญหาที่เกิดขึ้นที่ต้องดำเนินการแก้ไขเร่งด่วน จัดความสำคัญของแต่ละปัญหา ระดมความเห็นวิเคราะห์หาสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา เพื่อศึกษาหาแนวทางร่วมกันในการแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการให้กับประชาชน

3) การกำหนดเป้าหมายและทิศทางการพัฒนา

ในแต่ละหมู่บ้านจะมีการจัดเวทีประชาคม ระดมความเห็นและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารสำหรับทิศทางการพัฒนาหมู่บ้าน ตำบล คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของประชาชน สำหรับการจัดทำแผนชุมชนนั้น เมื่อแต่ละหมู่บ้านได้ศึกษาสภาพปัญหา ความต้องการที่แท้จริง มีการวิเคราะห์หาสาเหตุของการเกิดปัญหา ในเวทีประชาคมนี้ สมาชิกแต่ละหมู่บ้านได้ระดมความเห็นแนวทางการแก้ไขปัญหาและสนองต่อความต้องการของประชาชน โดยกำหนดเป้าหมาย ทิศทางการพัฒนาออกมาในรูปของโครงการและกิจกรรมที่ต้องมีบทบาทส่วนร่วมการพัฒนาด้วยกัน

4) การกำหนดแผนงานโครงการพัฒนาชุมชน

ในขั้นตอนนี้ เมื่อประชาชนในแต่ละหมู่บ้าน ได้กำหนดทิศทางการพัฒนาหมู่บ้านร่วมกันในรูปของกิจกรรม โครงการ โดยสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนและศักยภาพของชุมชนเป็นหลัก ส่วนองค์การบริหารส่วนตำบลเป็น ผู้ประสานการจัดทำเอกสารแผนงานและโครงการ บางกิจกรรมไม่ต้องอาศัยงบประมาณในการดำเนินงานซึ่งเป็นกิจกรรมที่สมาชิกชุมชนมี

ส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้าน ตำบลด้วยกัน แต่บางโครงการ กิจกรรมต้องอาศัยงบประมาณจากภาครัฐมาขับเคลื่อน อาทิ โครงการสร้างถนน ติดตั้งเสาไฟฟ้า

5) การปฏิบัติตามแผนชุมชน

หลังจากที่โครงการต่างๆได้ถูกบรรจุในแผนเรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนถัดไปเป็นการขออนุมัติใช้แผนและประกาศใช้แผน ซึ่งในระยะเวลาที่ผ่านมาเมื่อมีการประกาศใช้แผน โครงการต่างๆถูกนำมาปฏิบัติตามระยะเวลาที่สอดคล้องซึ่งมีองค์การบริหารส่วนตำบล หน่วยงานอื่นๆของอำเภोजังหวัดเป็นผู้ประสานการทำงานร่วมกัน โดยมีบุคลากรภาครัฐท้องถิ่น ผู้นำชุมชนในพื้นที่ สมาชิกหมู่บ้านทั้ง 5 หมู่บ้าน มีบทบาทในการมีส่วนร่วมปฏิบัติกิจกรรมต่างๆที่อยู่ในโครงการพัฒนาชุมชน รวมทั้งมีคณะทำงานที่เป็นผู้ติดตาม ประเมินความสำเร็จของโครงการและแผนชุมชนให้ได้บรรลุผลตามเป้าหมายของชุมชน

การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนชุมชน

1) การรับทราบข้อมูลจากหน่วยงานภาครัฐ

หน่วยงานภาครัฐ ได้ประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข้อมูลการจัดทำแผนชุมชน หลักสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ โดยประสานความร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบลไปยังผู้นำชุมชนในแต่ละหมู่บ้าน ทำให้ประชาชนทราบความสำคัญ เบื้องต้นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนชุมชนในแต่ละขั้นตอนระดับหนึ่ง การที่ให้ข้อมูลเข้าถึงประชาชนอย่างทั่วถึงนั้น ผู้นำชุมชนจะมีบทบาทที่สำคัญในการจัดเวทีประชาคมแต่ละหมู่บ้าน เพื่อประชาสัมพันธ์ข่าวสารจากหน่วยงานภาครัฐให้เป็นที่ยอมรับเกิดความเข้าใจตรงกัน อันจะเป็นประโยชน์สำหรับสมาชิกหมู่บ้านทุกคน ที่มี ส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน และท้องถิ่นของตน

2) การปรึกษาหารือ

เมื่อประชาชนในแต่ละหมู่บ้านได้รับทราบข้อมูลข่าวสารจากผู้นำองค์การบริหารส่วนตำบลหรือผู้นำชุมชน สมาชิกหมู่บ้านสามารถระดมความคิดเห็นต่างๆผ่านเวทีประชาชนที่จัดขึ้นมาในแต่ละเดือนหรือวาระการประชุมพิเศษ โดยมีผู้บริหารจากองค์การบริหารส่วนตำบล กำหนด ผู้ใหญ่บ้านมารับฟังความเห็นในประเด็นต่างๆที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน หมู่บ้าน คุณภาพชีวิต สภาพพื้นที่ปัจจุบัน สภาพปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไข ความต้องการอื่น ๆรวมทั้งความเห็นในการจัดทำแผนชุมชนของท้องถิ่น ได้รวบรวมเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับกรวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชนและทิศทางการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

3) การเข้ามาเกี่ยวข้อง

ประชาชนในแต่ละหมู่บ้านสามารถมีบทบาทในการมีส่วนร่วม การกำหนดนโยบายแผนพัฒนาตำบล โครงการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นหน่วยงานประสานการดำเนินงาน ในตามแต่ละหมู่บ้านนั้นประชาชนมีบทบาทการตัดสินใจร่วมกับผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชนในการเสนอกิจกรรม โครงการพัฒนาชุมชน โดยคำนึงถึงศักยภาพของชุมชน ทรัพยากรที่มีอยู่และความต้องการของประชาชนในแต่ละครัวเรือนเป็นหลัก เพื่อเป็นแผนและโครงการการพัฒนาที่มาจากความร่วมมือของสมาชิกแต่ละหมู่บ้าน หลากหลายอาชีพ ทุกช่วงวัย ได้กำหนดทิศทางการพัฒนาถิ่นฐานตนเองร่วมกัน

4) การร่วมมือ

ภายหลังจากที่ประชาชนในแต่ละพื้นที่หมู่บ้านได้มีการเสนอกิจกรรม โครงการพัฒนาชุมชน โดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นหน่วยงานที่รวบรวมโครงการเพื่อพิจารณาเสนอขออนุมัติและประกาศใช้แผนพัฒนาตำบล สำหรับช่วงระยะเวลาเมื่อมีการประกาศใช้แผนเรียบร้อยแล้ว โครงการต่างๆถูกนำมาขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ผล ประชาชนในชุมชนแต่ละหมู่บ้านมีบทบาทการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆในโครงการการพัฒนา บางกิจกรรมไม่ต้องอาศัยงบประมาณในการดำเนินงาน แต่บางโครงการ กิจกรรมต้องอาศัยงบประมาณจากภาครัฐ องค์การบริหารส่วนตำบลมาขับเคลื่อนเพื่อให้บรรลุผล

5) การเสริมอำนาจของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับนี้ถือว่าอำนาจการตัดสินใจเป็นของสมาชิกหมู่บ้านเป็นหลัก ซึ่งการจัดทำแผนชุมชนในแต่ละขั้นตอน ถือได้ว่าโครงการต่างๆที่มีในแผนโดยส่วนใหญ่เป็นโครงการที่มาจากความต้องการของประชาชนในพื้นที่แต่ละหมู่บ้าน ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน ชาวบ้าน ต่างเป็นผู้ระดมความเห็นกำหนดทิศทางการพัฒนาหมู่บ้าน ตำบลด้วย

การตัดสินใจของประชาชนเอง มีโครงการบางส่วนที่มาจากหน่วยงานภาครัฐ ท้องถิ่น ที่มีลักษณะเป็นโครงการบริการสาธารณะ ต่างๆให้ประชาชนมีชีวิตการดำรงอยู่ที่ปกติสุข มีสวัสดิการอื่นๆสำหรับการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

สรุปและอภิปรายผล

ภาพรวมประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่แต่ละหมู่บ้านเห็นถึงความสำคัญของการจัดทำแผนชุมชน มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ที่จะกำหนดทิศทางและแนวทางการพัฒนาชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เผชิญอยู่ในปัจจุบัน ความเร่งด่วนที่ต้องการการพัฒนาให้สมาชิกในหมู่บ้านมีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในแต่ละหลังคาเรือน

สำหรับการจัดทำแผนชุมชน เมื่อพิจารณาตามรายด้าน สามารถอภิปรายผลการศึกษาได้ ดังนี้

1) ด้านการเตรียมความพร้อมของชุมชน

การจัดทำแผนชุมชน ด้านการเตรียมความพร้อมของชุมชนผู้นำชุมชน สมาชิกหมู่บ้านได้รับการประชาสัมพันธ์ถึงหลักการสำคัญ องค์ความรู้การมีส่วนร่วมของชุมชนและแนวทางการจัดทำแผนชุมชนจากหน่วยงานภาครัฐ องค์การบริหารส่วนตำบล ทำให้สมาชิกแต่ละหมู่บ้านมีความเข้าใจอันดีในวิธีการ ขั้นตอน และประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการจัดทำแผนชุมชนทำให้การเตรียมความพร้อมสำหรับข้อมูลด้านสภาพภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศ วัฒนธรรม ประเพณี ทรัพยากรทางธรรมชาติและชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนเพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นที่ใช้สำหรับจัดทำแผนชุมชนในขั้นตอนถัดไป

2) ด้านการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชน

การจัดทำแผนชุมชน ด้านการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชน มีผู้นำชุมชน สมาชิกหมู่บ้านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ การวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนไม่เพียงพอ ซึ่งการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนนั้น ต้องมีการเรียนรู้ข้อมูลจากชุมชนจากสิ่งที่มีอยู่ในปัจจุบัน วิเคราะห์ศักยภาพของชุมชน ทรัพยากร ทุนทางสังคม สภาพปัญหา จากนั้นวิเคราะห์จัดลำดับความสำคัญของปัญหา ความต้องการของชุมชน หาสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา วิธีการการแก้ไขปัญหาและแนวทางการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ฉะนั้นต้องมีการให้องค์ความรู้ด้านการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนอย่างถูกต้องและเป็นไปตามขั้นตอนของการจัดทำแผนชุมชน

3) ด้านการกำหนดเป้าหมายและทิศทางการพัฒนา

การจัดทำแผนชุมชน ด้านการกำหนดเป้าหมายและทิศทางการพัฒนา โดยสมาชิกหมู่บ้านยังมีบทบาทการแสดงความคิดเห็นการกำหนดวิธีการในการแก้ไขปัญหาที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนเพียงบางส่วน รวมทั้งการเป้าหมายและทิศทางการพัฒนาของชุมชน ประชาชนยังมีความรู้ความเข้าใจการพัฒนาศักยภาพของทรัพยากรในท้องถิ่นไม่เพียงพอ ฉะนั้นหน่วยงานภาครัฐ องค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำชุมชน มีการเปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นทิศทาง การพัฒนาชุมชนเพิ่มขึ้น ตลอดจนถึงอบรมให้องค์ความรู้ประชาชนในด้านวิธีการและทิศทางการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

4) ด้านการกำหนดแผนงานโครงการพัฒนาชุมชน

การจัดทำแผนชุมชน ด้านการกำหนดแผนงานโครงการพัฒนาชุมชน โดยมีผู้นำชุมชน สมาชิกแต่ละหมู่บ้านยังมีองค์ความรู้เกี่ยวกับการกำหนดวิสัยทัศน์ แนวทางและจุดมุ่งหมายในการพัฒนาชุมชน การกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนา การกำหนดแผนงาน โครงการ กิจกรรมและการทำประชาพิจารณ์แผนชุมชนเพียงบางส่วน ซึ่งต้องใช้แนวคิดทฤษฎีความรู้เรื่องนโยบายสาธารณะ การจัดทำแผน โครงการ การจัดการเชิงกลยุทธ์ นำมาร่วมในการจัดทำแผนชุมชน ฉะนั้นเพื่อให้การจัดทำแผนชุมชนมีความเชื่อมโยงกับนโยบายของภาครัฐ หน่วยงานในระดับท้องถิ่น ประชาชนต้องมีความรู้ความเข้าใจในองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะมาได้แสดงบทบาทการมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนงานโครงการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตน

5) ด้านการปฏิบัติตามแผนชุมชน

การจัดทำแผนชุมชน ด้านการปฏิบัติตามแผนชุมชน โดยมีสมาชิกในแต่ละหมู่บ้านบางส่วนที่ได้มีส่วนร่วมในการนำโครงการสู่การปฏิบัติจนสิ้นสุดโครงการ การปฏิบัติกิจกรรมในโครงการพัฒนาชุมชนและการติดตามประเมิน โครงการและแผนชุมชน ฉะนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง องค์การบริหารส่วนตำบล ผู้นำชุมชน ควรประชาสัมพันธ์ถึงโครงการกิจกรรมการพัฒนา

ชุมชนผ่านสื่อต่างๆรวมทั้งในเวทีประชาคมเพิ่มขึ้น เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนแต่ละหมู่บ้านมีบทบาทการมีส่วนร่วมในกิจกรรม โครงการการพัฒนาชุมชน ทั้งยังสามารถช่วยติดตามประเมินการดำเนินโครงการ แผนชุมชนให้บรรลุตามเป้าหมายที่ต้องการและเกิดประสิทธิภาพประสิทธิผลในการดำเนินงาน

การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนชุมชน

1) การรับทราบข้อมูลจากหน่วยงานภาครัฐ

หน่วยงานภาครัฐประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข้อมูลการจัดทำแผนชุมชน หลักสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ โดยประสานความร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบลไปยังผู้นำชุมชนในแต่ละหมู่บ้าน ทำให้ประชาชนทราบความสำคัญเบื้องต้นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนชุมชนในแต่ละขั้นตอนเพิ่มขึ้น การที่จะให้ข้อมูลเข้าถึงประชาชนอย่างทั่วถึงนั้น ผู้นำชุมชนจะมีบทบาทที่สำคัญในการจัดเวทีประชาคมแต่ละหมู่บ้าน เพื่อประชาสัมพันธ์ข่าวสารจากหน่วยงานภาครัฐให้เป็นที่รับรู้เกิดความเข้าใจตรงกัน อันจะเป็นประโยชน์สำหรับสมาชิกหมู่บ้านทุกคน ที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นของตน

2) การปรึกษาหารือ

สมาชิกหมู่บ้านระดมความคิดเห็นต่างๆผ่านเวทีประชาคมที่จัดขึ้นมาในแต่ละเดือนหรือวาระการประชุมพิเศษ โดยให้มีผู้บริหารจากองค์การบริหารส่วนตำบล กำหนด ผู้ใหญ่บ้านมารับฟังความเห็นในประเด็นต่างๆที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน หมู่บ้าน คุณภาพชีวิต สภาพพื้นที่ปัจจุบัน สภาพปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไข ความต้องการอื่นๆรวมทั้งความเห็นในการจัดทำแผนชุมชนของท้องถิ่น เพื่อจะได้รวบรวมเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับการวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชนและทิศทางการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

3) การเข้ามาเกี่ยวข้อง

ประชาชนในแต่ละหมู่บ้านมีบทบาทในการมีส่วนร่วม การกำหนดนโยบายแผนพัฒนาตำบล โครงการพัฒนาชุมชน ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นหน่วยงานประสานการดำเนินงาน ในตามแต่ละหมู่บ้านนั้นประชาชนต้องมีบทบาทการตัดสินใจร่วมกับผู้นำชุมชน คณะกรรมการชุมชนในการเสนอกิจกรรม โครงการพัฒนาชุมชน โดยคำนึงถึงศักยภาพของชุมชน ทรัพยากรที่มีอยู่และความต้องการของประชาชนในแต่ละครัวเรือนเป็นหลัก เพื่อที่จะได้แผนและโครงการการพัฒนาที่มาจากมีส่วนร่วมของสมาชิกแต่ละหมู่บ้าน หลากหลายอาชีพ ทุกช่วงวัย ได้กำหนดทิศทางการพัฒนาถิ่นฐานตนเองร่วมกัน

4) การร่วมมือ

ภายหลังจากที่ประชาชนในแต่ละพื้นที่หมู่บ้านได้มีการเสนอกิจกรรม โครงการพัฒนาชุมชน โดยองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นหน่วยงานที่รวบรวมโครงการเพื่อพิจารณาเสนอขออนุมัติและประกาศใช้แผนพัฒนาตำบล สำหรับช่วงระยะเวลาเมื่อมีการประกาศใช้แผนเรียบร้อยแล้ว โครงการต่างๆจะถูกมาขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ผล ประชาชนในชุมชนแต่ละหมู่บ้านมีบทบาทการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆในโครงการการพัฒนา บางกิจกรรมไม่ต้องอาศัยงบประมาณในการดำเนินงาน แต่บางโครงการ กิจกรรมต้องอาศัยงบประมาณจากภาครัฐ องค์การบริหารส่วนตำบลมาขับเคลื่อนเพื่อให้บรรลุผล

5) การเสริมอำนาจของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับนี้ถือว่าอำนาจการตัดสินใจเป็นของสมาชิกหมู่บ้านเป็นหลัก ซึ่งการจัดทำแผนชุมชนในแต่ละขั้นตอน โครงการต่างๆที่มีในแผนโดยส่วนใหญ่ต้องเป็นโครงการที่มาจากความต้องการของประชาชนในพื้นที่ แต่ละหมู่บ้าน ผู้นำชุมชนคณะกรรมการหมู่บ้าน ชาวบ้าน ต้องเป็นผู้ระดมความเห็นกำหนดทิศทางการพัฒนาหมู่บ้านด้วย การตัดสินใจของประชาชนเอง อาจมีโครงการบางส่วนที่มาจากหน่วยงานภาครัฐ ท้องถิ่น ที่มีลักษณะเป็นโครงการบริการสาธารณะต่างๆให้ประชาชนมีวิถีการดำรงอยู่ที่ปกติสุข มีสวัสดิการอื่นๆสำหรับการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

การที่จะทำให้ประชาชนที่อยู่ในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน สิ่งสำคัญคือ ผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชนต้องประสานความร่วมมือกัน รวมทั้งการบริหารจัดการให้ประชาชนทุกหมู่บ้าน มีบทบาทการมีส่วนร่วมทั้งการจัดทำแผนชุมชนและการนำแผนชุมชนสู่การปฏิบัติในกิจกรรมการพัฒนาด้านต่างๆ เช่น ด้านโครงการพื้นฐานระบบ

สาธารณูปโภคและการพัฒนาการจัดวางผังเมือง ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน ด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด การพัฒนาเด็ก เยาวชน และสถาบันครอบครัว และด้านการเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนและการมีส่วนร่วมตามหลักธรรมาภิบาล เมื่อเป็นเช่นนี้ จะทำให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เกิดความร่วมมือร่วมใจในการบริหารจัดการชุมชน เกิดเป็นพลังใน การขับเคลื่อนชุมชนส่งเสริมและพัฒนาระบบภูมิคุ้มกันทางสังคมทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสู่การพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

- 1) ควรมีการศึกษาวិชาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนชุมชนในตำบลอื่นๆของจังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อที่จะได้ประเด็นการศึกษาที่เพิ่มเติมเกี่ยวกับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับจังหวัดที่ชัดเจนยิ่งขึ้น
- 2) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนชุมชนในระดับภาค หรือแต่ละพื้นที่ เพื่อที่จะได้ผลการศึกษาเชิงเปรียบเทียบของแผนชุมชนแต่ละภูมิภาค
- 3) ควรศึกษาในประเด็นปัญหาอุปสรรคในการจัดทำแผนชุมชนและแนวทางการพัฒนาแผนชุมชนให้มีความสมบูรณ์ที่สอดคล้องกับศักยภาพของสภาพพื้นที่ ทรัพยากรและความต้องการของประชาชนในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาสำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะได้รับการสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องอาทิ นายกและรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางนางลี่ ชำราชการ เจ้าหน้าที่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ที่อำนวยความสะดวกและมีส่วนร่วมในการแนะนำในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิและที่สำคัญต้องขอขอบคุณผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้านและประชาชนในชุมชนตำบลบางนางลี่ อำเภอมโนพริ้ง จังหวัดสมุทรสงครามที่มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลและเข้าร่วมกิจกรรมที่มีผลต่อการศึกษาในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงมหาดไทย. กรมการพัฒนาชุมชน. (2550). **แนวทางการพัฒนาคุณภาพแผนชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : กลุ่มงานส่งเสริมและพัฒนาระบบบริหารจัดการชุมชน สำนักส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงฯ.
- คณะกรรมการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ประชาชนอยู่ดีมีสุข. (2550). **ประกาศเรื่อง แนวทางการดำเนินโครงการภายใต้แผนงานยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุขระดับจังหวัด พ.ศ. 2550**.
- จุไรรัตน์ อินทร์โต. (2545). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนในเขตตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.(พัฒนาลังคม) กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ดิเรก ฤกษ์ห่วย. (2527). **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์.
- ปวิวรรต วรวิวัฒน์กุล. (2538). **การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการหมู่บ้านในการพัฒนาชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์**. วิทยานิพนธ์ พบ.ม. (พัฒนาลังคม) กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พรทิพย์ พงศ์พัชรา. (2549). **ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนพัฒนาสิ่งแวดล้อมขององค์การบริหารส่วนตำบล**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (สื่อสารมวลชน) กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ไพรัตน์ เดชะรินทร์. (2527). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศักดิ์โสภารการพิมพ์.
- ยุวัฒน์ วุฒิมณี. (2526). **หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทยนครเกษตรไทย.

เอกสารอ้างอิง

- ศิริขวัญ อุทา. (2546). กระบวนการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในจังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์ วศ.ม (เกษตรศาสตร์) เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สัคพัศ แสงฉาย,และคณะ. (2556). **ทุนทางสังคมกับการพัฒนาชุมชนบางนางลี่ อำเภอมัญพวา จังหวัดสมุทรสงคราม.**
กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- สมหมาย แจ่มกระจ่าง. (2551). **การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน : กรณีศึกษาการจัดทำแผนชุมชนเทศบาลตำบลบางพระ จังหวัดชลบุรี.** วารสารการศึกษาและพัฒนาสังคม.
- สมพันธ์ เตชะอธิก,และคณะ. (2540). **การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน.** ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). **เครือข่าย: ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มข้น ชุมชนเข้มแข็ง.** กรุงเทพฯ : สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน.
- เสาวลักษณ์ ลิ้มศิริวงศ์. (2548). **การศึกษาสภาพและปัญหากระบวนการจัดทำแผนชุมชน กรณีศึกษา : เขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลของจังหวัดพิษณุโลก.** วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (พัฒนาสังคม) : มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- องค์การบริหารส่วนตำบลบางนางลี่. **ข้อมูลตามทะเบียนจำนวนประชากรและจำนวนครัวเรือนแต่ละหมู่บ้าน ณ เดือนเมษายน 2556.** (เอกสารอัดสำเนา) สมุทรสงคราม : องค์การบริหารส่วนตำบลบางนางลี่.
- อำนาจ อนันตชัย. (2526). **การระดมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาตำบลในการพัฒนาชนบท.**
กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

การพัฒนาเยาวชนเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

Youth Group Development for Support to Participation in Development of Phrong Maduea

Muang District Community,, Nakhon Pathom Province

อาจารย์ญาณภัทร ยอดแก้ว

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้ใช้วิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อสร้างกลุ่มเยาวชนและส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อ และ 2) เพื่อพัฒนากลุ่มเยาวชนให้มีศักยภาพในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่ออย่างเป็นรูปธรรม โดยมีตัวแทนชุมชนที่เข้าร่วม จำนวน 46 คน ประกอบด้วย ผู้สนับสนุน จำนวน 6 รูป/คน เยาวชนพี่เลี้ยง จำนวน 20 คน และเยาวชนในพื้นที่ จำนวน 20 คน ผลการวิจัยพบว่า 1) การสร้างกลุ่มเยาวชนได้รับการสนับสนุนจากชุมชนเป็นอย่างดี โดยใช้ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดโพรงมะเดื่อเป็นศูนย์กลางในการดำเนินงาน และมีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อทั้งเชิงรุกและเชิงรับ โดยกลุ่มเยาวชนมีความพึงพอใจต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในระดับมาก และ 2) การพัฒนากลุ่มเยาวชนให้มีศักยภาพจะต้องพัฒนาด้านแผนงาน ด้านทรัพยากรและด้านกระบวนการดำเนินงาน

คำสำคัญ: กลุ่มเยาวชน การมีส่วนร่วม การพัฒนาชุมชน ชุมชนโพรงมะเดื่อ

Abstract

This research is qualitative research using participatory action research. The objectives are 1) to create and support youth group to participation in development of Phrong Maduea community and 2) to develop potential of youth group to community development. A sample group of 46 people consisting of 6 advocacy, 20 mentors and 20 young people in the area.

The results of this study showed that 1) creating the youth groups receives supporting from the community as well. It uses Wat Phrong Maduea Buddhist Sunday School as the center of operations. There is encouraging their participation in community development both proactive and reactive. The participants were satisfied with their participation in community development at high level. 2) The development of the youth group to have the potential must develop the plan, the resources and the implementation process.

Keywords: Youth group, Participation, Community development, Phrong Maduea community

บทนำ

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐมมีวิสัยทัศน์ที่จะเป็นมหาวิทยาลัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ผลผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพคู่คุณธรรม พัฒนาองค์ความรู้ภูมิปัญญาสู่สากล มีความมุ่งมั่นเป็นผู้นำด้านการศึกษาและการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ยังได้กำหนดปรัชญาของมหาวิทยาลัยไว้ว่า “การศึกษาสร้างคน คิดค้นภูมิปัญญา พัฒนาท้องถิ่น” มีเอกลักษณ์ว่า “บูรณาการความรู้เพื่อพัฒนาท้องถิ่น” และมีอัตลักษณ์ว่า “จิตอาสา พัฒนาท้องถิ่น” นอกจากนี้ ในฐานะเป็นสถาบันอุดมศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยจึงได้ดำเนินการโครงการนครปฐม นครแห่งความสุขทุกชุมชนท้องถิ่น โดยศูนย์ศึกษาและพัฒนาจังหวัดนครปฐม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ เริ่ม

ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2554 มีพื้นที่เป้าหมายระยะแรก คือ 20 ตำบลในจังหวัดนครปฐมที่สนใจเข้าร่วมโครงการ มีเป้าหมายเพื่อค้นหาอัตลักษณ์ของชุมชน พัฒนาศักยภาพแกนนำและแหล่งเรียนรู้เพื่อขับเคลื่อนเรื่องสุขภาวะในชุมชนมุ่งสร้างสัมพันธภาพระหว่างคนสามวัยด้วย "มิติจิตปัญญา"และบูรณาการการพัฒนาคน และชุมชนเข้ากับพันธกิจทุกด้านของมหาวิทยาลัย(สมเดชนิลพันธุ์, 2555)

เทศบาลตำบลโพรงมะเดื่อ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 1 ใน 20 แห่ง ที่ตอบรับเข้าร่วมโครงการข้างต้นด้วยโดยได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากชุมชนในพื้นที่ของเทศบาลตำบลโพรงมะเดื่อ รวมทั้งวัด โรงเรียน และหน่วยงานอื่น ๆ ในท้องถิ่น โดยเฉพาะชุมชนโพรงมะเดื่อซึ่งถือเป็นชุมชนใจกลางเทศบาลตำบลโพรงมะเดื่อ เป็นพื้นที่หนึ่งซึ่งมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐมได้จัดกิจกรรมเพื่อสนับสนุนการพัฒนาหลายๆ ด้าน อาทิ ด้านการบริหารจัดการชุมชน ด้านสวัสดิการชุมชน ด้านสุขอนามัย ด้านการศึกษาและกลุ่มอาชีพต่างๆ โดยเฉพาะการส่งเสริมการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนโดยการร่วมพัฒนาศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดโพรงมะเดื่อและการร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ อย่างต่อเนื่อง หัวใจสำคัญของความสำเร็จในการดำเนินการเหล่านั้นอยู่ที่การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน (ฐิติมา สุทธิเวชกุล, 2555) จึงกล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นเป็นเรื่องหนึ่งที่ต้องมีการศึกษา วิจัยและเผยแพร่เพื่อสร้างจิตสำนึกการมีส่วนร่วมให้แพร่หลายทั่วถึงเพื่อสร้างเสริมศักยภาพของชุมชน

ทั้งนี้ นโยบายและยุทธศาสตร์การวิจัยของชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2555-2559) ยุทธศาสตร์ที่ 1 ว่าด้วย การสร้างศักยภาพและความสามารถในการพัฒนาทางสังคม กลยุทธ์ที่ 8 คือ ส่งเสริมความเข้มแข็งและการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันของท้องถิ่นและสังคม แผนงาน 8.14 ที่ระบุว่า การวิจัยเกี่ยวกับการเสริมสร้างศักยภาพกลุ่มคนโดยเฉพาะเยาวชน ผู้พิการและผู้สูงอายุให้มีบทบาทการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและประเทศ แผนงานนโยบายนี้ เป็นโอกาสที่ควรจะมีการศึกษาวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนซึ่งเป็นอนาคตของชาตินั้น ผู้อำนวยการกองการศึกษา เทศบาลตำบลโพรงมะเดื่อ ได้กล่าวไว้ว่า “อยากให้มีการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนเพื่อมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ในอดีตเคยมีการริเริ่มก่อตั้งสภาเด็กของเทศบาลมาแล้ว แต่ยังไม่ประสบความสำเร็จ จึงอยากให้มหาวิทยาลัยมาช่วยส่งเสริมในเรื่องนี้”(ฐิติมา สุทธิเวชกุล, 2555)

ด้วยความต้องการของท้องถิ่น ความจำเป็นตามนโยบายของภาครัฐและความตระหนักในพันธกิจด้านการพัฒนาท้องถิ่นของมหาวิทยาลัย ผู้วิจัยจึงมีความสนใจเกี่ยวกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเยาวชนในการร่วมสร้างสรรค์พัฒนา เพราะเยาวชนได้ชื่อว่าเป็นอนาคตของชาติ หากเยาวชนในวันนี้ได้รับการพัฒนาและส่งเสริมให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ย่อมทำให้เยาวชนมีจิตสำนึกรักท้องถิ่นและตระหนักในคุณค่าของการร่วมพลังสร้างสรรค์ชุมชนได้เป็นอย่างดี ในฐานะที่เยาวชน เป็นประชากรกลุ่มใหญ่ของประเทศหรือแม้แต่ในระดับชุมชนท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นพลังสำคัญในการสร้างสรรค์ความเข้มแข็งให้ชุมชนและสังคม การพัฒนาในทุกระดับจึงต้องตระหนักถึงการพัฒนาศักยภาพของเยาวชนและส่งเสริมให้เยาวชนได้มีโอกาสและมีส่วนร่วมในการร่วมพัฒนาด้วย ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวทางในการสร้างกลุ่มเยาวชนเพื่อส่งเสริมพลังเยาวชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนอย่างเป็นรูปธรรม โดยอาศัยองค์ความรู้จากศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาและอาศัยองค์การในท้องถิ่นมาร่วมสร้างสรรค์กลุ่มเยาวชน โดยเฉพาะองค์กร 3 ประการ ได้แก่ บ้าน วัด และโรงเรียน ตามแนวคิด “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) ซึ่งเป็น “สามประสานที่มีการผนึกในการขับเคลื่อนสังคมระดับชุมชนมาเป็นเวลานาน (บุญอยู่ ขอพรประเสริฐ, 2551)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสร้างกลุ่มเยาวชนและส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อ
2. เพื่อพัฒนากลุ่มเยาวชนให้มีศักยภาพในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่ออย่างเป็นรูปธรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยผสมผสานทั้งเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ซึ่งผู้วิจัยร่วมกับกลุ่มเยาวชนและชุมชนร่วมกันค้นหา ค้นคว้า แก้ปัญหาและพัฒนา ทั้งในกระบวนการวิจัยและการมีหุ้นส่วนใช้ประโยชน์จากการวิจัย (กมล สุตประเสริฐ, 2540) มีขั้นตอนการวิจัย 2 ขั้นตอน ดังนี้

1. การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นการศึกษาวิจัยโดยการค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ ตำราและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ

2. การวิจัยภาคสนาม (Field Research) โดยลงพื้นที่ ดำเนินการแบบมีส่วนร่วม สังเกตการณ์กิจกรรมของกลุ่มเยาวชน สัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและออกแบบสอบถาม (questionnaires) กลุ่มเยาวชนและผู้เกี่ยวข้อง

การกำหนดแบบแผนการวิจัย

การวิจัยนี้ มีการกำหนดแบบแผนการวิจัยเป็นลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นศึกษาข้อมูล เป็นการศึกษาข้อมูลเชิงเอกสารเพื่อหาแนวคิดและแนวทางในการตั้งและพัฒนากลุ่มเยาวชนเพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อ และการศึกษาสภาพปัญหาของชุมชนเพื่อนำมากำหนดแนวทางของกลุ่มเยาวชน

2. ขั้นสร้างกลุ่มเยาวชนและแผนงานของกลุ่ม โดยอาศัยศักยภาพเดิมของชุมชนที่มีอยู่ จากการค้นพบตามขั้นตอนที่ 1 ซึ่งพบว่า วัดโพรงมะเดื่อและเทศบาลตำบลโพรงมะเดื่อ มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเยาวชนอยู่เดิม แต่ยังไม่มีการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนเพื่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม จึงอาศัยศักยภาพที่เป็นทุนเดิมนั้นมามีส่วนร่วมในการสร้างกลุ่มเยาวชน ต่อจากนั้นจึงมีการประชุมกลุ่มริเริ่มและการเชิญชวนเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรม และมีการประชุมกลุ่มเยาวชนเพื่อกำหนดแผนงานต่างๆ ตามลำดับ โดยในแผนงานนั้น สารสำคัญประกอบด้วย ปรัชญา วิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งกลุ่มเยาวชน โครงสร้างคณะกรรมการกลุ่มเยาวชน คุณสมบัติและระเบียบปฏิบัติของสมาชิกกลุ่มและกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน

3. ขั้นประเมินผลกลุ่มเยาวชน เป็นการประเมิน 3 ระยะ ได้แก่

ระยะที่ 1 ประเมินแผนงานของกลุ่มเยาวชน โดยการสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับแผนงานทั้ง 4 องค์ประกอบว่าควรมีการปรับปรุงพัฒนาอย่างไรบ้าง หลังจากการกำหนดแผนงานผ่านไปในระยะ 1 เดือนแรก

ระยะที่ 2 ประเมินความพึงพอใจของกลุ่มเยาวชนต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อ หลังจากการดำเนินงานกิจกรรมของกลุ่มผ่านไปอย่างน้อย 3 เดือน

ระยะที่ 3 ประเมินความสำเร็จของการจัดตั้งกลุ่มเยาวชน โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน เพื่อนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์และสรุปเป็นแนวทางในการพัฒนากลุ่มเยาวชนต่อไป

4. ขั้นพัฒนากลุ่มเยาวชน ดำเนินการหลังจากผ่านการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนไปแล้ว 6 เดือนอย่างน้อย โดยการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อร่วมเสนอแนวทางพัฒนากลุ่มเยาวชน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้นำท้องถิ่นในชุมชนโพรงมะเดื่อ เยาวชนในชุมชนโพรงมะเดื่อ และนักศึกษาหมู่เรียน 53/11 ที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชาสหกรณ์กับการพัฒนาชีวิตและสังคมแบบยั่งยืน ภาคเรียนที่ 1/2556

กลุ่มตัวอย่าง ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้วิธีสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 46 รูป/คน แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

1) กลุ่มผู้สนับสนุน ประกอบด้วยเจ้าอาวาสวัดโพรงมะเดื่อ ผู้บริหารศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดโพรงมะเดื่อ ผู้บริหารเทศบาลตำบลโพรงมะเดื่อผู้อำนวยการโรงเรียนวัดโพรงมะเดื่อ (ศรวิทย์กร) ประธานชมรมอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน(อสม.) และผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5 ตำบลโพรงมะเดื่อหรือผู้แทนของกลุ่มผู้สนับสนุนข้างต้นนี้ทั้งหมด รวม 6 คน และ

2)กลุ่มเยาวชน ประกอบด้วย กลุ่มเยาวชนพี่เลี้ยง ได้แก่ นักศึกษาอาสาสมัครซึ่งเป็นนักศึกษาหมู่บ้านเรียน 53/11 โปรแกรมวิชาสังคมศึกษาที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชาสนธรรมกับการพัฒนาชีวิตและสังคมแบบยั่งยืน จำนวน 20 คน (คัดเลือกจากนักศึกษาที่สมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมจัดตั้งกลุ่มเยาวชนสร้างสรรค์ชุมชนโพรงมะเดื่อ) และกลุ่มเยาวชนพื้นที่ ได้แก่ เยาวชนในชุมชนโพรงมะเดื่อและพื้นที่ใกล้เคียงที่เป็นสมาชิกกลุ่มโดยการคัดเลือกกลุ่มเยาวชนตามจำนวนเป้าหมายของการจัดตั้งกลุ่มที่วางไว้ในเบื้องต้น จำนวน 20 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วยแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 รายการ ดังนี้

1.แบบสัมภาษณ์เชิงลึก(in-depth interview) เพื่อสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนสร้างสรรค์ชุมชนโพรงมะเดื่อเป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (structure interview) มีข้อความจำนวน 5 ข้อ

2. แบบสอบถามเพื่อประเมินแผนงานของกลุ่มเยาวชนสร้างสรรค์ชุมชนโพรงมะเดื่อ ใช้สำหรับสอบถามกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดจำนวน 40 คน มีลักษณะเป็นคำถามปลายปิด จำนวน 10 ข้อ และคำถามปลายเปิด จำนวน 5 ข้อ รวมทั้งหมด 15 ข้อ

3. แบบสอบถามความพึงพอใจของกลุ่มเยาวชนต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อ ใช้สำหรับสอบถามกลุ่มตัวอย่างที่เป็นสมาชิกกลุ่มเยาวชน จำนวน 40 คน มีลักษณะคำถามปลายปิด จำนวน 15 ข้อ และคำถามปลายเปิด จำนวน 5 ข้อ

4. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก(in-depth interview)เพื่อประเมินผลการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนสร้างสรรค์ชุมชนโพรงมะเดื่อ ใช้สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้สนับสนุน เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (structure interview) มีข้อความจำนวน 5 ข้อ โดยโครงสร้างแบบสัมภาษณ์ได้ใช้แนวคิดการประเมินโครงการแบบซีพี (CIPP Model)คือ การประเมินสภาพแวดล้อมหรือปัจจัยบริบท(Context Evaluation) การประเมินปัจจัยนำเข้าหรือปัจจัยป้อน (Input Evaluation) การประเมินกระบวนการหรือปัจจัยกระบวนการ (Process Evaluation) และการประเมินผลผลิต(Product Evaluation) (สมพิศ แสนสุข, 2545) โดยได้เพิ่มประเด็นเสนอแนะอื่นๆ เข้าไว้ด้วยอีกข้อหนึ่ง

ทั้งนี้ เครื่องมือที่สร้างขึ้นนั้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการโดยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อหาประเด็นในการออกแบบเครื่องมือที่ใช้ จากนั้นจึงยกร่างแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์แล้วได้นำไปตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา และตรวจสอบความเหมาะสมโดยผู้ทรงคุณวุฒิ จากนั้นจึงนำมาปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิและหาค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามเฉพาะที่เป็นข้อความปลายปิดโดยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α - Coefficient) โดยใช้สูตรครอนบัค (Cronbach) ซึ่งปรากฏว่าแบบสอบถามที่สร้างขึ้นมีค่าความเชื่อมั่นโดยรวมทุกฉบับ 0.92

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้สถิติในการวิเคราะห์ ได้แก่ ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ซึ่งมีการนำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปตารางแสดงผล ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และมีการนำเสนอในรูปข้อความเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

1. การสร้างกลุ่มเยาวชนและส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อ

1.1 ความคิดเห็นของผู้สนับสนุนเกี่ยวกับการสร้างกลุ่มเยาวชนและส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อ จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้สนับสนุน โดยมีประเด็นคำถาม 5 ประเด็น คือ ความสำคัญของการจัดตั้งกลุ่มเยาวชน ความต้องการของชุมชนในการจัดตั้งกลุ่มเยาวชน โอกาสในการมีส่วนร่วมสร้างสรรค์ชุมชนของกลุ่มเยาวชน ปัญหาหรืออุปสรรคในการจัดตั้งกลุ่มเยาวชน และข้อเสนอแนะอื่นๆ พบว่า

1) รักษาการเจ้าอาวาสวัดโพรงมะเดื่อ มีความเห็นว่า การตั้งกลุ่มเยาวชนมีความสำคัญ ในส่วนวัดอยากให้กลุ่มนี้ขึ้นเพราะเชื่อว่าเยาวชนจะเข้ามามีส่วนในกิจกรรมต่างๆได้เป็นอย่างดี ปัญหาของการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนอยู่ที่ความยั่งยืน เพราะกลัวว่าตั้งแล้วถ้าขาดการดูแลเอาใจใส่จากทุกฝ่ายก็อาจจะทำให้สลายไปในที่สุด แต่การที่มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐมเข้ามามีส่วนร่วมส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนครั้งนี้จะทำให้มีโอกาสดำเนินกิจกรรมต่างๆได้นาน

2) เลขาธิการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดโพรงมะเดื่อ มีความเห็นว่า การจัดตั้งกลุ่มเยาวชนมีความสำคัญเพราะจะได้ช่วยส่งเสริมให้เยาวชนในท้องถิ่นใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ห่างไกลยาเสพติด คิดสร้างสรรค์เพื่อสังคม ชุมชนมีความต้องการให้กลุ่มเยาวชนเกิดขึ้นและเข้ามาช่วยสร้างสรรค์ชุมชน ปัญหาของการจัดตั้งคือ งบประมาณที่จะสนับสนุนเยาวชนที่ไม่มีความชัดเจนแน่นอนว่าจะมาจากไหนอย่างไร เพราะถ้าไม่มีงบประมาณก็ดำเนินงานต่างๆไม่ได้ ข้อเสนอแนะ คือ อยากให้ทุกหน่วยงานในชุมชนให้ความสำคัญกับเรื่องนี้และสนับสนุนงบประมาณให้เยาวชนดำเนินงานต่างๆได้ หากมีกลุ่มเยาวชนเกิดขึ้นจริง

3) ปลัดเทศบาลตำบลโพรงมะเดื่อ มีความเห็นว่า กลุ่มเยาวชนมีความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เทศบาลตำบลโพรงมะเดื่อมีความต้องการให้มีการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนและมีแนวทางที่จะสนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ ได้ ปัญหา คือ เยาวชนที่ให้ความสนใจและมีเวลาให้กับกิจกรรมอาจจะมีน้อย ข้อเสนอแนะ คือ อยากให้มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐมช่วยในการพัฒนาเยาวชนแกนนำให้มีคุณภาพเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น

4) ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดโพรงมะเดื่อ(ศรีวิทยากร)มีความเห็นว่า เห็นด้วยกับการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนเพราะมีความสำคัญในปัจจุบัน โรงเรียนในฐานะสถานศึกษาในชุมชนจะเป็นพลังหนึ่งในการช่วยส่งเสริมเรื่องนี้ แต่ปัญหา คือ เยาวชนที่สนใจร่วมมีน้อย ข้อเสนอแนะ คือ ให้มีการประสานไปยังครอบครัวหรือผู้ปกครองเพื่อสร้างความเข้าใจและร่วมสนับสนุนอีกส่วนหนึ่ง

5) ประธานชมรม อสม.โพรงมะเดื่อ มีความเห็นว่า กลุ่มเยาวชนมีความสำคัญและมีความจำเป็น ชุมชนก็ต้องการปัญหา คือ เยาวชนขาดคุณภาพ ไม่สนใจการพัฒนา รอรับผลแต่ไม่ชอบสร้างเหตุ อยากให้ทุกฝ่ายช่วยกันสร้างแกนนำเยาวชนที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะในด้านคุณธรรมซึ่งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดโพรงมะเดื่อทำเป็นตัวอย่างอยู่ แต่ก็ยังขาดการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่ยอมรับทั่วถึง ข้อเสนอแนะ คือ ควรมีการประชาสัมพันธ์ให้แพร่หลายมากขึ้นในชุมชน

6) ผู้แทนผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5 ตำบลโพรงมะเดื่อ มีความเห็นว่า การตั้งกลุ่มเยาวชนมีความสำคัญ ซึ่งอาจจะมีกิจกรรมร่วมกับศูนย์ 3 วัยของเทศบาลได้ด้วย คิดว่าชุมชนมีความต้องการแน่นอน แต่ปัญหา คือ เรื่องงบประมาณ เพราะถ้าไม่มีงบประมาณคงยากที่กลุ่มเยาวชนจะทำงานได้ ข้อเสนอแนะ คือ อยากให้หาช่องทางในการหางบประมาณสนับสนุนที่ชัดเจนและยั่งยืน หากมีงบประมาณงานต่างๆ ก็ดำเนินไปได้

โดยสรุป ผู้สนับสนุนทั้งหมดเห็นความสำคัญของการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนสร้างสรรค์ชุมชนโพรงมะเดื่อและเห็นพ้องกันว่าชุมชนต้องการ แต่ในประเด็นปัญหามิฉะนั้นที่สามารถสรุปได้ คือ (1) ปัญหาด้านความสนใจของเยาวชนในท้องถิ่น (2) ปัญหาด้านงบประมาณ (3) ปัญหาด้านความมั่นคงยั่งยืนของกลุ่ม ส่วนข้อเสนอแนะ พบว่า มีข้อเสนอแนะที่สำคัญสามารถสรุปได้ คือ (1) ควรมีการหาแหล่งงบประมาณที่ชัดเจนในการสนับสนุนให้กลุ่มเยาวชนสามารถดำเนินงานได้อย่างยั่งยืน (2) ควรมีการประสานงานขอความร่วมมือกับครอบครัวหรือผู้ปกครองเพื่อให้ส่งเสริมให้เยาวชนเข้าร่วมกลุ่มเยาวชน (3) ควรมีการประชาสัมพันธ์ให้ทั่วถึงทั้งชุมชน และ (4) มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐมควรเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาเยาวชนแกนนำให้มีคุณภาพ

1.2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับแผนงานของกลุ่มเยาวชนสร้างสรรค์ชุมชนโพรงมะเดื่อ

จากการประเมินแผนงานกลุ่มเยาวชนสร้างสรรค์ชุมชนโพรงมะเดื่อหลังจากมีการจัดตั้งกลุ่มเยาวชน 1 เดือน โดยใช้แบบสอบถาม ปรากฏผล ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยและระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับแผนงานกลุ่มเยาวชนสร้างสรรค์ชุมชนโพรงมะเดื่อ

รายการประเมิน	$\bar{X}$	S.D.	ระดับความคิดเห็น
ปรัชญา วิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์			
1. ปรัชญาของกลุ่มที่ว่า “รู้จักสามัคคี ทำความดีเพื่อชุมชน” มีความเหมาะสม	4.58	0.68	มากที่สุด
2. วิสัยทัศน์ของกลุ่มที่ว่า “เป็นกลุ่มเยาวชนต้นแบบด้านการมีส่วนร่วมสร้างสรรค์และพัฒนาชุมชนในจังหวัดนครปฐม ภายในปี 2558” มีความเหมาะสม	4.16	0.50	มาก
3. วัตถุประสงค์ของกลุ่มมีความเหมาะสม สอดคล้องกับปรัชญาและวิสัยทัศน์ของกลุ่ม	4.27	0.56	มากที่สุด
โครงสร้างคณะกรรมการของกลุ่ม			
4. จำนวนคณะกรรมการมีความเหมาะสม	4.51	0.57	มากที่สุด
5. โครงสร้างคณะกรรมการมีความเหมาะสม	4.34	0.59	มากที่สุด
6. บุคคลกับตำแหน่งหน้าที่ในคณะกรรมการมีความเหมาะสม	4.33	0.68	มากที่สุด
คุณสมบัติและระเบียบปฏิบัติของสมาชิกกลุ่ม			
7. ข้อกำหนดคุณสมบัติของสมาชิกตามแผนงานของกลุ่มมีความเหมาะสม	4.01	0.81	มาก
8. ระเบียบปฏิบัติของสมาชิกกลุ่มมีความเหมาะสม	4.17	0.52	มาก
กิจกรรมของกลุ่มเยาวชน			
9. กิจกรรมของกลุ่มเยาวชนมีความเหมาะสม สอดคล้องกับวัตถุประสงค์	4.57	0.56	มากที่สุด
10. กิจกรรมของกลุ่มได้รับการตอบรับอย่างดีจากชุมชน	4.48	0.69	มากที่สุด

จากตารางที่ 1 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นในระดับมากถึงมากที่สุดทุกประเด็น โดยประเด็นที่มีระดับค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ปรัชญาของกลุ่มที่ว่า “รู้จักสามัคคี ทำความดีเพื่อชุมชน” ($\bar{X}=4.58$) อยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ข้อกำหนดคุณสมบัติของสมาชิกตามแผนงานของกลุ่มมีความเหมาะสม ($\bar{X}=4.01$) อยู่ในระดับมาก

นอกจากนี้ ยังมีข้อคิดเห็นเพิ่มเติมจากการสอบถาม ซึ่งมีผู้ตอบแบบสอบถามได้แสดงความคิดเห็นแต่ละประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 ด้านปรัชญา วิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ ได้แก่ (1) ควรปรับวัตถุประสงค์ให้สอดคล้องกับปรัชญามากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะปรัชญา “รู้จักสามัคคี” (2) ควรใส่ในวัตถุประสงค์ให้ชัดด้วยเพื่อสร้างค่านิยมตามแนวพระราชดำริอย่างเป็นรูปธรรม และ (3) ควรขยายเวลาในวิสัยทัศน์เป็นปี พ.ศ.2559 คือนับรวมตั้งแต่ก่อตั้งกลุ่มประมาณ 4 ปี เพื่อให้กลุ่มมีความ

เข้มแข็งที่ชัดเจน

ประเด็นที่ 2 โครงสร้างคณะกรรมการของกลุ่ม ได้แก่ ควรหาที่ปรึกษาเพิ่มเติมในชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ประธานชมรมต่างๆ และหน่วยงานอื่นในท้องถิ่นด้วย

ประเด็นที่ 3 คุณสมบัติและระเบียบปฏิบัติของสมาชิกกลุ่ม ได้แก่ (1) ควรจัดทำระเบียบปฏิบัติของสมาชิกในรูปของข้อบังคับให้ชัดเจน (2) ควรขยายความคุณสมบัติที่ว่า “สมาชิกต้องเป็นเยาวชนที่มีภูมิลำเนาหรืออาศัยอยู่ในพื้นที่ชุมชนโพรงมะเดื่อและพื้นที่ใกล้เคียง” โดยเฉพาะคำว่า “พื้นที่ใกล้เคียง” ควรกำหนดให้ชัดเจนว่าเป็นหมู่ไหน อย่างไร

ประเด็นที่ 4 กิจกรรมของกลุ่มเยาวชน ได้แก่ (1) ควรมีการกำหนดให้ประชุมอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้งให้ชัดเจนเพื่อจัดกิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่อง (2) ควรมีการกำหนดปฏิทินปฏิบัติงานของกลุ่มให้ชัดเจนเป็นรายปี

ประเด็นที่ 5 ข้อเสนอแนะอื่นๆ ได้แก่ (1) น่าจะส่งเสริมให้มีการศึกษาดูงานกลุ่มเยาวชนที่โดดเด่นสักครั้งหนึ่ง (2) ควรมีกิจกรรมอบรมแกนนำเยาวชนที่ใช้ระยะเวลาประมาณ 2 คืน 3 วัน เป็นลักษณะการจัดค่าย ไม่ใช่จัดเพียงวันเดียวอย่างที่ผ่านมา

1.3 การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อ

จากการศึกษา พบว่า กลุ่มเยาวชนได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อเป็นอย่างดีจากวัดโพรงมะเดื่อ เทศบาลตำบลโพรงมะเดื่อและผู้นำชุมชน โดยระยะ 3 เดือนแรก มีผลงานสำคัญ ได้แก่ (1) การสำรวจสภาพปัญหาของชุมชนโพรงมะเดื่อ (2) การพัฒนาสภาพแวดล้อมและทัศนียภาพวัดโพรงมะเดื่อ (3) การร่วมแสดงความคิดเห็นในการพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับชุมชน (4) การร่วมกิจกรรมจิตอาสางานประเพณีในท้องถิ่น เช่น งานตักบาตรเทโว และงานทอดกฐินวัดโพรงมะเดื่อและ (5) การร่วมสนับสนุนและปฏิบัติงานในศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดโพรงมะเดื่อ

จากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า กิจกรรมข้างต้นนี้สามารถแบ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมได้ 2 ลักษณะ ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมเชิงรุกเป็นการทำงานตามแผนงานของกลุ่มในเชิงรุก คือ การสำรวจปัญหาและความต้องการของชุมชน โดยการลงพื้นที่ในชุมชนโพรงมะเดื่อเพื่อสังเกตสภาพปัญหาทางกายภาพของชุมชน เช่น ปัญหาด้านสภาพแวดล้อม คือ ขยะ น้ำเสีย ฝุ่นละอองและทัศนียภาพของสถานที่สาธารณะ และปัญหาสุขภาพของเด็กและคนชรา และการพัฒนาสภาพแวดล้อมและทัศนียภาพวัดโพรงมะเดื่อโดยการระดมกำลังสมาชิกกลุ่ม ขออนุญาตเจ้าอาวาสวัดโพรงมะเดื่อเพื่อทำความสะอาดบริเวณสถานที่สำคัญๆ ภายในวัด เช่น ศาลาการเปรียญ โรงอุโบสถและพื้นที่รอบกำแพงวัด

2) การมีส่วนร่วมเชิงรับ เกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชนซึ่งติดต่อประสานงานเพื่อให้เข้าร่วมดำเนินการ มีกิจกรรม ได้แก่ (1) การร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นในการพัฒนาท้องถิ่นกับผู้นำชุมชน (2) การร่วมกิจกรรมจิตอาสางานประเพณี อาทิ งานทำบุญตักบาตรเทโว และงานบุญทอดกฐินของวัดโพรงมะเดื่อ (3) การร่วมปฏิบัติงานในศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดโพรงมะเดื่อ โดยเป็นครูอาสาและพี่เลี้ยงอาสา จัดกิจกรรมให้แก่เด็กและเยาวชนในท้องถิ่นทุกวันอาทิตย์

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้สำรวจความพึงพอใจของกลุ่มเยาวชนต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อ ปรากฏผล ดังนี้

ตารางที่ 2 ความพึงพอใจต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของกลุ่มเยาวชนสร้างสรรค์ชุมชนโพรงมะเดื่อโดยภาพรวม

รายการประเมิน	$\bar{X}$	S.D.	ระดับความพึงพอใจ
ความพึงพอใจโดยรวมต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อ	3.92	0.73	มาก

จากตารางที่ 2 พบว่า ความพึงพอใจโดยรวมต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมีค่าเฉลี่ย 3.92 อยู่ในระดับมาก

ตารางที่ 3 ความพึงพอใจต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อของกลุ่มเยาวชน ด้านการมีส่วนร่วมคิดตัดสินใจ

ความพึงพอใจด้านการมีส่วนร่วมคิดตัดสินใจ	$\bar{X}$	S.D.	ระดับความพึงพอใจ
1.การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาของชุมชน	4.57	0.72	มากที่สุด
2.การมีส่วนร่วมในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของชุมชน	3.28	0.67	ปานกลาง
3.การมีส่วนร่วมในการประชุมหารือเกี่ยวกับการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน	3.77	0.81	มาก
4.การมีส่วนร่วมในการเสนอแนวทางแก้ปัญหาของชุมชน	3.41	0.46	มาก

จากตารางที่ 3 พบว่า ความพึงพอใจด้านการมีส่วนร่วมคิดตัดสินใจประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยของระดับความพึงพอใจสูงที่สุด ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาของชุมชน ($\bar{X}=4.57$) อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมา คือ การมีส่วนร่วมในการประชุมหารือเกี่ยวกับการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน ($\bar{X}=3.77$) อยู่ในระดับมาก การมีส่วนร่วมในการเสนอแนวทางแก้ปัญหาของชุมชน ($\bar{X}=3.41$) อยู่ในระดับมาก และการมีส่วนร่วมในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของชุมชน ($\bar{X}=3.28$) อยู่ในระดับปานกลาง

ตารางที่ 4 ความพึงพอใจต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อของกลุ่มเยาวชน ด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ

ความพึงพอใจด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการ	$\bar{X}$	S.D.	ระดับความพึงพอใจ
1.การมีส่วนร่วมในการอาสาสมัครดำเนินงาน	4.62	0.51	มากที่สุด
2.การมีส่วนร่วมในการตอบรับคำขอความร่วมมือ	4.24	0.77	มากที่สุด
3.การมีส่วนร่วมในการประชุมในชั้นการดำเนินงาน	3.91	0.68	มาก

จากตารางที่ 4 พบว่า ความพึงพอใจด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยของระดับความพึงพอใจสูงที่สุด ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการอาสาสมัครดำเนินงาน ($\bar{X}=4.62$) อยู่ในระดับมากที่สุด รองลงมา คือ การมีส่วนร่วมในการตอบรับคำขอความร่วมมือ ($\bar{X}=4.24$) อยู่ในระดับมากที่สุด และการมีส่วนร่วมในการประชุมในชั้นการดำเนินงาน ($\bar{X}=3.91$) อยู่ในระดับมาก

ตารางที่ 5 ความพึงพอใจต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อของกลุ่มเยาวชน ด้านการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์

ความพึงพอใจด้านการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์	$\bar{X}$	S.D.	ระดับความพึงพอใจ
1.การได้รับการยอมรับจากชุมชน	4.55	0.78	มากที่สุด
2.ความภาคภูมิใจที่เกิดจากการมีส่วนร่วม	4.37	0.56	มากที่สุด
3.ทักษะการทำงานที่ได้จากประสบการณ์ในการมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชน	4.66	0.45	มากที่สุด
4.คุณค่าที่เกิดขึ้นต่อตนเองจากการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน	4.54	0.87	มากที่สุด

จากตารางที่ 5 พบว่า ความพึงพอใจด้านการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ทุกประเด็นมีระดับความพึงพอใจในระดับมากที่สุด โดยประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยของระดับความพึงพอใจสูงที่สุด ได้แก่ ทักษะการทำงานที่ได้จากประสบการณ์ในการมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชน ($\bar{X}=4.66$) รองลงมา ได้แก่ การได้รับการยอมรับจากชุมชน ($\bar{X}=4.55$) คุณค่าที่เกิดขึ้นต่อตนเองจากการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ($\bar{X}=4.54$) และความภาคภูมิใจที่เกิดจากการมีส่วนร่วม ($\bar{X}=4.37$) ตามลำดับ

ตารางที่ 6 ความพึงพอใจต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อของกลุ่มเยาวชน ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ความพึงพอใจด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผล	$\bar{X}$	S.D.	ระดับความพึงพอใจ
1.การมีส่วนร่วมในการประชุมเพื่อประเมินงาน	3.21	0.45	ปานกลาง
2.การมีส่วนร่วมในการนำเสนอปัญหาการดำเนินงาน	3.33	0.78	ปานกลาง
3.การมีส่วนร่วมในการประเมินความสำเร็จของงาน	3.04	0.56	ปานกลาง
4.การมีส่วนร่วมในการเสนอแนวทางปรับปรุงพัฒนางานต่างๆ	4.14	0.64	มาก

จากตารางที่ 6 พบว่า ความพึงพอใจด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผลประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยของระดับความพึงพอใจสูงสุด ได้แก่การมีส่วนร่วมในการเสนอแนวทางปรับปรุงพัฒนางานต่างๆ($\bar{X}=4.14$)อยู่ในระดับมาก รองลงมา ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการนำเสนอปัญหาการดำเนินงาน ($\bar{X}=3.33$) อยู่ในระดับปานกลางการมีส่วนร่วมในการประชุมเพื่อประเมินงาน ($\bar{X}=3.21$) อยู่ในระดับปานกลาง และการมีส่วนร่วมในการประเมินความสำเร็จของงาน ($\bar{X}=3.04$) อยู่ในระดับปานกลาง ตามลำดับ

2. การพัฒนากลุ่มเยาวชนให้มีศักยภาพในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อ

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดการประเมินโครงการแบบชิป (CIPP Model) มาปรับใช้เพื่อประเมินผลการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนสร้างสรรค์ชุมชนโพรงมะเดื่อโดยมีกลุ่มผู้สนับสนุนเป็นผู้ประเมินผล ปรากฏผลสรุปดังตาราง ต่อไปนี้

ตารางที่ 7 การประเมินผลการจัดตั้งกลุ่มเยาวชน โดยสังเคราะห์และสรุปจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้สนับสนุนในชุมชน

รายการประเมิน	ผลการประเมิน
1.ด้านบริบท: การตอบรับ สนับสนุน และส่งเสริมการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์และแนวทางของกลุ่มจากบุคคลหรือหน่วยงานในชุมชน	ข้อดี: กลุ่มเยาวชนได้รับการตอบรับจากชุมชนเป็นอย่างดี ชุมชนมีทัศนคติที่ดีต่อกลุ่มเยาวชน ชื่นชมการทำดีและสร้างสรรค์ชุมชนวัดโพรงมะเดื่อให้มีความสนับสนุนสถานที่ในการดำเนินกิจกรรมอย่างเต็มที่ ข้อด้อย: ขาดการประสานงานที่ชัดเจนกับชุมชนในการปฏิบัติงานต่าง ๆ และขาดการประชาสัมพันธ์กลุ่มให้เป็นที่รับรู้แพร่หลายในชุมชน
2.ด้านปัจจัยป้อน: ศักยภาพด้านทรัพยากรทั้งวัตถุและบุคลากรของกลุ่มเยาวชนในการดำเนินงานให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของกลุ่ม	ข้อดี: กลุ่มเยาวชนมีความตั้งใจดี กลุ่มคณาจารย์เอาใจใส่จริงจังในการพัฒนากลุ่มเยาวชน ข้อด้อย: ขาดวัสดุอุปกรณ์สำนักงานในการทำงาน ขาดงบประมาณในการดำเนินงาน
3.ด้านกระบวนการ: ประสิทธิภาพของกระบวนการทำงานของกลุ่มเยาวชนและความสอดคล้องกับแผนการดำเนินงาน	ข้อดี: กลุ่มเยาวชนมีการรวมกลุ่มกันเป็นรูปธรรม มีแผนงานดำเนินงานที่ดี มีโครงสร้างกรรมการอย่างชัดเจน มีความตั้งใจดีเพื่อส่วนรวม สามัคคีกันดีมาก มีคุณลักษณะด้านจิตอาสาสูง ข้อด้อย: การประชุมเพื่อวางแผนงาน ประเมินงานทำได้ค่อนข้างยากโดยเฉพาะการประชุมแบบมีส่วนร่วมพร้อมเพรียงทั้งฝ่ายสนับสนุนในชุมชนและกลุ่มเยาวชน เพราะส่วนมากมีการกิจซึ่งว่างไม่ตรงกัน
4.ด้านผลผลิต: ผลการดำเนินงานของกลุ่มเยาวชนมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่วางไว้มากน้อยเพียงใด และท่านพึงพอใจต่อผลนั้นหรือไม่อย่างไร	ข้อดี: ผลการดำเนินงานสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ดี โดยภาพรวมมีความพึงพอใจต่อกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนมาก ข้อด้อย: กิจกรรมในการมีส่วนร่วมอาจจะยังน้อยไป อนาคตควรขยายขอบเขตลักษณะกิจกรรมให้กว้างขวางมากขึ้น

5.ข้อเสนอแนะอื่นๆ	-ควรมีการสนับสนุนส่งเสริมให้กลุ่มดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงจากทุกฝ่ายในชุมชน -ควรเพิ่มเติมกิจกรรมให้หลากหลายมากยิ่งขึ้น -ควรประสานงานกับเทศบาลเพื่อพัฒนากลุ่มให้เป็นสภายาวชนของเทศบาล เพื่อความมั่นคงของกลุ่มและสามารถสร้างสรรค์งานควบคู่กับแผนงานของเทศบาลได้อย่างเป็นรูปธรรม
-------------------	--

จากตารางที่ 7 พบว่า ผลการประเมินการตั้งกลุ่มเยาวชนสร้างสรรค์ชุมชนโพรงมะเดื่อโดยใช้กรอบการประเมินแบบ CIPP ทำให้เห็นข้อดีและข้อด้อยของกลุ่มเยาวชนเพื่อนำข้อมูลมาเป็นแนวทางในการพัฒนาได้ชัดเจนทั้งในด้านบริบท ด้านปัจจัย ป้อน ด้านกระบวนการ ด้านผลผลิตและข้อเสนอแนะอื่นๆ

จากการวิเคราะห์ผลตามขั้นตอนข้างต้น ได้แนวทางการพัฒนากลุ่มเยาวชนสร้างสรรค์ชุมชนโพรงมะเดื่อ ดังนี้

1) การพัฒนาด้านแผนงาน มีแนวทางการพัฒนา ได้แก่ (1) การปรับปรุงแก้ไขวิสัยทัศน์ของกลุ่มเยาวชน โดยปรับเปลี่ยนจาก “เป็นกลุ่มเยาวชนต้นแบบด้านการมีส่วนร่วมสร้างสรรค์และพัฒนาชุมชนในจังหวัดนครปฐม ภายในปี 2558” เป็น “เป็นกลุ่มเยาวชนต้นแบบด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของจังหวัดนครปฐม ภายในปี 2559” (2) การปรับปรุงวัตถุประสงค์ให้สอดคล้องกับปรัชญาที่ว่า “รู้จักสามัคคี ทำความดีเพื่อชุมชน” โดยเพิ่มวัตถุประสงค์อีก 1 ข้อ คือ เพื่อส่งเสริมหลักการทำงานตามพระราชดำรัส “รู้จักสามัคคี” (3) การเพิ่มเติมคณะกรรมการที่ปรึกษา โดยสรรหาบุคคลที่มีบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อเข้ามาเป็นกรรมการที่ปรึกษาเพิ่มเติม อาทิ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5 และประธานชมรมผู้สูงอายุ เป็นต้น (4) การจัดทำข้อบังคับกลุ่มเยาวชนสร้างสรรค์ชุมชนโพรงมะเดื่อ

2) การพัฒนาด้านทรัพยากร มีแนวทางการพัฒนา ได้แก่ (1) การจัดตั้งกองทุนกลุ่มเยาวชนสร้างสรรค์ชุมชนโพรงมะเดื่อ เพื่อพัฒนาศักยภาพด้านงบประมาณในการดำเนินงานและเปิดโอกาสให้สังคมร่วมสนับสนุนทุน โดยมีคณะกรรมการจัดการกองทุนมีหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการกองทุน (2) การจัดหาสถานที่หรือแหล่งที่ตั้งของกลุ่มให้มีความมั่นคงถาวร เพื่อเป็นแหล่งปฏิบัติงานต่างๆ ของคณะกรรมการกลุ่มเยาวชน (3) การจัดหาวัสดุอุปกรณ์พื้นฐานในการดำเนินงานของกลุ่มเยาวชนโดยเฉพาะวัสดุสำนักงานที่จำเป็น เช่น คอมพิวเตอร์ เครื่องปริ้นท์ กระดาษและวัสดุที่เกี่ยวข้องกับการจัดประชุม เป็นต้น (4) การอบรมพัฒนากลุ่มเยาวชนเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะต่างๆ ที่ส่งเสริมการทำงานให้มีประสิทธิภาพ เช่น ความรู้เกี่ยวกับงานพัฒนาชุมชน ทักษะการทำงานเป็นทีมและคุณลักษณะภาวะผู้นำ เป็นต้น รวมถึงการศึกษาดูงานนอกสถานที่หรือกลุ่มเยาวชนต้นแบบที่น่าสนใจ และ (5) การเปิดรับสมัครสมาชิกซึ่งอาจจะมีการขยายกลุ่มเป้าหมายให้ครอบคลุมเขตอายุลดลง เช่น 10-25 ปี เป็นต้น เพื่อให้เด็กที่อายุน้อยกว่า 14 ปี สามารถเข้ามาเป็นสมาชิกได้ด้วยและเพื่อรองรับการจัดตั้งเป็นสภาเด็กและเยาวชนในอนาคต

3) การพัฒนาด้านกระบวนการทำงาน มีแนวทางการพัฒนา ได้แก่ (1) การกำหนดการประชุมวาระประจำของกลุ่ม เช่น การประชุมประจำเดือนอย่างน้อย เดือนละ 1 ครั้ง และมีการประชุมใหญ่ประจำปีอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง เพื่อปรึกษาหารือวางแผนงาน และประเมินงานต่างๆ (2) การจัดทำปฏิทินกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนเพื่อให้สามารถวางแผนงานต่างๆ ระยะยาวได้ (3) การจัดทำสมุดบันทึกการปฏิบัติงานเพื่อเป็นหลักฐานการทำงานที่แสดงให้เห็นความเคลื่อนไหวต่างๆ ของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง (4) การประสานงานกับหน่วยงานราชการในชุมชนทุกหน่วยงานเพื่อประชาสัมพันธ์งานของกลุ่มเยาวชนและเปิดโอกาสให้หน่วยงานสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนทั้งในรูปแบบของการขอให้กลุ่มเยาวชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของหน่วยงานและเข้าร่วมสนับสนุนงานของกลุ่มเยาวชนในกิจกรรมต่างๆ และ (5) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของกลุ่มเยาวชนในด้านการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของชุมชนให้มากยิ่งขึ้น โดยการประสานงานเพื่อขอรับทราบข้อมูลความเคลื่อนไหวต่างๆ ของชุมชนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

สรุปและอภิปรายผล

การวิจัยเรื่องการพัฒนากลุ่มเยาวชนเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม สามารถสรุปและอภิปรายผลการวิจัยได้ ดังนี้

1.การสร้างกลุ่มเยาวชนและส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อ จำแนกเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

1.1 จากผลการวิจัยที่พบว่า การสร้างกลุ่มเยาวชนเป็นการดำเนินงานที่มีความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนทุนทางสังคมที่ส่งเสริมความพร้อม และสภาพปัญหาของชุมชนที่เอื้อต่อการจัดสร้างกลุ่มเยาวชน ทำให้เป็นโอกาสในการดำเนินงานต่างๆ เพื่อก้าวไปสู่การจัดตั้งสภาเด็กและเยาวชนของชุมชนได้นั้นเป็นสิ่งที่มิประโยชน์ต่อทุกฝ่ายสอดคล้องกับประโยชน์ของการจัดตั้งสภาเด็กตามที่สำนักส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาสและผู้สูงอายุ (สท.) กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2555) ที่ได้กล่าวไว้ว่า ทั้งประโยชน์ที่จะเกิดกับเยาวชน อาทิ มีศูนย์กลางการเรียนรู้ด้านวิชาการและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษากีฬาและวัฒนธรรมในตำบล มีกิจกรรมต่างๆ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนในตำบลให้มีความรู้ความสามารถคุณธรรมและจริยธรรม มีการรวมตัวของเด็กและเยาวชนในตำบลเพื่อสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมซึ่งกันและกัน เด็กและเยาวชนได้มีโอกาสฝึกฝนคุณลักษณะภาวะการเป็นผู้นำที่มีคุณธรรมทำประโยชน์เพื่อสังคมส่วนรวม และเด็กและเยาวชนได้เรียนรู้วิถีประชาธิปไตยที่ถูกต้องมีการทำงานเป็นกลุ่มมีทักษะการคิดวิเคราะห์การแก้ปัญหาการทำงานพึงเสียซึ่งมากบนพื้นฐานของความมีเหตุผลรวมทั้งประโยชน์ที่จะเกิดกับชุมชน อาทิ สร้างสังคมชุมชนให้เข้มแข็งหัวใจการพัฒนาชุมชนคือการพัฒนาคนให้เข้มแข็งโดยให้ทุกคนมีส่วนร่วมคิดร่วมทำร่วมรับประโยชน์การที่มีสภาเด็กและเยาวชนตำบลเป็นการเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อพัฒนาสังคมเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนและสังคมพร้อมที่จะพัฒนาตนเองชุมชนและสังคมต่อไป และเกิดความสามัคคีของเด็กและเยาวชนและคนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกันทำงานเพื่อสังคม

นอกจากนี้ การสร้างกลุ่มเยาวชนสามารถดำเนินการโดยมีแนวทางร่วมกันกับชุมชนและอาศัยผู้นำในชุมชนเป็นแกนนำร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐมซึ่งมีการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของคณาจารย์และนักศึกษาที่เป็นสมาชิกในฐานะพี่เลี้ยงรวมทั้งมีการจัดทำแผนและประเมินเพื่อพัฒนาแผนอย่างเป็นขั้นตอนร่วมกัน สะท้อนให้เห็นความใส่ใจในการกิจหน้าที่ของชุมชนที่มีโอกาสก้าวไปสู่ชุมชนที่พัฒนาได้อย่างชัดเจน สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องภารกิจหน้าที่ของชุมชนของไพรินทร์ เดชะรินทร์ (อ้างถึงใน ธีระภัทรา เอกผายสิทธิ์, 2553) โดยเฉพาะประการสุดท้ายที่ว่า ชุมชนมีหน้าที่สร้างสรรค์ ปลุกฝังค่านิยมของสมาชิกในชุมชน การยอมรับบทบาท แนวความคิดริเริ่มที่ดี จะเป็นกำลังใจและความภาคภูมิใจของสมาชิกในชุมชน ก่อให้เกิดความผูกพันทางจิตใจแก่สมาชิกในชุมชน นอกจากนี้ชุมชนจะต้องแสดงออกถึงการเอาใจใส่ต่อคนทุกรุ่นทุกวัยที่อยู่ในชุมชนเกิดทัศนคติที่ดีและศรัทธาต่อชุมชนของตน ซึ่งจะเป็นการให้บทบาทที่ดีแก่สมาชิกในชุมชนทางอ้อมอีกด้วย

1.2 จากผลการวิจัยที่พบว่า กลุ่มเยาวชนได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อเป็นอย่างดีจากวัดโพรงมะเดื่อ เทศบาลตำบลโพรงมะเดื่อและผู้นำชุมชน และได้ดำเนินการกิจกรรมตามแผนทั้งเชิงรับและเชิงรุก จนมีผลความพึงพอใจต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโดยภาพรวมในระดับมากแสดงให้เห็นว่าชุมชนโพรงมะเดื่อเป็นชุมชนที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมสอดคล้องกับบรรณ ฐาปนธรรมชัยและกมลพร สอนศรี (2556) ที่ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง กลยุทธ์การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาเทศบาลตำบลโพรงมะเดื่อ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ผลการวิจัยพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลโพรงมะเดื่ออยู่ในระดับมากและกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลโพรงมะเดื่อส่วนใหญ่อยู่ในระดับมากจึงเป็นโอกาสที่จะทำให้กลุ่มเยาวชนสามารถดำรงอยู่อย่างเข้มแข็งและยั่งยืนได้ เพราะชุมชนก็สนับสนุนและกลุ่มเยาวชนก็มีความพึงพอใจต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

2. แนวทางการพัฒนากลุ่มเยาวชนให้มีศักยภาพในการพัฒนาชุมชนโพรงมะเดื่อ

จากผลการวิจัยสรุปได้ว่า กลุ่มเยาวชนมีศักยภาพด้านบริบท ด้านปัจจัยป้อน ด้านกระบวนการและมีผลการดำเนินงานอยู่ในระดับที่น่าพึงพอใจ ซึ่งปัจจัยสำคัญ คือ การสนับสนุนจากหลายภาคส่วนสอดคล้องกับสิริพันธุ์อมรพันธุ์ตีกุล (2544) ที่ได้ศึกษาเรื่องศักยภาพการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนของเยาวชนพบว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการรวมตัวของกลุ่มเยาวชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนเกิดจากอิทธิพลของปัจจัยด้านการได้รับสนับสนุนจากองค์กรหน่วยงานภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีอยู่ภายในชุมชนและภายนอกชุมชนซึ่งจะให้การสนับสนุนทั้งในด้านงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมการให้หรือเปิดโอกาสของเวทีกิจกรรมแก่เยาวชนการเสริมสร้างการเรียนรู้ในการจัดการสิ่งแวดล้อมรวมทั้งการเป็นแบบอย่างการดำเนินกิจกรรมแก่เยาวชน

ทั้งนี้ จากผลการวิจัยที่พบว่า กลุ่มเยาวชนยังมีข้อถ้อยคำที่ควรดำเนินการปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาให้ดีขึ้น สรุปได้ 3 ด้าน ได้แก่ ด้านแผนงาน ด้านทรัพยากร และด้านกระบวนการทำงาน ในประเด็นนี้มีความจำเป็นที่สังคมควรเข้าไปให้ความสนใจเพิ่มขึ้นและอาจจะต้องร่วมดำเนินการแก้ไขด้วยกันเพื่อเพิ่มศักยภาพให้กลุ่มเยาวชน เป็นการเสริมปัจจัยทางสังคมโดยเข้าถึงรายละเอียดให้มากขึ้นให้กลุ่มเยาวชนสอดคล้องกับสมมุติฐาน (2555) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาเยาวชนตามแนวพุทธในสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่าการพัฒนาเยาวชนตามแนวพุทธต้องอาศัยปัจจัยภายใน คือ สัมมาทิฐิการส่งเสริมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเยาวชนตามแนวพุทธโดยใช้หลักไตรสิกขาและสถาบันทางสังคมเป็นปรโตโมหะช่วยส่งเสริมการพัฒนาแนวพุทธ

ข้อเสนอแนะ

1. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐมควรประสานกับเทศบาลตำบลโพรงมะเดื่อเพื่อหามาตรการพัฒนากลุ่มเยาวชน
2. กลุ่มเยาวชนควรประชุมเพื่อวางแผนกิจกรรมต่าง ๆ ให้มีความหลากหลายและเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนมากยิ่งขึ้น
3. ควรมีการศึกษาสำรวจความต้องการและสภาพปัญหาของชุมชนเพื่อการวิเคราะห์แนวทางการมีส่วนร่วมของกลุ่มเยาวชนในการพัฒนาชุมชนให้มีความชัดเจนและตรงประเด็นมากที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- กมล สุดประเสริฐ. (2540). การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติงาน. กรุงเทพฯ: สำนักงานโครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. กระทรวงศึกษาธิการ.
- ฐิติมา สุทธิเวชกุล. (3 มีนาคม 2555). ผู้อำนวยการกองการศึกษา เทศบาลตำบลโพรงมะเดื่อ. สัมภาษณ์.
- ธีระภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์. (2553). ชุมชนศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญอยู่ ขอพรประเสริฐ. (2552). โมเดลใหม่เพื่อการรณรงค์ขับเคลื่อนสังคม: จาก “บวร” สู่ “พอสมควร”. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2555. เข้าถึงได้จาก <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=392903>
- วรารวรรณ ฐาปนธรรมชัยและกมลพร สอนศรี. (2556). กลยุทธ์การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาเทศบาลตำบลโพรงมะเดื่อ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา นโยบายสาธารณะและการจัดการภาครัฐ. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมเดช นิลพันธุ์ (2555). สารจากอธิการบดี. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2555. เข้าถึงได้จาก <http://www.npru.ac.th/info>
- สมพิศ สุขแสน (2545). “CIPP Model: รูปแบบการประเมินโครงการ” ในเอกสารประกอบการบรรยายเรื่อง เทคนิคการวางแผน และการประเมินผล. มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์.

เอกสารอ้างอิง

สมสุข นิธิอุทัย (2555). “การพัฒนาเยาวชนตามแนวพุทธในสังคมไทย” วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตร มหาบัณฑิต.

กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สิริพันธุ์ อมรพันธุ์บุติกุล. (2544). ศักยภาพการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนของเยาวชน : กรณีศึกษากลุ่มเยาวชนอัครแม่จริม อำเภอมะจิม จังหวัดน่าน. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สำนักส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาสและผู้สูงอายุ (สท.), กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2555). คู่มือสภาเด็กและเยาวชนตำบล. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จของโครงการบ้านมั่นคงชุมชนบางบัว กรุงเทพมหานคร¹¹

Key Success Factors Facilitating the Success of Baan Man Khong Project, Bang Bua Community, Bangkok Metropolitan

รองศาสตราจารย์ วิไลลักษณ์ รัตนเพียรธัมมะ¹²

คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกริก

บทคัดย่อ

โครงการบ้านมั่นคงเป็นรูปแบบการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยสำหรับชุมชนคนจนเมืองแนวทางหนึ่งที่ตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(พอช.)ได้ริเริ่มขึ้นโดยมีเป้าหมายในการแก้ปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยของคนจนเมืองโดยเน้นชุมชนเป็นแกนหลัก บทความวิจัยนี้เป็นผลการศึกษาโครงการวิจัยเรื่องกระบวนการและปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จของโครงการบ้านมั่นคง ชุมชนบางบัว เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร เป็นการวิจัยเชิงผสานวิธี โดยใช้การสังเกต การสัมภาษณ์เจาะลึก การประชุมกลุ่มย่อยและการใช้แบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินโครงการบ้านมั่นคงมีกระบวนการและขั้นตอนในการดำเนินงานในรูปแบบของคณะกรรมการ เริ่มจากการสร้างความเข้าใจโครงการร่วมกันโดยการเปิดเวทีชุมชน แบ่งคณะทำงานเป็นกลุ่มย่อยในการกำหนดระเบียบข้อบังคับของกลุ่มในการออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยและนำไปสู่การจดทะเบียนเป็นสหกรณ์เคหสถานเพื่อที่อยู่อาศัยและเจรจาขอเช่าที่ดินกับกรมธนารักษ์ในระยะยาว 30 ปีเพื่อขอใช้ประโยชน์ในที่ดินในการปลูกสร้างบ้านใหม่ พัฒนาสาธารณูปโภคและพัฒนาสิ่งแวดล้อมในชุมชน มีการจัดทำผังชุมชนและออกแบบบ้านในชุมชนโดยร่วมกันกำหนดกฎระเบียบและคุณสมบัติของผู้เข้าร่วมโครงการและร่วมกันจัดสิทธิในที่ดินและการทำบันทึกความร่วมมือ มีการวางแผนร่วมกันในการรื้อย้ายบ้านและสร้างบ้านโดยช่างชุมชน ในด้านการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคมีหน่วยงานหลายหน่วยงานให้การสนับสนุน และร่วมดำเนินการกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อความสำเร็จของโครงการ คือ แกนนำชุมชน ความสามัคคีของคนในชุมชน กระบวนการบริหารจัดการตนเองการมีส่วนร่วมของชุมชนและของหน่วยงานต่างๆ การสนับสนุนของรัฐอย่างต่อเนื่อง การจัดการความรู้ในชุมชน ช่องทางในการติดต่อสื่อสาร การควบคุม ติดตาม ตรวจสอบโดยยึดหลักความโปร่งใส ยุติธรรมจนสามารถนำพาโครงการไปสู่ความสำเร็จ

คำสำคัญ: ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จ โครงการบ้านมั่นคง ชุมชนบางบัว

Abstract

Baan Man Khong Project is one of the solutions to build the housing security for the urban poor. It is a project launched by the Community Organizations Development Institute (CODI). The project stressed on the community as the key figure. This article is a partial written document of the research project entitled “Key Success Factors Facilitating the Success of Baan Man Khong Project, Bang Bua Community, Bangkok Metropolitan.” The mixed research methodology was used as the research tool, these were: observation, in-depth interview, small group meeting, and questionnaire. The results of the research were that the operation of Baan Man Khong Project was run by self-managed process under the committee, starting from

¹¹โครงการวิจัยเรื่อง กระบวนการและปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จของโครงการบ้านมั่นคง ชุมชนบางบัว เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร

¹²ผู้อำนวยการหลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกริก

building mutual understanding by allowing community to participate in the operation. Besides, small working groups were organized to set the rules and regulations on savings for housing. This led to the registration of the Housing Co-operatives and the negotiation to lease the lands for thirty years terms from the Treasury Department to build their housing. Besides, the committee is responsible for developing utilities and environment in the community. Moreover, the committee helped the community in setting the rules, regulations and qualifications of the participants, including setting the land tenure rights and memorandum of mutual cooperation. In addition, they worked together in house removal and moving, including building houses by the constructor within the community. As for the utility development system, it was consecutively supported by many organizations. The key factors that facilitated the project success were: the community leaders; the unity of the people in the community; the self-managing process, the community participation including the local organizations; the support from the government, the community knowledge management, the communication channels and the monitoring control based on the principles of justice and transparency.

Keywords: Key success factors, Baan Man Khong Project, Bang Bua community

บทนำ

ประเทศไทยมีจำนวนประชากรในเขตเมืองเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว นับตั้งแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ ทั้งนี้เพราะภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการต้องการแรงงานที่สูงขึ้น แรงงานในภาคเกษตรกรรมจึงลดลงกอบกับความเสี่ยงของทรัพยากรธรรมชาติ ความแออัด ความยากจน เป็นแรงดึงดูดให้มีการอพยพเข้ามาสู่เมืองโดยเฉพาะในกรุงเทพมหานครและกระจายสู่ปริมณฑลและเมืองใหญ่ในภูมิภาค ทำให้เกิดความหนาแน่นแออัด และจากการขาดการจัดการด้านที่ดินที่เหมาะสมจึงทำให้เกิดชุมชนแออัด ชุมชนบุกรุกกระจายตามเมืองต่างๆอย่างรวดเร็ว จากการสำรวจชุมชนแออัดของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน พบว่า กรุงเทพมหานครมีชุมชนแออัดทั้งสิ้น 364,344 ครัวเรือน จาก 1,266 ชุมชน (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน)ผลการสำรวจข้อมูลชุมชนแออัดพื้นที่กรุงเทพมหานคร.2555.สืบค้นจาก: <http://www.codi.or.th/ baanmankong/index> (20/12/2555) ชุมชนผู้มีรายได้น้อยหรืออาจเรียกว่าชุมชนคนจนเมืองเหล่านี้ประสบปัญหาหลายด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและขาดความมั่นคงในที่อยู่อาศัยเพราะไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยได้มีนโยบายในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยหลากหลายรูปแบบหลากหลายโครงการ โครงการบ้านมั่นคงเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาที่อยู่อาศัยของคนจนในชุมชนแออัดซึ่งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (พอช.) ได้ริเริ่มขึ้นโดยมีเป้าหมายที่สำคัญคือการแก้ปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยของคนจนเมือง สร้างความมั่นคงในการครอบครองที่ดิน พัฒนาสาธารณูปโภค สิ่งแวดล้อมชุมชนและการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความสามารถในการจ่ายของชุมชน ปัจจุบันโครงการได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องอยู่ใน 285 เมืองทั่วประเทศ จำนวน 900 โครงการ มีครัวเรือนเข้าร่วม 95,032 ครัวเรือน จาก 1,664 (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน)ผลการสำรวจข้อมูลชุมชนแออัดพื้นที่กรุงเทพมหานคร.2555 .สืบค้นจาก: <http://www.codi.or.th/ baanmankong/index> (20/12/2555)

ชุมชนบางบัวเป็นชุมชนอยู่ริมคลองบางบัว เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร ได้รับผลกระทบจากการเพิ่มจำนวนของประชากรที่มากขึ้นและประสบกับปัญหาชุมชนแออัดจึงมีการรื้อถอนพื้นที่เข้าไปในเขตคลองสถานะของชุมชนจึงเป็นชุมชนบุกรุกพื้นที่ของหน่วยงานราชการ (บางบัว "ชุมชนต้นแบบปรับภูมิทัศน์-จัดแหล่งมั่วสุมสิ่งเสพติด" ไทยโพสต์. 2553.<http://www.ryt9.com/s/tpd/909839.7/10/2555>) ที่ผ่านมาชุมชนได้รับกระแสข่าวการไล่รื้อ การพัฒนาโครงการของรัฐตลอดเวลาและชุมชนได้รับแจ้งให้รื้อย้ายออกไปจากบริเวณดังกล่าว กอปรกับมีปัญหาน้ำเน่าเสีย ปัญหาขยะในคลองบางบัว

ชาวชุมชนจึงช่วยกันแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายชุมชนริมคลองใช้ชื่อว่า “เครือข่ายพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว” เริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2541 สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนได้เข้ามาให้ความรู้แนวคิดเรื่องบ้านมั่นคงทำให้ชาวชุมชนเห็นประโยชน์ร่วมกันในการพัฒนาจึงได้เข้าร่วมกับกรมธนารักษ์และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนดำเนินโครงการบ้านมั่นคงเพื่อให้ผู้ที่ถูกล้างเข้าไปในเขตคลองบางบัวได้ย้ายขึ้นไปอยู่อาศัยบนพื้นที่ดินเป็นการปรับปรุงในรูปแบบ Reconstruction ซึ่งเป็นการรื้อย้ายภายในบริเวณเดิมจากจุดหนึ่งไปอยู่อีกจุดหนึ่งแล้วให้สัญญาเช่าระยะยาว 30 ปี จากกรมธนารักษ์โดยสหกรณ์เคหสถานเพื่อที่อยู่อาศัยคลองบางบัวจำกัดผ่านทาง พอช. ในปี พ.ศ.2549 โครงการเริ่มประสบผลอย่างเป็นรูปธรรม ปัจจุบันโครงการบ้านมั่นคงชุมชนบางบัวสร้างเสร็จแล้วทั้งชุมชนมีจำนวนทั้งสิ้น 229 หลังคาเรือน (บ้านมั่นคง. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน).2555 .สืบค้นจาก: <http://www.codi.or.th/baanmankong/index- php.11 /4/ 2555>)

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จของโครงการบ้านมั่นคงชุมชนบางบัว
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการดำเนินการโครงการบ้านมั่นคงชุมชนบางบัว

วิทยากรวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงผสมวิธีใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดสนทนากลุ่ม จัดประชุมกลุ่มย่อย และสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในชุมชน ได้แก่ ประธานชุมชน กลุ่มผู้อาวุโสในชุมชน กลุ่มผู้นำอย่างเป็นทางการและไม่ใช่ว่าทางการ กลุ่มเครือข่ายองค์กรบ้านมั่นคงเขตบางเขน เครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อม กรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อที่อยู่อาศัยจากชุมชนต่างๆ และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลนอกชุมชนส่วนวิธีวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามความพึงพอใจของคนในชุมชนต่อโครงการบ้านมั่นคงชุมชนบางบัวในด้านผู้นำ ด้านความมั่นคงและความเป็นอยู่ในชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูลจากหัวหน้าครัวเรือนจำนวน 223 คน

กรอบแนวคิดในการวิจัยใช้แนวคิดการวิเคราะห์ทฤษฎีระบบเพื่ออธิบายปัจจัยต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบแรกที่จะนำไปสู่การดำเนินงาน ซึ่งได้แก่ คนในชุมชน ผู้นำชุมชน การสนับสนุนของหน่วยงานผ่านกระบวนการบริหารจัดการเพื่อไปสู่ผลลัพธ์หรือความสำเร็จของโครงการ ทั้งนี้ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จพิจารณาทั้งปัจจัยภายในและภายนอก ในด้านคนในชุมชน ความรู้ ความเข้าใจโครงการ การมีส่วนร่วม สภาพเศรษฐกิจสังคม ด้านผู้นำชุมชนและกรรมการ เกี่ยวกับความรู้ ความเข้าใจโครงการ การมีส่วนร่วม การบริหารจัดการ การประสานงาน การสื่อสาร/รายงาน การอำนวยความสะดวก การแก้ปัญหา ฯลฯ และด้านหน่วยงานสนับสนุนทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ในส่วนความช่วยเหลือ การประสานงานงบประมาณ ทรัพยากร อุปกรณ์และเครื่องมือต่างๆ

โครงการบ้านมั่นคงชุมชนบางบัว

โครงการบ้านมั่นคงภายใต้การสนับสนุนของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) มีเป้าหมายสำคัญในการแก้ปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยของคนจนเมือง สร้างความมั่นคงในที่ดิน พัฒนาสาธารณูปโภค สิ่งแวดล้อมชุมชนและพัฒนาที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความสามารถในการจ่ายของชุมชน โดยเริ่มโครงการตั้งแต่ปีพ.ศ. 2546 (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2551:16) เพื่อให้ชาวชุมชนแออัดได้รับการยอมรับ ตลอดจนสนับสนุนให้เกิดการจัดระบบข้อมูลและจัดทำแผนการ

พัฒนาชุมชน การพัฒนาการบริหารจัดการของชุมชน การทำงานร่วมกัน การปรับปรุงกฎระเบียบให้เอื้อกับการพัฒนาที่อยู่อาศัย และการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ในชุมชน มุ่งเน้นให้ชุมชนและองค์กรชุมชนเป็นหลักในการดำเนินการ รัฐบาลสนับสนุนงบประมาณ เพื่อสร้างความมั่นคงในการครอบครองที่ดิน เน้นสิทธิการครอบครองร่วมกันโดยเป็นการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ควบคู่ไปกับการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยและปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยมีปัจจัยสำคัญคือ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการทำงานร่วมกัน กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล สถาบันการศึกษาในพื้นที่ องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานของรัฐ เอกชน และเจ้าของที่ดิน ในลักษณะนี้ชุมชนจะเป็นเจ้าของโครงการ เป็นตัวตั้งในการดำเนินงาน ทุกขั้นตอน สามารถคิดวางแผน บริหารจัดการและดำเนินการโดยประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐที่อุดหนุนงบประมาณด้านพัฒนาระบบ สาธารณูปโภคและสิ่งแวดล้อมถึงชุมชนโดยตรง โดยการใช้ที่ดินของรัฐหรือเอกชนที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ มีการปรับแก้กฎระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาให้มีความยืดหยุ่น นับว่าเป็นการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยที่นำไปสู่การสร้างชุมชนที่มั่นคง เข้มแข็งทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีรูปแบบการพัฒนาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความสามารถในการจ่ายของคนในชุมชน เป็นการบริหารจัดการภายในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ ตรวจสอบได้ และก่อให้เกิดความต่อเนื่อง มีการดำเนินงานในลักษณะเป็นพลวัตรนำไปสู่การรวมพลังทำให้มีอำนาจต่อรอง สามารถขับเคลื่อนการดำเนินงานได้อย่างเป็นรูปธรรม กับหน่วยงานของรัฐบนแนวคิดการได้ประโยชน์ร่วมกันทุกฝ่าย

ชุมชนบางบัวเป็นชุมชนหนึ่งในเขตบางเขน ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมคลองบางบัวซึ่งเป็นพื้นที่ของกรมธนารักษ์จากการเข้าไปอยู่อาศัยกันอย่างหนาแน่นและมีบางส่วนรุกล้ำเข้าไปในเขตคลองบางบัวซึ่งเป็นคลองที่ประสบกับปัญหาเรื่องขยะและน้ำเน่าเสียอยู่แล้ว ทำให้ชุมชนซึ่งนอกจากจะไม่ได้รับการดูแลจากภาครัฐแล้วยังถูกกล่าวหาว่าเป็นชุมชนที่ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม ในปี 2541 นั้น ชุมชนแออัดริมคลองบางบัวหลายชุมชนมีความคิดที่จะแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมร่วมกันเพื่อให้คนกับคลองอยู่ด้วยกันได้ จึงได้ร่วมกันจัดตั้ง “เครือข่ายพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว” ขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ในการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ สร้างความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนโดยทำกิจกรรมร่วมกัน เช่นการจัดการขยะในคลอง การทำน้ำหมักชีวภาพเทลงคลองเพื่อบำบัดน้ำเสีย การบำบัดน้ำเสียในครัวเรือน การออมทรัพย์ การพัฒนากลุ่มอาชีพ การรักษาความสะอาดคูคลอง ฯลฯ และในช่วงปลายปี พ.ศ. 2546 สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ได้เข้ามาแนะนำทำความเข้าใจโครงการบ้านมั่นคงกับชาวไร่หรือชุมชนทำให้ชุมชนบางบัวและชุมชนอื่นริมคลองตระหนักถึงสภาพปัญหาด้านความมั่นคงในที่อยู่อาศัย จึงได้เข้าร่วม “โครงการบ้านมั่นคง” ซึ่งนับเป็นโครงการที่เน้นการแก้ไขปัญหาความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและสร้างโอกาสการพัฒนาในชุมชนที่มีอยู่เดิม

ผลการศึกษา

ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จของโครงการบ้านมั่นคงชุมชนบางบัว

โครงการบ้านมั่นคงชุมชนบางบัวได้รับการยอมรับว่าเป็นชุมชนที่ดำเนินโครงการที่ประสบผลสำเร็จได้อย่างรวดเร็วและเป็นชุมชนต้นแบบให้โครงการที่อื่นๆ ได้เข้ามาศึกษาดูงาน ซึ่งปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จของโครงการบ้านมั่นคงชุมชนบางบัวสรุปได้ดังนี้

ปัจจัยภายใน ได้แก่

1) ด้านบริบทชุมชน บริบทสภาพแวดล้อมและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ปัญหาขยะมูลฝอย ปัญหาน้ำเน่าเสีย ปัญหาสังคม เด็กเร่ร่อน วัยรุ่นติดยาเสพติดและปัญหาความไม่มั่นคงในการอยู่อาศัย เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนบางบัวประสบผลสำเร็จในการดำเนินโครงการ ทั้งนี้เพราะคนในชุมชนประสบปัญหาเช่นเดียวกัน มีความต้องการเหมือนกัน คนส่วนใหญ่เป็น

เครือข่ายหรือมาจากภูมิสำเนาเดียวกัน ทำให้ชุมชนมีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ร่วมทุกข์ร่วมสุขและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมซึ่งนับว่าเป็นทุนทางสังคมภายในชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ทำให้ชาวชุมชนรวมตัวกันเป็นพลังเพื่อขับเคลื่อนหาทางแก้ปัญหาและหาทางออกร่วมกัน

2) ด้านภาวะผู้นำของแกนนำชุมชน เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้โครงการบ้านมั่นคงดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและประสบผลสำเร็จเป็นชุมชนแรก เพราะแกนนำชุมชนเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างความเชื่อมั่นสร้างศรัทธาในกระบวนการทำงานเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับคนในชุมชนได้เรียนรู้และถือเป็นต้นแบบโดยผู้นำปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างซึ่งนับว่าเป็นยุทธวิธีที่ดีสำหรับผู้นำเพื่อให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม เช่นกรณีเสียสละพื้นที่เดิมเพื่อนำมาจัดสรรใหม่และได้สิทธิในที่ดินลดลงแต่สามารถทำให้คนในชุมชนที่บุกรุกพื้นที่คลองได้ขยับขยายขึ้นมาอยู่บนบก นับว่าเป็นหัวเรือสำคัญในการนำชุมชนไปสู่เป้าหมายของความสำเร็จและสามารถพึ่งพิงตนเองได้อย่างยั่งยืน

3) ด้านความสามัคคี คนในชุมชนมีความรักสามัคคี ไว้วางใจและให้เกียรติกัน ให้ความร่วมมือ ทั้งการร่วมประชุม การออม การดูแลรักษาสภาพแวดล้อมทั้งบนบกและในน้ำ การดูแลทรัพยากรสิ่งแวดล้อมส่วนกลางร่วมกันในชุมชน การร่วมแสดงความคิดเห็น การปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน การแบ่งปันพื้นที่รวมทั้งการกันพื้นที่ไว้เป็นพื้นที่ส่วนกลาง ซึ่งการเสียสละเพื่อส่วนรวม การเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชุมชนทำให้โครงการบ้านมั่นคง ชุมชนบางบัวสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว

4) ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ชาวบ้านในชุมชนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนเพื่อตัดสินใจร่วมกันและใช้หลักการในการช่วยเหลือและดำเนินการเป็นขั้นตอน ตั้งแต่การประชุมระดมความคิดเห็นร่วมกันอย่างต่อเนื่อง มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ ร่วมกันสำรวจข้อมูลและความต้องการ ร่วมกันออม ร่วมกันกำหนดระเบียบข้อบังคับ มีการแบ่งงานเตรียมความพร้อม ร่วมจัดทำผังชุมชนและเสนอแบบบ้าน ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์บ้านมั่นคง ร่วมกันจัดตั้งกองทุนสวัสดิการ มีการรวมตัวเป็นกลุ่มช่างชุมชนและร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆ

5) ด้านการบริหารจัดการตนเองของชุมชนโดยยึดหลักธรรมาภิบาล มีความโปร่งใส มีความยุติธรรม เป็นระบบ มีขั้นตอน มีการวางแผนที่ชัดเจน มีการแบ่งงาน แบ่งหน้าที่ในรูปแบบคณะกรรมการกลุ่มต่างๆ มีระบบบัญชีที่โปร่งใส สมาชิกทุกคนสามารถตรวจสอบได้

6) ด้านการติดต่อสื่อสารในชุมชน ในชุมชนมีการติดต่อสื่อสารหลายช่องทางตามรายครัวเรือน การใช้ระบบกลุ่มย่อยตามกลุ่มเครือข่าย กลุ่มอาชีพ การปิดประกาศ การใช้เสียงตามสาย การใช้เวทีชาวบ้านทำให้เกิดความเข้าใจตรงกันสามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างเท่าเทียมกัน

7) ด้านการควบคุม ติดตาม ตรวจสอบยึดหลักความโปร่งใส ยุติธรรมมีการทำงานในรูปแบบคณะกรรมการที่คอยช่วยเหลือ และให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ ได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านในชุมชน

8) ด้านการจัดการความรู้ ในชุมชนมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลายเรื่อง มีการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนในรูปแบบชุมชนนักปฏิบัติ ทำให้คนในชุมชนมีความรู้ ความสามารถ ได้ฝึกทักษะเพิ่มขึ้น ได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์และเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว

ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น สำนักงานเขตบางเขน กรมธนารักษ์(ในฐานะเจ้าของที่ดิน) สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน มหาวิทยาลัยศรีปทุม มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร มหาวิทยาลัยเกริก องค์การแอ็คชั่นเอด ประเทศไทย การไฟฟ้า การประปา เครือข่ายชุมชนอื่นๆ ฯลฯ โดยให้การสนับสนุนในหลายๆด้านเช่น ด้านทรัพยากร เครื่องมือ อุปกรณ์ งบประมาณ บุคลากร และด้านวิชาการอย่างต่อเนื่อง

จากปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้โครงการบ้านมั่นคงชุมชนบางบัวประสบผลสำเร็จ บ้านทุกหลังเกิดจากความร่วมมือของหลายฝ่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรชุมชน พระสงฆ์ สถาบันการศึกษา นักพัฒนาเอกชน และชาวชุมชนบางบัวทุกคน โดยเฉพาะได้ก่อให้เกิดการสร้างผู้นำที่มีทักษะความรู้และบุคลิกลักษณะที่หลากหลายทั้งด้านความคิด ด้านความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีจิตอาสาทำหน้าที่เป็นผู้นำทางความคิดและสื่อสารความคิดให้คนในชุมชนเข้าใจและร่วมกันบริหารจัดการ กำหนดเป็นกฎเกณฑ์กติกา ระเบียบของชุมชนแล้วร่วมจัดกิจกรรม สวัสดิการต่างๆที่เหมาะสมสำหรับคนในชุมชน จึงอาจกล่าวได้ว่าผู้นำทำหน้าที่เป็นคอนซ็อกโยแมงมุม (Spider Network) เพื่อให้โครงการฯสามารถดำเนินไปได้อย่างดี นอกจากนั้นผู้นำยังทำให้คนในชุมชนมีความรู้ด้านทักษะต่างๆในการทำงาน เช่น ทักษะเชิงช่าง งานสวัสดิการ งานสหกรณ์ งานพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ และการจัดการที่ดิน เป็นต้น แม้ที่ผ่านมาการดำเนินงานจะมีปัญหาอุปสรรคแต่ได้มีความพยายามเปลี่ยนความขัดแย้งแล้วหันมาสานความสัมพันธ์กันเป็นพลังหลักสร้างความสุข สร้างชุมชน สร้างสังคม จึงสามารถแก้ไขปัญหาด้านที่อยู่อาศัยได้อย่างเป็นรูปธรรมบ้านที่ได้จึงไม่ได้เป็นเพียงบ้านที่มีความมั่นคงสวยงามแต่เป็นบ้านที่มีความสัมพันธ์กันของผู้อยู่อาศัยทั้งด้านเศรษฐกิจสังคมและวิถีความเป็นอยู่ที่พึ่งพาเอื้ออาทรต่อกัน เป็นบ้านที่ได้มาจากความร่วมมือร่วมใจกัน ความเสียสละความมีน้ำใจต่อเพื่อนมนุษย์ของคนบางกลุ่มและประสบความสำเร็จของคนในชุมชนบางบัวที่จับมือกันฟันฝ่าแก้ปัญหาของชุมชนซึ่งได้กลายเป็นแบบอย่างให้กับชุมชนเมืองในที่อื่น ๆ เป็นโมเดลหรือต้นแบบของการจัดระเบียบพื้นที่ชุมชนริมคลองอีกทางเลือกหนึ่งด้วยวิธีการสันตติอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน

ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการดำเนินการ

ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการดำเนินการโครงการบ้านมั่นคงในปัจจุบันคือ สมาชิกมีปัญหาการขาดส่งเงินสินเชื่อ บางครัวเรือนส่งไม่สม่ำเสมอและบางครัวเรือนส่งล่าช้าไม่ตรงเวลา เพราะบางครั้งขาดรายได้ ไม่มีงานทำ เปลี่ยนงานหรือเงินค่าจ้างยังไม่ออก ซึ่งการแก้ไขปัญหาดังกล่าวจะมีกลไกคณะกรรมการประชุมเพื่อพิจารณายืดหยุ่น มีการติดตามทวงถามถึงเหตุผล และมีการจัดการตามความเหมาะสมการแก้ปัญหาดังกล่าวกรรมการจะมีกระบวนการจัดการภายในในลักษณะกระบวนการแบบยืดหยุ่น ถ้อยทีถ้อยอาศัยใช้ความสัมพันธ์ทางสังคมความเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นเครื่องมือในการจัดการการเงิน

“เวลาใครไม่มีเงินใช้คณะกรรมการก็ยืดหยุ่นให้ค่อยเอาคืนเมื่อเขาหาเงินได้พูดคุยช่วยเหลือกัน กลุ่มออมทรัพย์ยืดหยุ่นได้ เพราะเป็นของชุมชนชุมชนบริหารจัดการเอง”

การบริหารจัดการเป็นลักษณะ organic process โดยแก้ปัญหาในแต่ละรายตามสภาพที่เกิดขึ้นจริง กรณีที่เงินส่งไม่เพียงพอจะใช้ทุนสำรองจ่ายให้พอ. ก่อนซึ่งถ้าไม่พอจะมีการกู้เงินจากกรมส่งเสริมสหกรณ์โดยเสียดอกเบี้ยร้อยละ 1 ส่วนบ้านที่ค้างชำระเมื่อมีความสามารถในการจ่ายแล้วจะต้องจ่ายค่าดอกเบี้ยร้อยละ 15 ทำให้สามารถแก้ปัญหาได้

ปัจจุบันแม้สมาชิกในชุมชนบางบัวและในชุมชนเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัวหลายชุมชนจะไม่ได้สมัครสมาชิกเหมือนแต่เริ่มต้นโครงการก็ตาม แต่มีใช้ว่าจะแตกแยกเป็นเสี่ยงๆยากที่จะสมานฉันท์ ในภาพรวมคนในชุมชนส่วนใหญ่ยังเอื้ออาทรต่อกัน แต่ละคนแต่ละกลุ่มยังคงมีสายสัมพันธ์ของตนเองและเกี่ยวพันกับกลุ่มอื่นในทางใดทางหนึ่งบนฐานของความ เป็นญาติพี่น้องโดยสายเลือด โดยภูมิสำเนา ความสนิทสนม นับถือเหมือนญาติ การช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันเพราะอยู่ด้วยกันในพื้นที่มานาน ความซับซ้อนของการถักทอสายสัมพันธ์เกิดจากความจำเป็นในการดำรงชีวิตที่ต้องช่วยเหลือกันนี้เองเป็นกลไกช่วยบรรเทาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นและมีส่วนสำคัญที่ไม่ทำให้ชุมชนแตกแยกแม้ว่าจะมีผลประโยชน์ขัดกันหรือเกิดความไม่ไว้วางใจกันบ้างในการดำเนินการในเรื่องต่างๆก็ตาม

สรุป

โครงการบ้านมั่นคงเป็นโครงการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของชุมชนคนจนเมืองทั่วประเทศ ภายใต้สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) โดยกระบวนการสำคัญของบ้านมั่นคงคือการสร้างความมั่นคงในการครอบครองที่ดิน พัฒนาระบบสาธารณูปโภค สิ่งแวดล้อมชุมชนและการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความสามารถในการจัดการของชุมชน ทั้งนี้ให้ผู้อยู่อาศัยมีส่วนร่วมสำคัญในการ “ร่วมคิดร่วมตัดสินใจร่วมทำ” การดำเนินงานจะขึ้นอยู่กับผู้อยู่อาศัย และความร่วมมือของเครือข่ายองค์กรชุมชนในพื้นที่เดียวกัน โดยการสนับสนุนการดำเนินงานขององค์กรและหน่วยงานพัฒนาในท้องถิ่น ชุมชนบางบัวเขตบางเขนเป็นชุมชนแออัดและมีบางส่วนรกร้างพื้นที่คลองบางบัว ประสบปัญหาทั้งปัญหาขยะ น้ำเน่าเสีย ปัญหายาเสพติด เด็กวัยรุ่นทะเลาะวิวาทปัญหาเศรษฐกิจ สังคมสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป รวมทั้งปัญหาความไม่มั่นคงในที่ดิน จึงเกิดการรวมตัวกันกับชุมชนอื่นๆเป็นเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัวและได้เข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคงในปีพ.ศ.2546 มีการพัฒนาในหลายๆด้านเพื่อแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น ปัจจุบันได้รับการยอมรับว่าเป็นชุมชนที่ดำเนินโครงการที่ประสบผลสำเร็จได้อย่างรวดเร็วและเป็นชุมชนต้นแบบให้โครงการที่อื่นๆได้เข้ามาศึกษาดูงาน ปัจจัยความสำเร็จของโครงการที่สำคัญคือเป็นโครงการที่ตรงกับความต้องการของชุมชนจึงมีความรู้สึกมีส่วนร่วมและพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในทุกเรื่องทุกขั้นตอน นอกจากนั้นยังมีปัจจัยอื่นๆที่สนับสนุนให้โครงการสามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องคือการมีแกนนำชุมชนเข้มแข็งเป็นผู้ที่มีความรู้ มีความสามารถ มีความมุ่งมั่นตั้งใจ เข้าใจงาน มีความคิดสร้างสรรค์ รู้สาเหตุของปัญหา รู้วัตถุประสงค์ รู้ความต้องการของชาวบ้าน มีภาวะผู้นำมีจิตอาสา มีความรับผิดชอบ มีมนุษยสัมพันธ์ มีการติดต่อสื่อสารดี ชัดเจน ยุติธรรม มีความซื่อสัตย์และมีความเสียสละในการทำงาน รวมทั้งความสามัคคีของคนในชุมชน การสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องการบริหารจัดการตนเอง การที่ชุมชนทุกคนสามารถควบคุม ติดตาม ตรวจสอบในทุกเรื่องได้เพราะมีลักษณะการทำงานในรูปแบบคณะกรรมการที่คอยช่วยเหลือ ให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะและได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านในชุมชนผลจากการดำเนินงานโครงการบ้านมั่นคงชุมชนบางบัว มาอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง ในปีพ.ศ.2549-2550 ชุมชนบางบัวได้รับการคัดเลือกเป็นชุมชนนำร่องแผนชุมชนพึ่งตนเองในเขตบางเขน เป็นการพัฒนาโดยชาวบ้านหรือองค์กรชุมชนเป็นแกนหลักและยังก่อให้เกิดการพัฒนาในด้านอื่นๆ เช่น การสมทบทุนสู่กองทุนสวัสดิการชุมชนนำไปสู่การแก้ปัญหายาเสพติด แหล่งมั่วสุม ผู้มีอิทธิพลในชุมชน และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

อภิปรายผล

โครงการบ้านมั่นคงเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและท้องถิ่นในทุกกระบวนการพัฒนา โดยชุมชนที่เป็นเจ้าของปัญหาเป็นตัวตั้งและเป็นแกนหลักในการพัฒนาโดยร่วมมือกันและเชื่อมโยงกับหน่วยงาน/ภาคีพัฒนาต่างๆให้เกิดการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบเป็นการพัฒนาอย่างบูรณาการที่คำนึงถึงมิติการพัฒนาอย่างรอบด้านของชุมชนทั้งทางกายภาพเศรษฐกิจสังคมสภาพแวดล้อมและการจัดระบบสวัสดิการของชุมชนให้คนจนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นมุ่งให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและเป็นกระบวนการในการสร้างองค์ความรู้เชื่อมโยงการเรียนรู้ตามกำลังความสามารถและความพร้อมในการแก้ปัญหาและการพัฒนาโดยชุมชนและท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ ดำเนินการด้วยหลักการ “มีการออมเงินจึงมีบ้าน” ใช้กลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนเป็นผู้นำเงินจากแหล่งเงินทุนที่รัฐบาลกำหนดให้ช่วยเหลือ โดยมี พอช.เป็นผู้ค้ำประกันและจัดการเงินกองทุนพัฒนาองค์กรชุมชนที่จะสนับสนุนเงินทุนสำหรับโครงสร้างและการพัฒนาสาธารณูปโภคอื่นๆซึ่งนับว่าเป็นความพยายามของภาครัฐที่พยายามแก้ปัญหาชุมชนแออัดในเมือง โดยเห็นถึงความสำคัญและการมีอยู่ของชุมชน เข้าใจในความจำเป็นและปรัชญาพื้นฐาน

ของเมือง (เมืองไร้สลัม:สิทธิการอยู่อาศัยคือหัวใจของเมือง.2555. สืบค้นจาก: <http://www.codi.or.th/baanmankong/index.php.1/11/2555>)โครงการบ้านมั่นคงจึงเป็นทั้งกระบวนการพัฒนา (Process) และในขณะเดียวกันก็เป็นเป้าหมายของการพัฒนา (Ends) เพื่อไปสู่ความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและความมั่นคงในการดำรงชีวิต

กระบวนการในการดำเนินโครงการบ้านมั่นคงนั้นนอกจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ร่วมกับชุมชนแล้ว หน่วยงานที่สำคัญคือกรมธนารักษ์ เจ้าของที่ดินได้สนองตอบนโยบายรัฐบาลในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยซึ่งสอดคล้องกับแนวทางขององค์การสหประชาชาติ (The United Nations: UN) ที่ให้ความสนใจกับที่อยู่อาศัยและสิทธิพื้นฐานของมนุษย์เพื่อสร้างความตระหนักให้ทุกประเทศรับผิดชอบร่วมกันในการจัดการ ให้มนุษย์ทุกคนมีที่อยู่อาศัยนอกจากนั้นโครงการยังได้รับความร่วมมือจากภาคีหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องนำมาผนึกกำลัง ร่วมมือกันจึงทำให้เกิดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่างๆ ในชุมชน องค์กรชุมชนมีพลัง มีความต้องการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยที่ตนประสบอยู่ สถาบันการศึกษา องค์กรเอกชน มีความสามารถในการสร้างสรรค์ความรู้ หน่วยงานภาครัฐให้การสนับสนุน ทำให้เกิดการประสานพลังในลักษณะถ่วงดุลย์อำนาจ ความรู้และทรัพยากรอย่างบูรณาการ มีการปรับบทบาทที่เหมาะสมเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันนำไปสู่การทำงานที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใสซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) (จิตติ มงคลชัย อรัญญา และคณะ, 2548: 4-38)ซึ่งประกอบด้วย 6 หลักการคือหลักคุณธรรมหลักนิติธรรมหลักความโปร่งใสหลักความมีส่วนร่วมหลักความรับผิดชอบและหลักความคุ้มค่าแต่ละหลักการล้วนมีจุดมุ่งหมายที่จะรักษา“ความสมดุล” ในมิติต่างๆ ไว้

ผลจากการปรับปรุงและพัฒนาโครงการบ้านมั่นคงชุมชนบางบัว มาอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้มี การจัดทำแผนชุมชนพึ่งตนเองและใช้เป็นตัวขยายผล และเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหามากขึ้น ในปี พ.ศ.2549-2550 ชุมชน บางบัวได้รับการคัดเลือกเป็นชุมชนนำร่องแผนชุมชนพึ่งตนเองในเขตบางเขน และสารคดี The way to end slums ซึ่งจัดทำ โดยAsian Coalition for Housing Rights (ACHR) หรือมูลนิธิศูนย์ศึกษาที่อยู่อาศัยแห่งเอเชีย ได้ถ่ายทอดการแก้ปัญหาที่อยู่ อาศัยของคนจนในชุมชนแออัดในเอเชียและยกตัวอย่างในประเทศไทยคือโครงการบ้านมั่นคงชุมชนบางบัวว่า เป็นการแก้ปัญหา ทั้งเมือง (City-wide) ประชาชนดำเนินการเอง (People-Driven) มีระบบการสนับสนุนทางการเงินที่ยืดหยุ่น(Flexible Finance) และมีความร่วมมือกับหลายฝ่ายCollaboration) (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน).การขยายรูปแบบบ้านมั่นคงไป ยัง 169 เมืองในเอเชียสืบค้นจาก:<http://www.codi.or.th/baanmankong/index.php?option=20/11/2555>) ปัจจัยสำคัญ ประการหนึ่งที่เอื้อต่อความสำเร็จของโครงการ คือการได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนซึ่งมีบทบาทสูงในการดำเนิน โครงการและกิจกรรมต่างๆในชุมชน เช่นเดียวกับที่ชุมชนเก้าเล้งที่ได้มีการรวมกลุ่มออมทรัพย์และสามารถขยายกิจกรรมออกไป อย่างกว้างขวางจนทำให้บทบาทของผู้นำโดดเด่นสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีพลังในการพัฒนาชุมชน (อคิน รพีพัฒน์ และคณะ,2541) นอกจากนั้นยังทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนคนอื่นๆ ที่เป็นปัจจัยสำคัญและมีผลต่อการ พัฒนาชุมชนมีการรวมกลุ่มเพื่อเกิดเป็นชุมชนนักปฏิบัติ (Communities of Practice: COP) ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการขับเคลื่อน เพื่อให้ชุมชนสามารถดำเนินโครงการในการแก้ปัญหาในด้านความมั่นคงในที่อยู่อาศัยได้เพราะนอกจากจะเป็นการรวมกลุ่มกัน ของชุมชนนักปฏิบัติของสมาชิกในชุมชนบางบัวแล้วยังรวมถึงการแบ่งปันความรู้ให้กับเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว และชุมชนเมืองอื่นๆ ทำให้เกิดการพัฒนาปรับปรุงแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นเกิดการพัฒนาศักยภาพและความรู้ความสามารถและการสร้างความรู้ ใหม่ๆของสมาชิก (Liampreecha, 2010: 30) นอกจากนี้ชุมชนนักปฏิบัติยังมีความสำคัญในการขับเคลื่อนการบรรลุเป้าหมาย จากการร่วมมือกันเช่นกรณีที่ชุมชนประสบปัญหา การรวมกลุ่มกันหาทางแก้ไขจะทำให้เกิดพลังขับเคลื่อนจนสามารถแก้ไข

ปัญหาต่างๆในเวลาที่รวดเร็วและประสบความสำเร็จ (บุรุษยศิริมหาสาร, 2550: 196-197) นอกจากนั้นการร่วมมือกันของชุมชนยังสอดคล้องกับการวิจัยของไพรัช ดันอุด (2552:บทคัดย่อ) ซึ่งได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของผู้นำและประชาชนในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเมืองน่ายุ่: กรณีศึกษาเทศบาลเมือง เมืองแกนพัฒนา อำเภอมะแมง จังหวัดเชียงใหม่ ที่พบว่า ปัจจัยภายนอกคือการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง น่ายุ่มากกว่าทุนทางสังคม เช่นเดียวกับการศึกษาในพื้นที่ชุมชนพัฒนาบ่อนไก่ ในเขตปทุมวันเกี่ยวกับการบริหารเพื่อชุมชนเข้มแข็ง (ทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช, 2549) โดยใช้หลักการมุ่งเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างครบวงจรและยังสอดคล้องกับการวิจัยเรื่องชุมชนกับการจัดการงานสาธารณะ : ศึกษากรณีการจัดการน้ำเสียของชุมชนบางบัว บางเขน กรุงเทพมหานครของวิภาวี ศรีจันทร์นิตย์ (2554)ที่พบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนบางบัวนั้น ได้ขึ้นชื่อว่าเป็นชุมชนนำร่องต้นแบบเป็นเพราะการให้ประชาชนทุกคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาสิ่งแวดล้อมของชุมชนให้มากที่สุด ก่อให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะ จิตสำนึกรักบ้านเกิด รักถิ่นฐานตนเอง เพื่อเสริมสร้างและพัฒนาทำให้บ้านเมืองสะอาดเรียบร้อย ทำให้ชุมชนมีที่อยู่อาศัย และประชาชนที่อยู่ในชุมชนมีโอกาสดี มีความสุข มีเป้าหมายในชีวิตและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ในการพัฒนาที่อยู่อาศัยในโครงการบ้านมั่นคงนั้นไม่ได้มองบ้านในฐานะเป็นสินค้าที่มีการซื้อขายเปลี่ยนมือกันเหมือนเช่นปัจจุบันแต่สิ่งที่พิเศษ คือบ้านในโครงการบ้านมั่นคงหมายถึงระบบการพัฒนาชุมชน เช่นการสร้างที่อยู่มั่นคง การจัดการหนี้สินการส่งเสริมความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การจัดการสิ่งแวดล้อมและการจัดสวัสดิการชุมชน ดังนั้นโครงการบ้านมั่นคงจึงเป็นการแก้ไขปัญหาที่มองที่อยู่อาศัยร่วมกับมิติอื่นในชีวิตของผู้คนคือมองร่วมกับวิถีชีวิตด้านการงานหรือการเลี้ยงชีพการมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านการทำกิจกรรมเชิงชุมชนและสังคมสิ่งเหล่านี้เป็นจิตวิญญาณของผู้คนและชุมชนดังจะเห็นได้จากในหลายกรณีที่แม้ว่าจะสร้างให้เกิดความมั่นคงในที่อยู่อาศัยแต่ก็ไม่สามารถสร้างให้เกิดความมั่นคงในการดำรงชีวิตได้ดังข้อเสนอของณัฏฐ์นิตมิตรปราสาทและคณะ (2547 อ้างโดยเฉชา สังขวรรณ และรุ่งนภา เทพภาพ. ม.ป.ป.สืบค้นจาก:http://www.asia.tu.ac.th/journal/EA_Journal15_1/A3.pdf 5/2/2556) ที่เสนอว่าการสร้างความมั่นคงในที่อยู่อาศัยเพียงอย่างเดียวไม่สามารถนำไปสู่การมีความมั่นคงในการดำรงชีวิตได้ นอกจากนั้นยังพบว่า แก่นแห่งความสำเร็จ (Positive Core) เป็นผู้มีลักษณะส่วนบุคคลและคุณลักษณะในการทำงานที่พัฒนาขึ้นจากผู้ดำรงบทบาทเป็นผู้ประสานงาน ผู้เชื่อมโยง และปัจจัยบริบทของชุมชนที่สนับสนุนการพัฒนาระบบผู้นำจนประสบผลสำเร็จเช่นเดียวกับที่ชุมชนเก้าเส้งและชุมชนระแกง (อศินรพีพัฒน์และคณะ, 2541) ซึ่งผู้นำได้รับการยอมรับจากชาวบ้านอย่างเข้มข้นเพราะเป็นผู้ที่มีความรู้ มีความสามารถ มีประสบการณ์และเป็นผู้ที่มีฐานะเศรษฐกิจค่อนข้างดีกว่าคนส่วนใหญ่ในชุมชนจึงเป็นที่พึ่งได้ สามารถประสานงาน เจรจาต่อรองกับฝ่ายต่างๆ และหน่วยงานของรัฐได้และนำผลประโยชน์เข้าสู่ชุมชน นอกจากนั้นปัจจัยอื่นๆ อาทิ การบริหารจัดการตนเองของชุมชน การสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การติดต่อสื่อสาร การควบคุม ติดตาม ตรวจสอบ การจัดการความรู้และบริบทชุมชนที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งและความสำเร็จของโครงการฯโดยปัจจัยภายในได้แก่ ความตระหนักในปัญหาของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน จิตสำนึกต่อส่วนรวมของปัจเจก ภาวะผู้นำ ผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถ ความสามารถในการประสานเชื่อมโยงกับหน่วยงานต่างๆ การมีระบบบริหารจัดการ การมีระบบข้อมูลและการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน การผูกพันระยะยาว การจัดการและการพัฒนาความรู้อย่างต่อเนื่อง (ปาน กิมปี, 2540 : อนันต์ มลารัตน์, 2551: Scheuing and Eberherd E.,1994 อ้างโดย นฤมล นิราธร, 2542)ส่วนปัจจัยภายนอกได้แก่ ความร่วมมือ การสนับสนุนและการส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น แหล่งทุน สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน การให้ความสำคัญและความต่อเนื่องของภาครัฐ อย่างไรก็ตามปัจจัยแต่ละตัวจะมีความเกี่ยวข้องกับฐานคิด บริบทของชุมชนและสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นรวมทั้งความริบด่วนและความพร้อมของชุมชนด้วย

ข้อเสนอแนะ

1. ประธานชุมชนและคณะกรรมการชุมชนรวมทั้งสมาชิกในชุมชนต้องร่วมกันคิดและตัดสินใจแก้ไขปัญหา ยึดหลักการดำเนินงานที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญโดยเริ่มจากปัญหาที่คนในชุมชนเดือดร้อนแล้วจัดเวทีชาวบ้านได้มาคิดค้นแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ทำให้เกิดความเข้าใจและเรียนรู้ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาชุมชนในที่สุด
2. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดฝึกอบรมเพื่อพัฒนาอาชีพและรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชน นอกจากเป็นการเสริมรายได้แล้วยังเป็นการส่งเสริมการฝึกอบรมทักษะฝีมือแรงงานเพื่อยกระดับมาตรฐานแรงงานให้สามารถใช้ทักษะความรู้ความสามารถในระดับกึ่งฝีมือหรือฝีมือเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน ในขณะเดียวกันสามารถพัฒนาอาชีพใหม่ๆที่เหมาะสมกับชุมชนและช่วยให้สมาชิกในชุมชนได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
3. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน หรือ พอช. ควรจัดโครงการพัฒนาศักยภาพของผู้นำเพื่อเป็นการสร้างฐานการเรียนรู้โดยมีจุดเน้นที่การให้กลุ่มผู้นำได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมเปิดโอกาสให้ผู้นำได้แสดงบทบาทสมมติ ความคิดเห็นกล้าคิดเชิงสร้างสรรค์ การเผชิญความขัดแย้งและการจัดการคลี่คลายปัญหา
4. รัฐบาลควรสนับสนุนงบประมาณ กลไกทางวิชาการและเทคโนโลยีให้ชุมชนสรุปถอดบทเรียนและขยายผลการเรียนรู้และจัดการความรู้ด้วยตนเองจากการดำเนินโครงการและการจัดกิจกรรมต่างๆตั้งแต่เริ่มโครงการจนถึงปัจจุบันเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ทั้งในชุมชนและเป็นแนวทางให้แก่ชุมชนอื่นๆ โดยจัดทำเป็นคู่มือสำหรับประชาชนหรือชุมชน
5. ในส่วนของชุมชนที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จหรือการดำเนินโครงการล่าช้า สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ร่วมกับหน่วยงานในพื้นที่ควรเข้าไปมีส่วนในการกระตุ้นให้ผู้นำชุมชนและคนในชุมชนได้เห็นความสำคัญและพร้อมที่จะดำเนินโครงการต่อไปโดยอาจเป็นคนกลางในการประสานงาน การไกล่เกลี่ยเพื่อให้ได้รับความร่วมมือมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- คู่มือการจัดทำโครงการบ้านมั่นคง : การจัดการองค์กรชุมชนและกลไกเมือง.สืบค้นจาก: [http://www.codi.or.th/ baanmankong/index.php? \(21 /12/ 2555\).](http://www.codi.or.th/ baanmankong/index.php? (21 /12/ 2555).)
- ชุมชนบางบัว. (ม.ป.ป.). **ข่าวชุมชน**.สืบค้นจาก:[http://www.klongbangbua.com/a4.htm \(21/12/2555 \)](http://www.klongbangbua.com/a4.htm (21/12/2555)).
- _____. (ม.ป.ป.).**คู่มือบ้านมั่นคงชุมชนบางบัวฉบับชาวบ้าน**. สืบค้นจาก:[http://www.klongbangbua.com/a4.htm \(10/3/2555.\)](http://www.klongbangbua.com/a4.htm (10/3/2555.))
- เดชา สังขวรรณ และรุ่งนภา เทพภาพ. (ม.ป.ป.) สืบค้นจาก:[http://www.asia.tu.ac.th/journal/pdf .\(5/2/2556](http://www.asia.tu.ac.th/journal/pdf .(5/2/2556)
- ทัศนีย์ ถักณาภิชนชัช.(2549). **การบริหารสังคมเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเมือง**. สืบค้นจาก:[http://www.thaingo.org/writer/view.php?id=656 .\(5 /3/ 2555.\)](http://www.thaingo.org/writer/view.php?id=656 .(5 /3/ 2555.))
- ไทยโพส . (2553).**บางบัว : ชุมชนต้นแบบปฏิรูปทัศน์-ขจัดแหล่งมั่วสุมสิ่งเสพติด**”.สืบค้นจาก: [http://www.ryt9.com/s/tpd/909839. \(7/10/2555 \)](http://www.ryt9.com/s/tpd/909839. (7/10/2555))
- นฤมล นิราธร.(2542). **การสร้างเครือข่ายการทำงาน: คู่มือ**. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- บ้านมั่นคง.สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.(องค์การมหาชน). (2554).สืบค้นจาก:[http://www.codi.or.th/ baanmankong/index \(20/12/2555\).](http://www.codi.or.th/ baanmankong/index (20/12/2555).)
- บุรชัย ศิริมหาสาร.(2550). **จัดการความรู้สู่ความเป็นเลิศ**. กรุงเทพฯ : แสงดาว

เอกสารอ้างอิง

- ปาน กิมปี.(2540). การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน. วิทยานิพนธ์ครุศาสตร
ดุขุภบัณฑิตคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.กรุงเทพฯ
- ไพโรชล ต้นอุด.(2552).การมีส่วนร่วมของผู้นำและประชาชน ในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเมืองน่าอยู่: กรณีศึกษา เทศบาล
เมืองแกนพัฒนา อำเภอมะเณร จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เมืองไร้สลัม:สิทธิการอยู่อาศัยคือหัวใจของเมือง.(2555). สืบค้นจาก : <http://www.codi.or.th/baanmankong/index.php>.
(1/11/2555)
- วิไลลักษณ์ รัตนเพียรธัมมะ. (2555). โครงการวิจัยเรื่อง กระบวนการในการดำเนินงานและปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จของ
โครงการบ้านมั่นคงชุมชนบางบัว เขตบางเขน กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ :มหาวิทยาลัยเกริก.
- วิภาวี ศรีจันทร์นิตย์. (2554). ชุมชนกับการจัดการงานสาธารณะ : ศึกษากรณีการจัดการน้ำเสียของ
ชุมชนบางบัว บางเขน กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เว็บบอร์ด.กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2555). สืบค้นจาก: [www.society
go.th/webboard/](http://www.society.go.th/webboard/). (10/10/2012)
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (องค์การมหาชน). (ม.ป.ป). โครงการบ้านมั่นคงกับการพัฒนาที่อยู่
อาศัยในพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑล. กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- _____. (2551) . คู่มือการจัดทำโครงการบ้านมั่นคง. กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนา
สังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- _____. บ้านมั่นคง. (2555).สืบค้นจาก: [http://www.codi.or.th// baanmankong/index-
php](http://www.codi.or.th//baanmankong/index-
php).(11 /4/ 2555)
- _____. (2555).ผลการสำรวจข้อมูลชุมชนแออัดพื้นที่กรุงเทพมหานครสืบค้นจาก :
<http://www.codi.or.th/baanmankong/index> (20/12/2555)
- _____. (ม.ป.ป) . การขยายรูปแบบบ้านมั่นคงไปยัง 169 เมืองในเอเชีย สืบค้นจาก :
[http://www.codi.or.th/baanmankong/index. php?option](http://www.codi.or.th/baanmankong/index.php?option) (20/11/2555)
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล . (2555). สืบค้นจาก:[http://www.ipsr.mahidol.ac.th /
ipsr-th/population_thai.html](http://www.ipsr.mahidol.ac.th /
ipsr-th/population_thai.html). (3/10/2555)
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2555). สืบค้นจาก: <http://www.isranews.org>.(10/10/2555)
- อคิน รพีพัฒน์ และคณะ. (2541). โครงการวิจัยและปฏิบัติการ เรื่อง พัฒนาชุมชนแออัดและองค์กรชุมชนแออัดในเมืองระยะ
ที่2และระยะที่3. กรุงเทพฯ :สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.
- อคิน รพีพัฒน์และคณะ. (2550). คนจนเมือง: การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์และทัศนะที่มีต่อตนเองและสังคม. รายงานการวิจัย
การประเมินผลโครงการบ้านมั่นคง. กรุงเทพฯ :สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน
- อนันต์ มาลารัตน์. (2551). “ การพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการ
เครือข่ายชุมชนด้านสุขภาพ : การวิจัยแบบผสานวิธี.” วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาการศึกษาดุขุภบัณฑิต. บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- Liampreecha ,W.(2010). “The Integration of Communities of Practice for sustainable Market
through Activity Theory : A case Study of Amphawa Floating Market.” Managing knowledge work
and work performance : An empirical study of higher education in Thailand.Doctorail
Dissertation, Ph.D.,Central Queensland University,Queensland.

การปรับตัวของชาวเลอุรักลาโว้ยแห่งทะเลอันดามัน

Adaptation of Sea Gypsy “Urak Lawoi” in the Andaman Sea

อาจารย์ณฤมล ชุนวิช่วย

อาจารย์มานะ ชุนวิช่วย

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

บทคัดย่อ

การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับตัวของชาวเลอุรักลาโว้ย หลังการเกิดคลื่นสึนามิและสถานการณ์ท่องเที่ยวในพื้นที่เกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และเกาะหลีเป๊ะ จังหวัดสตูล ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ และวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุปที่ได้จากกระบวนการวิจัย และนำเสนอผลโดยใช้วิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า ทั้งสองพื้นที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นการรับวัฒนธรรมภายนอก การเข้ามาของประมงเชิงพาณิชย์และธุรกิจการท่องเที่ยว ส่งผลให้สภาพทั้งสองเกาะกลายเป็นเมืองท่องเที่ยว ปัจจัยสำคัญเหล่านี้จึงมีผลให้อัตลักษณ์ของชาวเลต้องปรับเปลี่ยนไป โดยเฉพาะการปรับตัวของชาวเลอุรักลาโว้ยบนเกาะลันตา มีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมาก บทบาทของชาวเลทั้งชายและหญิงมีหน้าที่ในการทำงานมากขึ้น การใช้ภาษาอุรักลาโว้ยจากเดิมที่เป็นภาษาหลักของชาวเลถูกกลืนโดยเด็กชาวเลรุ่นใหม่ หันมาใช้ภาษาไทยถิ่นใต้ และภาษาไทยกลางมากขึ้น ชาวเลมีค่านิยมทางวัตถุมากขึ้น ทำให้ค่านิยมและความเชื่อดั้งเดิมที่เคยยึดถือปฏิบัติในอดีตลดน้อยลงไป การครอบครองกรรมสิทธิ์ในที่ดินถูกยึดครองและเปลี่ยนเป็นของนายทุนมากขึ้นเพราะความเสียเปรียบทั้งการศึกษา และอำนาจต่อรองแต่สำหรับชาวเลเกาะหลีเป๊ะ ยังเป็นคนกลุ่มใหญ่ และมีบทบาทในธุรกิจท่องเที่ยว

คำสำคัญ: ชาวเล อุรักลาโว้ย การปรับตัว สึนามิ

Abstract

The purpose of this research was to study adaptation of sea gypsy “Urak Lawoi” after the Tsunami, and Tourism situation on Lanta Island, Krabi Province and Lipe Island, Satun Province. The study from document, interview and participant observation in community activities. The researchers categorized the data and analysis of the research process, and presented using descriptive analysis. The results of the study showed that there are changing in both areas whether getting the culture and commercial fishery and tourism business. The important factors have contributed to the life and culture of sea gypsy. Especially, the adaptation of sea gypsy “Urak Lawoi” in Lanta Island are rapid changing. The role of both men and women are responsible for more work. While the language of the original Urak Lawoi language was the major of sea gypsy, was ignored by the new generation children. They speak Southern dialect and Thai language more. Sea gypsy has become more materialistic values. The values and beliefs traditional to abide historically diminished. The possession of land was taken over and transformed into a more capitalistic because the disadvantage of the study and bargaining power. For sea gypsy in Lipe Island, there are big groups and were active in the travel business.

Keywords: Sea gypsy, Urak Lawoi, Adaptation, Tsunami

บทนำ

คนชายขอบอย่างชาวเลอุรักลาไวย์¹³ เกือบไม่เคยมีอยู่ในความรู้ของประวัติศาสตร์ชาติไทยที่มีความเป็นมาอย่างยาวนาน หรืออาจจะมียกเพียงเฉพาะกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนกลุ่มเล็ก ๆ ที่ทำงานพัฒนากับชาวเลในพื้นที่ชายฝั่งทะเลอันดามันเท่านั้น จวบจนการเกิดขึ้นของคลื่นสึนามิเมื่อ พ.ศ.2547 ที่การมีอยู่ของพวกเขาได้เข้าสู่การรับรู้ของคนทั่วไปมากขึ้น จริงอยู่ว่าพวกเขาเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เล็ก ๆ ที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ได้อย่างมั่นคงท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกที่ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว ที่สำคัญชาวเลกลุ่มนี้ได้เป็นส่วนหนึ่งของคนในสังคมไทย ซึ่งเป็นสังคมที่ประกอบขึ้นด้วยความแตกต่างและหลากหลายของกลุ่มคนจำนวนมาก การทำความเข้าใจความแตกต่างและหลากหลายของกลุ่มคนและวัฒนธรรมจึงนับเป็นเงื่อนไขประการแรกที่จะนำไปสู่การยอมรับความแตกต่างหลากหลายนั้น นั่นจึงจะเป็นผลสำคัญที่จะนำสู่ความสงบสุขของสังคม

สถานการณ์การท่องเที่ยวทั้งบนพื้นที่เกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และเกาะหลีเป๊ะ จังหวัดสตูล นั้นการท่องเที่ยวได้เข้าไปรบกวนและทำให้ชาวเลอุรักลาไวย์ต้องเกิดการเปลี่ยนแปลงและปรับตัว หน้าที่ในปลายปี พ.ศ. 2547 ชาวเลกลุ่มนี้ถูกกระหน่ำด้วยคลื่นยักษ์สึนามิ แต่พวกเขายังคงสามารถรักษาอัตลักษณ์บางอย่างของตนเองเอาไว้ได้ แม้อัตลักษณ์เหล่านั้นจะอยู่ในภาวะไม่หลักปักดินเลนก็ตาม อีกทั้งวิถีชีวิตของชาวเลกลุ่มนี้ยังสามารถสร้างความกลมกลืน สร้างการประสานประโยชน์กับกลุ่มทุนทางด้านการท่องเที่ยวได้บ้าง แม้บางกรณีพวกเขาจะเสียเปรียบก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการถูกธุรกิจท่องเที่ยวแย่งชิงฐานทรัพยากรและวิถีชีวิตต่าง ๆ ไปจำนวนมาก ทั้งกรรมสิทธิ์ในผืนแผ่นดินของตน ที่อยู่อาศัยก็ถูกย้ายไปอยู่แถบชายเขา บริเวณสุสานซึ่งเป็นสถานที่ใช้ฝังศพบรรพบุรุษซึ่งเป็นพื้นที่ทางจิตวิญญาณของชาวเลก็ถูกรุกกล้ำกินพื้นที่สุสาน ดังนั้นการศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับตัวของชาวเลอุรักลาไวย์ หลังการเกิดคลื่นสึนามิและสถานการณ์ท่องเที่ยวในพื้นที่เกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และเกาะหลีเป๊ะ จังหวัดสตูล รวมทั้งรูปแบบการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ชาวเลอุรักลาไวย์ ก่อให้เกิดความเข้าใจในวิถีชีวิตของคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมไทยมากยิ่งขึ้น

วิธีการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เริ่มศึกษาตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2553– เดือนสิงหาคม 2554 โดยใช้วิธีการศึกษาข้อมูลดังรายละเอียดต่อไปนี้

ประชากรเป้าหมาย

ชาวเลอุรักลาไวย์ที่อาศัยอยู่ในอำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และชาวเลอุรักลาไวย์ที่อาศัยอยู่ในเกาะหลีเป๊ะ จังหวัดสตูล

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการศึกษานี้ ประกอบด้วย

- 1)กลุ่มแกนนำชุมชน ได้แก่ กลุ่มแกนนำที่เป็นทางการ ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล และกลุ่มแกนนำที่ไม่เป็นทางการ ประกอบด้วย ผู้อาวุโสในชุมชน โต๊ะหมอ
- 2)กลุ่มอาชีพ ได้แก่ กลุ่มประมง กลุ่มผู้หญิง ฯลฯ
- 3)เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาวเล เช่น หน่วยงานราชการ องค์กรธุรกิจการท่องเที่ยว เอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน

¹³ เป็นกลุ่มชาวเลที่ปัจจุบันอาศัยอยู่บริเวณเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และบริเวณเกาะหลีเป๊ะ จังหวัดสตูล

การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร

การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อจะได้เข้าใจข้อมูลเบื้องต้น ซึ่งจะช่วยในการปูพื้นฐานในการทำความเข้าใจ วิเคราะห์และตีความข้อมูลต่างๆ โดยแหล่งข้อมูลเอกสารดังกล่าว ได้แก่ เอกสาร ท้องถิ่น เอกสารทางราชการ งานวิจัยต่างๆ สารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ หนังสือ วารสาร ตลอดจนจุลสาร และสื่อสิ่งพิมพ์ชนิดอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา

การศึกษาข้อมูลจากภาคสนาม

- 1) การสำรวจ โดยจะทำการสำรวจข้อมูลบางอย่างโดยเฉพาะข้อมูลเบื้องต้นที่จำเป็นที่จะต้องประกอบในการวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งการสำรวจนี้ผู้วิจัยอาจจะใช้แบบสอบถามประกอบการสำรวจเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ละเอียดและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น
- 2) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) ในทุกประเด็นที่เกี่ยวข้องเพื่อตอบคำถามการวิจัย โดยเลือกสัมภาษณ์จากผู้อาวุโส ตัวแทนกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวเลอุรักลาไว้อย่างครอบคลุมหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง โดยจะใช้ทั้งการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง เพื่อให้ได้ข้อมูลถูกต้องและครอบคลุมประเด็นที่ศึกษามากที่สุด
- 3) การสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม เป้าหมายที่ศึกษา รวมทั้งการเข้าไปคลุกคลีและเรียนรู้วิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เป็นพื้นที่ศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึกมากยิ่งขึ้น
- 4) การประชุมกลุ่มย่อย โดยเชิญตัวแทนชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาร่วมกระบวนการสนทนาวิเคราะห์กลุ่ม เพื่อศึกษาข้อมูลเพิ่มเติม และให้กลุ่มมีส่วนร่วมในการตรวจสอบข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม นำมาประมวลผลข้อมูล วิเคราะห์เชื่อมโยงประเด็น แล้วสังเคราะห์เรียบเรียงเพื่อตอบคำถามการวิจัยให้ครบถ้วนและสมบูรณ์ที่สุดในลักษณะของการสร้างองค์ความรู้จากฐานราก (Grounded Theory)

ผลการวิจัย

1. การปรับตัวของชาวเลเกาะลันตาท่ามกลางสถานการณ์การท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวได้เข้ามาบนเกาะลันตาประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา แต่ปริมาณนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวกันมากขึ้น และการเติบโตของธุรกิจการท่องเที่ยวของเกาะลันตา เพิ่งขยายตัวไม่เกิน 10 ปีที่ผ่านมา เพราะด้วยสภาพภูมิประเทศที่เป็นเกาะน้อยใหญ่และมีทรัพยากรการท่องเที่ยวคือ ทะเลและชายหาด ทำให้เกาะลันตาเริ่มเป็นที่สนใจของคนที่รักและชอบการท่องเที่ยวทางทะเล อีกทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่มีวัฒนธรรมประเพณีเป็นของตนเองของชาวเลทำให้เป็นตัวดึงดูดให้นักท่องเที่ยวสนใจเกาะลันตามากขึ้น การปรับตัวของชาวเลอุรักลาไว้อยู่บนเกาะลันตา จึงมีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมาก ไม่ว่าจะเป็นสภาพความเป็นอยู่ในแต่ละวัน บทบาทของชาวเลทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงมีหน้าที่ในการทำงานมากขึ้น ในขณะเดียวกันการใช้ภาษาอุรักลาไว้อย่างเดิมที่เป็นภาษาหลักของชาวเล ถูกกลืนจากเด็กชาวเลรุ่นใหม่ หันมาใช้ภาษาไทยถิ่นใต้ และภาษาไทยกลางมากขึ้น คนรุ่นเก่าจึงกังวลในเรื่องการใช้ภาษาอุรักลาไว้น้อยลงของเด็กชาวเลรุ่นใหม่เป็นอย่างยิ่ง เพราะหากไม่มีการพูดคุยกันต่อไป อีกทั้งภาษาอุรักลาไว้อยู่เป็นเพียงภาษาพูด ไม่มีภาษาเขียนที่เป็นลายลักษณ์อักษร จึงมีโอกาสที่จะทำให้ภาษาอุรักลาไว้อยู่ถูกกลืนไปได้ นอกจากนี้เมื่อธุรกิจท่องเที่ยวเข้ามาในเกาะลันตาเพิ่มมากขึ้น ชาวเลส่วนใหญ่ต้องปรับเปลี่ยนการประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น จึงมีการฝึกพูด และเรียนรู้ภาษาอังกฤษ ทำให้ชาวเลบางส่วนสามารถใช้ภาษาอังกฤษและสื่อสารกับนักท่องเที่ยวได้ ส่วนการแต่งกาย ชาวเลชอบแต่งกายตามสมัยนิยมมากขึ้น ผู้ชายใส่เสื้อยืด กางเกงยีนส์ ส่วนผู้หญิงใส่เสื้อผ้าตามแฟชั่น ชอบสืตไส แต่งหน้า ย้อมสีผม และชอบใส่เครื่องประดับ นอกจากนี้ลักษณะอาชีพมีการปรับเปลี่ยน เกิด

อาชีพที่หลากหลายมากขึ้น ซึ่งล้วนเป็นอาชีพที่เกี่ยวกับการบริการท่องเที่ยว เช่น ใช้แรงงานรับจ้าง ทำงานในโรงแรมหรือรีสอร์ท รับงานก่อสร้างซ่อมแซมรีสอร์ท แม่บ้าน พนักงานเสิร์ฟ ค้าขาย นายหน้า รับจ้างนำเที่ยว ชาวเลบางส่วนที่ไปทำงาน มีโอกาสได้พบปะกับคนนอกที่ไม่ใช่กลุ่มชาวเลด้วยกัน จึงมีการแต่งงานกับกลุ่มคนภายนอกมากยิ่งขึ้น ทำให้มีการผสมผสานเชื้อสายมากขึ้น ส่วนค่านิยมของชาวเลเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมค่อนข้างมาก เนื่องจากการเข้ามาของระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ และธุรกิจการท่องเที่ยวทำให้ชาวเลมีค่านิยมทางวัตถุมมากขึ้น ทำให้ค่านิยมและความเชื่อดั้งเดิมที่เคยยึดถือปฏิบัติในอดีตลดน้อยลงไป ส่งผลต่อการประกอบพิธีกรรมได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย ซึ่งพิธีกรรมบางอย่างได้ลบลบหายไป ยังมีเพียงพิธีกรรมไม่กี่อย่างเท่านั้นที่ชาวเลยังปฏิบัติและสืบทอดกันอยู่ โดยเฉพาะพิธีลอยเรือ นอกจากนี้สิ่งที่ตามมากับการท่องเที่ยวที่ส่งผลโดยตรงกับชาวเลบนเกาะลันตา คือ เมื่อผืนดินเพิ่มมูลค่าสิทธิในการถือครองที่ดินจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องการสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาคือราคาที่ดินพุ่งสูงขึ้นอย่างรวดเร็วรวมถึงความพยายามในการเข้าครอบครองที่ดินบนเกาะลันตาจากคนนอกทั้งที่เป็นไปโดยถูกต้องเปิดเผยจนถึงวิธีการที่อธิบายด้วยกระบวนการปกติไม่ได้การรุกรานที่ดินบนเกาะลันตาไม่ได้สร้างปัญหาเฉพาะกับคนเป็นแม่แต่ที่ดินที่ถูกจัดเป็นสุสานของพี่น้องชาวเล โดยเฉพาะชาวเลบ้านคลองดาว ซึ่งมีอยู่อย่างจำกัดประสบปัญหาถูกรุกล้ำจากรีสอร์ทหรูเป็นปัญหาที่ยังไม่มีใครบอกได้ว่าทางออกจะเป็นอย่างไรกลวิธีต่าง ๆ ของนายทุนที่พยายามช่วงชิงที่ดินหน้าชายหาด แม้แต่ที่ดินที่เป็นสุสานมีอยู่หลายวิธี เช่น การสร้างศาลาบริเวณหัวแหลมเพื่อแลกเปลี่ยนที่ดินบริเวณสุสานของชาวเล แม้จะไม่ได้ขอแลกเปลี่ยนโดยตรงก็ตาม

การเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะการเปลี่ยนการครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดินเกิดขึ้นเร็วมากและชาวเลเองก็มักจะเสียเปรียบทั้งในเรื่องการศึกษา อำนาจต่อรองและด้วยวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ชอบสันโดษและอิสระในมหาสมุทร ทำให้ชาวเลไม่ยึดติดในทรัพย์สินและไม่เคยคิดยึดครองจับจองผืนดิน ด้วยความเชื่อเดิมว่าไม่มีใครสามารถเป็นเจ้าของธรรมชาติจนเมื่อผืนดินเริ่มมีเจ้าของทั้งด้วยการประกาศเป็นพื้นที่ของรัฐเช่น ป่าสงวนหรือเขตอุทยานแห่งชาติ ทำให้ชาวเลไม่สามารถใช้พื้นที่อย่างอิสระได้ดังเดิม แม้แทบทุกพื้นที่บนเกาะลันตาเคยเป็นที่อยู่อาศัยของพวกเขามาก่อน แต่ในปัจจุบันกลับต้องเป็นเพียงกลุ่มชนหนึ่งที่ต้องตั้งบ้านเรือนแทรกอยู่ระหว่างรีสอร์ท ร้านค้า ในย่านธุรกิจการท่องเที่ยว ถูกเบียดขับพื้นที่คับแคบลงยิ่งกว่าเดิมแทบจะไม่มีแม่แต่ที่เทียบเรือทำมาหากิน ที่ประกอบพิธีกรรมแม้แต่พื้นที่ทางจิตวิญญาณอย่างป่าช้าหรือสุสาน ก็ยังถูกโอบล้อมปิดกั้น หรือแม้แต่วิถีชีวิตก็ต้องถูกปรับไปตามกระแสของการท่องเที่ยว ทั้งโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม

ภาพที่ 1-2 สภาพบ้านเรือนของชาวเลบ้านคลองดาว เกาะลันตา เป็นบ้านปูนเหมือนชุมชนอื่น ๆ และสภาพชุมชนชาวเลบ้านโตะบาทหลิว จะอยู่ริมฝั่งจึงสร้างแบบเดิมคือยกพื้นสูง

2. การปรับตัวของชาวเลเกาะหลีเป๊ะท่ามกลางสถานการณ์การท่องเที่ยว

ส่วนการปรับตัวของชาวเลอุรักลาไวย์บนเกาะหลีเป๊ะ ท่ามกลางสถานการณ์การท่องเที่ยว ไม่แตกต่างจากกลุ่มชาวเลบนเกาะลันตามากนัก มีการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวไปอีกระดับหนึ่ง นั่นคือ การเข้าสู่ยุคธุรกิจการท่องเที่ยว ประมาณ พ.ศ. 2527 (ดาฤณัย จรุงทอง, 2550) เป็นต้นมาซึ่งเกิดจากนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว และเป็นการปรับภาพลักษณ์จากชุมชนประมงมาเป็นชุมชนท่องเที่ยว อีกทั้งการมีทรัพยากรท่องเที่ยวซึ่งเป็นที่ดึงดูดใจของนักท่องเที่ยวให้เข้ามาสู่แหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ซึ่งแหล่งทรัพยากรที่ถูกพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวบริเวณเกาะหลีเป๊ะและหมู่เกาะอาดัง-ราวี มีทั้งทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงาม และมรดกทางวัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในหมู่เกาะอาดัง-ราวี จึงประกอบด้วย เกาะหลีเป๊ะ มีแหล่งดำน้ำดูปะการังมากมาย รวมทั้งวิถีชีวิตของชาวเลอุรักลาไวย์ เป็นอีกสิ่งดึงดูดที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยวจากศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวส่งผลให้ชาวเลอุรักลาไวย์ต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมให้เหมาะสมไปตามการเปลี่ยนแปลงเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัด และเป็นจุดเริ่มของการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงของชาวเลไปพร้อม ๆ กัน คือ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานภายในชุมชน เช่น ระบบไฟฟ้า ระบบประปา ถนน โทรศัพท์ ป้ายสื่อความหมาย การกำจัดขยะมูลฝอย และการรักษาความปลอดภัยภายในชุมชน ซึ่งการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานดังกล่าว ส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวเลได้รับการพัฒนาไปจากเดิมด้วย สามารถใช้ไฟฟ้า มีการสร้างเครื่องใช้ไฟฟ้าตามมา และค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นตามมา แต่ชาวเลก็ยินดีที่มีการพัฒนาในส่วนต่าง ๆ ดังกล่าว เพราะทำให้ชีวิตชาวเลมีความสะดวกสบายเพิ่มมากขึ้นเมื่อธุรกิจท่องเที่ยวขยายตัวอย่างรวดเร็ว ย่อมส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของชาวเลอุรักลาไวย์บนเกาะหลีเป๊ะ สิ่งแรกๆ ที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ การก่อสร้างบ้านได้เปลี่ยนจากรูปแบบเดิม คือสร้างแบบง่าย ๆ ยกพื้นและใช้วัสดุท้องถิ่น แต่เมื่อมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการรับวัฒนธรรมจากคนภายนอกที่เข้ามาอยู่ในชุมชน ทำให้ชาวเลหันมานิยมสร้างบ้านแบบไม่ยกพื้น ใช้วัสดุที่หาซื้อจากตลาดในตัวเมืองสตูล ลักษณะบ้านจึงมั่นคงแข็งแรงขึ้น ส่วนพื้นที่ห่อมบ้านของชาวเลในอดีตจะตั้งบ้านเรือนอยู่ริมชายหาด แต่เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น และการขยายของธุรกิจการท่องเที่ยวทำให้ชาวเลต้องตั้งห่างจากชายหาดเข้ามาด้านในของตัวเกาะเพิ่มมากขึ้น

ความสัมพันธ์ทางสังคม ภายในกลุ่มชาวเลมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิม เนื่องจากวิถีชีวิตของคนในครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลง ทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงต้องช่วยกันทำงานมากขึ้น จึงมีโอกาสนในการพบเจอคนภายนอกมากขึ้นทำให้มีการแต่งงานกับคนต่างกลุ่ม โดยคนต่างกลุ่มมีทั้งเมื่อแต่งงานแล้วก็ย้ายมาอยู่กับครอบครัวชาวเล แต่บางส่วนเมื่อแต่งงานแล้วย้ายไปอยู่ที่อื่นกับคนภายนอก มีทั้งแต่งงานกับชาวไทยพุทธ ไทยมุสลิมและชาวต่างชาติ คนภาคอื่น ๆ เช่นภาคอีสาน และชาวต่างด้าว เช่นพม่า ทำให้มีการผสมผสานกันทางวัฒนธรรม ทำให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมตามมา อย่างไรก็ตามปัญหาด้านความสัมพันธ์เกิดขึ้นหลังจากการขยายธุรกิจการท่องเที่ยว โดยเฉพาะความขัดแย้งเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดิน เนื่องจากที่ดินบนเกาะเป็นสิ่งที่มูลค่ามาก จึงเกิดกรณีพิพาทแย่งชิงที่ดินระหว่างกลุ่มนายทุนและชาวเล

ภาพที่ 3-8 การขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวเกาะหลีเป๊ะในปัจจุบัน

3. การปรับตัวของชาวเลเกาะลันตาหลังเหตุการณ์สึนามิ

เกาะลันตา เป็นอีกหนึ่งในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์สึนามิหลายหมู่บ้านได้รับผลกระทบ รวมทั้งธุรกิจการท่องเที่ยวที่อยู่ติดริมชายหาด ส่วนหมู่บ้านชาวเลได้รับผลกระทบหนักเบาแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับลักษณะของทำเลที่ตั้ง บ้านเรือนที่อยู่ใกล้กับชายฝั่ง และอยู่ตรงกับทิศทางของแนวคลื่นสึนามิที่พัดเข้ามาอย่างน้อยเพียงใด แต่ที่ได้รับผลกระทบเหมือนกันหมดในแถบกลุ่มชาวเล คือ เรือที่จอดบริเวณริมชายหาดถูกคลื่นซัดเสียหายหรือจมหายไปทั้งลำ อย่างกรณีกลุ่มชาวเลบ้านสังกะอู้ได้รับผลกระทบจากคลื่นยักษ์สึนามิมากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับชาวเลในกลุ่มอื่น ส่วนกลุ่มชาวเลบ้านคลองดาวแก้ว บ้านเรือนไม่ได้เสียหายแต่เรือได้สูญหายและเสียหายเกือบ 30 ลำ ส่งผลให้ชาวเลบ้านคลองดาวไม่สามารถออกทะเลหาปลาได้ร่วมเดือน ทำให้หน่วยงานจากภายนอกเข้ามาให้ความช่วยเหลือโดยเฉพาะชาวเลที่อยู่บริเวณบ้านสังกะอู้และบ้านหัวแหลม ซึ่ง

ถือว่าได้รับผลกระทบจากสึนามิมากที่สุด กลุ่มหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาทำให้การช่วยเหลือด้านการก่อสร้างบ้านเรือน ซ่อมเรือ และเงินสนับสนุน แต่ยังมีหลายหน่วยงานที่ต้องการช่วยเหลือให้ตรงกับความต้องการของชาวเลอย่างแท้จริงและเป็นหลักประกันได้ในอนาคต นั่นคือ ความช่วยเหลืออย่างยั่งยืนในด้านอาชีพ หรือความช่วยเหลือที่จะทำให้ชาวเลได้มีชีวิตอยู่กับทะเลได้อีกครั้ง หนึ่งนั้นเองการเข้ามาของหน่วยงานจำนวนมากหลังเหตุการณ์สึนามิ ทำให้ชาวเลต้องปรับเปลี่ยนความเป็นอยู่อย่างกะทันหัน เช่น การเข้ามาอยู่ในที่อาศัยแบบใหม่ที่ชาวเลไม่คุ้นชิน ส่งผลให้ในปัจจุบัน ชาวเลต้องมีการขายบ้านที่ได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกให้กับกลุ่มคนภายนอก แล้วหันไปใช้ชีวิตริมชายทะเลแบบเดิม

ภาพที่ 9 บ้านของชาวเลที่บ้านสงกาอยู่ซึ่งประสบภัยสึนามิ ทางหน่วยงานภายนอกมาจัดสร้างให้บนเนินเขา

ภาพที่ 10 เรือที่ต่อใหม่ของสมาชิกในกลุ่มชาวเลบ้านคลองดาว ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิหยาดฝน

4. การปรับตัวของชาวเลเกาะหลีเป๊ะหลังเหตุการณ์สึนามิ

เหตุการณ์สึนามิบนเกาะหลีเป๊ะ ได้รับผลกระทบน้อยกว่าพื้นที่เกาะลันตา ในช่วงที่คลื่นสึนามิเข้ามาฝั่งอันดามัน บนเกาะหลีเป๊ะเกิดเหตุการณ์เพียงระดับน้ำทะเลเพิ่มสูงขึ้น แต่ไม่มีคลื่นซัดเข้าสู่ฝั่งอย่างรุนแรง มีเพียงเรือชาวเลจมน้ำ 2 ลำ อย่างไรก็ตามหลังจากเกิดเหตุการณ์สึนามิ มีหลายหน่วยงานเช่นกันที่เข้ามาถามถึงผลกระทบและให้ความช่วยเหลือ อย่างน้อยหน่วยงานราชการท้องถิ่น คือ องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่ายได้เข้ามาศึกษาพื้นที่เพื่อจัดทำแผนรองรับป้องกันผลกระทบจากคลื่นสึนามิ ด้วยการติดตั้งป้ายสื่อความหมาย เพื่อเตือนภัยให้กับประชาชนบนเกาะได้ระมัดระวัง และสามารถช่วยเหลือตนเองได้ นอกจากนี้มีองค์กรด้านศาสนาเข้ามาให้การช่วยเหลือชาวเล จนทำให้ชาวเลบนเกาะหลีเป๊ะหันมานับถือ

ศาสนาคริสต์หลายครัวเรือนด้วยกัน (หัตติเริง หาญทะเล, 2554) สำหรับการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตและวัฒนธรรมชาวเลอุรักลาไว้อย่างกะลือเลาะมากที่สุด คือ การขยายธุรกิจการท่องเที่ยวบนเกาะ ซึ่งมากกว่าผลกระทบที่เกิดจากคลื่นสึนามิ

ภาพที่ 11 คริสตจักรความหวังใหม่ เป็นสถานที่ที่ชาวเลนับถือศาสนาคริสต์สร้างคริสตจักรขึ้นเองบนเกาะหลีเป๊ะ

การอภิปรายผล

จากการศึกษาได้พบประเด็นที่น่าสนใจว่า **ประเด็นแรก**การรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรองของชาวเล สามารถสร้างชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นให้กับชาวเลได้ อย่างกรณีชาวเลเกาะหลีเป๊ะ ได้รวมกลุ่มกันเพื่อจัดตั้งชมรมเรือหางยาวเกาะหลีเป๊ะ ทำให้ชาวเลได้มีพื้นที่ในการสร้างรายได้จากธุรกิจการท่องเที่ยวให้กับกลุ่มของตนเอง อีกทั้งมีการรวมกลุ่มเพื่อต่อรองเรื่องการค้าซึ่งสิทธิในที่ดินทำกิน เพราะกลุ่มชาวเลมีข้อพิพาทเรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดินระหว่างชาวเลกับกลุ่มนายทุนที่เข้ามา ทำให้ชาวเลหลายครัวเรือนต้องเดือดร้อน ส่งผลให้เกิดการรวมตัวกันเรียกร้องไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องซึ่งประเด็นนี้ตรงกับแนวคิดพหุวัฒนธรรมสามารถนำมาเป็นกรอบในการอภิปรายได้ว่า ในรอบ 5 ปีที่ผ่านมาการเคลื่อนไหวด้านสิทธิและการคุ้มครองทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นสิ่งที่สนใจต่อสาธารณะชนและมีเริ่มมีส่วนในการผลักดันนโยบายทางด้านวัฒนธรรมมากขึ้นกรณีของกลุ่มชาวเลซึ่งถือว่าเป็นตัวแทนในการเคลื่อนไหวที่ชัดเจนและมีแนวโน้มเป็นรูปธรรมมากที่สุดขณะนี้ หลังจากเกิดเหตุการณ์สึนามิเป็นต้นมาโดยเฉพาะข้อเสนอในคณะกรรมการอำนวยการบูรณาการเพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวเลเรื่อง “พื้นที่วัฒนธรรมพิเศษ” (ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ, 2554) ซึ่งพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษในความหมายนี้มีได้เป็นสิ่งที่ใหม่แต่เกิดขึ้นมานานแล้วภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับกลุ่มชาติพันธุ์และรัฐมักเป็นผู้เปิดพื้นที่ทางภูมิศาสตร์สิทธิและโอกาสทางสังคมต่างๆให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ภายใต้ความเข้าใจของรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว การผลักดันเคลื่อนไหวโดยเจ้าของวัฒนธรรมในเรื่อง “พื้นที่วัฒนธรรมพิเศษ” กรณีชาวเล จึงมีนัยสำคัญต่อสังคมไทยนับตั้งแต่การเริ่มต้นสร้างสังคมที่เป็นธรรมสังคมที่ยอมรับการดำรงอยู่ซึ่งความหลากหลายของวิถีชีวิตการเริ่มต้นสร้างเงื่อนไขในการลดความขัดแย้งตลอดจนการป้องกันการละเมิดสิทธิต่างๆในระดับปฏิบัติ ตลอดระยะเวลาของการเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรมของชาวเลผ่านประเด็นเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการพื้นที่ (ทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทางศาสนา) ดังนั้นการที่ชาวเลเริ่มได้รับผลกระทบต่อการดำรงวิถีชีวิต และวัฒนธรรมดั้งเดิมถูกปรับเปลี่ยนไป ส่งผลให้ชาวเลเริ่มปรับตัว และแสดงความคิดเห็นบนพื้นที่ทางวัฒนธรรม ที่สามารถแสดงให้เห็นสังคมยอมรับและเป็นที่ยอมรับว่ากลุ่มชาวเล เป็นอีกกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่ต้องการดำรงอยู่และมีพื้นที่ในสังคม ทั้งพื้นที่ในมิติวัฒนธรรมและพื้นที่ในการดำรงชีวิต

ประเด็นที่สอง การรวมตัวกันเพื่อรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมและใช้วัฒนธรรมของกลุ่มชาวเลให้เกิดประโยชน์ในเชิงธุรกิจการท่องเที่ยว โดยเฉพาะประเพณีลอยเรือที่จัดขึ้นปีละ 2 ครั้งในช่วงเปลี่ยนฤดูกาล ถือว่าเป็นประเพณีที่คนภายนอกรู้จักกันมาก

ขึ้น หลังจากเกิดเหตุการณ์สึนามิ มีนักท่องเที่ยวจำนวนไม่น้อยที่ต้องการร่วมประเพณีนี้ ซึ่งชาวเลที่เกาะลันตาได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกในการรวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายชุมชนพื้นฟูเกาะลันตาขึ้น โดยได้สนับสนุนให้ชาวเลหันมาให้ความสนใจด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พื้นฟูประเพณีดั้งเดิม วิถีชีวิต วัฒนธรรม พิธีกรรมและความเชื่อต่าง ๆ ของชาติพันธุ์บนเกาะลันตา ทำให้ทุกกลุ่มชนบนเกาะลันตาได้มาพบปะสังสรรค์ เกิดความสามัคคีและแรงยึดเหนี่ยวจากกิจกรรมทางสังคมที่ได้ทำร่วมกัน และสร้างชุมชนให้เป็นผู้กำหนดทิศทางการอนาคตของตนเองบนเกาะลันตาได้ การสนับสนุนดังกล่าวประกอบด้วย การใช้สื่อต่าง ๆ ในการรณรงค์ และดึงกลุ่มชาวเลและกลุ่มชาวมุสลิมในพื้นที่มาร่วมเป็นคณะกรรมการเพื่อจัดทำแผนงานร่วมกัน และจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ของเกาะลันตาขึ้นมา เพื่อรวบรวมเรื่องราวต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวเลและกลุ่มอื่น ๆ

ประเด็นที่สาม ที่ผู้วิจัยนำมาอภิปรายในที่นี้ คือ ความแตกต่างในการปรับตัวของชาวเลอุรักลาไวย์ทั้งชาวเลบนเกาะลันตา และชาวเลบนเกาะหลีเป๊ะ ท่ามกลางกระแสการท่องเที่ยว ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งสองพื้นที่ อย่างกรณีเกาะลันตาชาวเลถูกมองว่าเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองกลุ่มน้อย ซึ่งไม่มีบทบาทและมีส่วนร่วมทางการเมืองและเศรษฐกิจบนเกาะลันตา ทำให้กลุ่มชาวเลถูกลดความสำคัญลง หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อย่างไม่ได้เข้ามาช่วยเหลือและให้ความสำคัญอย่างเต็มที่ อีกทั้งกลุ่มชาวเลไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ และพลังในการต่อรองที่จะเลือกรับหรือปฏิเสธสิ่งที่ถูกหยิบยื่นหรือบังคับให้เป็น รวมถึงสิทธิในการเลือกพื้นที่ทางสังคมหรือพื้นที่เพื่อต้องการที่อยู่อาศัยที่ถูกต้องเหมาะสมกับวิถีชีวิต ทั้ง ๆ ที่เป็นกลุ่มชนดั้งเดิมและเคยเป็นเจ้าของเกาะลันตามาก่อน วิถีชีวิตของชาวเลบนเกาะลันตาดังกล่าวจึงยังไม่ได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ยังมีบางครอบครัวที่ถือว่ายากจนมีรายได้น้อย และปัญหาจากสังคมภายนอกที่รุกร้าวเข้ามาในชุมชนชาวเล เช่น ปัญหายาเสพติด กลับทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้น และถูกละเลยเอาใจใส่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหา ทั้ง ๆ ที่ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นมาพร้อมกับการขยายเมืองให้เป็นเมืองเพื่อการท่องเที่ยว

ส่วนการปรับตัวของชาวเลอุรักลาไวย์บนเกาะหลีเป๊ะ ท่ามกลางสถานการณ์การท่องเที่ยว ไม่แตกต่างจากกลุ่มชาวเลบนเกาะลันตามากนัก แต่กลุ่มชาวเลเกาะหลีเป๊ะ ยังเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่อาศัยอยู่บนเกาะแห่งนี้ และมีบทบาทในธุรกิจท่องเที่ยว ทั้งนี้เพราะมีการรวมตัวของกลุ่มชาวเลค่อนข้างเหนียวแน่น ทำให้มีอำนาจในการต่อรองกับธุรกิจการท่องเที่ยวที่เข้ามาจากภายนอกและหน่วยงานรัฐ เช่น อุทยานแห่งชาติได้ ส่งผลถึงรายได้ของชาวเล ทำให้คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

สำหรับเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความแตกต่างของการปรับตัวระหว่างกลุ่มชาวเลทั้งสองเกาะ ประการแรก เป็นเงื่อนไขที่เกิดจากความหลากหลายทางพหุวัฒนธรรม เนื่องจากสัดส่วนของประชากรชาวเลกับประชากรกลุ่มอื่น ๆ บนเกาะ โดยที่เกาะลันตาเมื่อเทียบกับประชากรกลุ่มอื่นแล้ว ถือว่าเป็นกลุ่มคนส่วนน้อยที่อาศัยอยู่ ทำให้ไม่มีพลัง อำนาจที่จะเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ บนเกาะได้อย่างเช่นอดีต ในขณะที่สัดส่วนของชาวเลบนเกาะหลีเป๊ะ ถือเป็นประชากรส่วนใหญ่ของเกาะ และมีความเหนียวแน่นในเรื่องระบบเครือญาติ มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมด้วยการแต่งงานระหว่างชาวเลกับคนจีน และเป็นผู้นำบนเกาะทั้งทางการเมืองและมีความทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ชาวเลบนเกาะหลีเป๊ะได้ส่งลูกหลานไปเรียนรู้ในระบบการศึกษาส่วนกลาง ทำให้ได้เรียนรู้เรื่องโลกภายนอกมากขึ้น จนสามารถปรับตัวและเท่าทันสถานการณ์ต่าง ๆ ได้

ประการที่สอง ความสะดวกในการเข้าถึงเกาะ โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวและการขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยว พบว่า เกาะลันตามีการขยายตัวทางธุรกิจการท่องเที่ยวมากกว่า เข้าถึงได้ง่ายกว่า เพราะมีเส้นทางคมนาคมที่

สะดวกและรวดเร็ว นอกจากนี้ในอนาคตจะมีโครงการสร้างสะพานเชื่อมระหว่างเกาะลันตาใหญ่และเกาะลันตาน้อย ทำให้เส้นทางสะดวกมากขึ้น ย่อมจะส่งผลกระทบต่อชาวเลมากขึ้นไปด้วย ในขณะที่การเข้าถึงเกาะหลีเปะนั้นต้องเดินทางโดยเรือเท่านั้น และเป็นเกาะที่อยู่ไกลจากชายฝั่ง ทำให้ต้องใช้ระยะเวลาในการเดินทาง ทำให้นักท่องเที่ยวที่ต้องการไปเที่ยวที่นั่นเฉพาะบางกลุ่มเท่านั้นที่เข้าถึงได้

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาพบว่า หลังเหตุการณ์สึนามิมีหน่วยงานที่เข้าไปช่วยเหลือสนับสนุนชาวเลในด้านต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานภาครัฐ NGO และหน่วยงานภาคธุรกิจ โดยเฉพาะการช่วยเหลือที่เป็นแบบให้เปล่า เช่น การสร้างบ้านและการมอบสิ่งของเครื่องใช้ ซึ่งส่งผลให้ชาวเลขาดความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยตัวเอง ดังนั้นเมื่อความเดือดร้อนหลังเหตุการณ์สึนามิคลี่คลายลงไปในระดับหนึ่งแล้วหน่วยงานที่จะเข้าไปช่วยเหลือชาวเลหลังจากนี้ ควรศึกษาเพื่อทำความรู้จักวิถีชีวิตของชาวเล และเข้าไปพัฒนากระบวนการเรียนรู้ มีวัตถุประสงค์ชัดเจนที่จะเข้าไปสนับสนุนเพื่อให้ชาวเลสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืนนอกจากนี้ควรมองการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวเลในระยะยาว โดยเฉพาะปัญหาในเชิงนโยบาย เช่น ปัญหาเรื่องที่ดิน ควรให้กรรมสิทธิ์ในที่ดินให้ชัดเจนทั้งพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทางจิตวิญญาณ รวมถึงเรื่องสุขภาพและการสร้างความมั่นใจและความตื่นตัวของชาวเลอุรักลาไวย์ที่จะกำหนดทิศทางวิถีชีวิตของตนเองภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและยิ่งนานวันอาจจะถูกเอาเปรียบจากภายนอกมากขึ้น

ควรมีการศึกษาในเรื่องภาษาอุรักลาไวย์ เพราะปัจจุบันเยาวชนชาวเลรุ่นใหม่ ที่เข้าสู่ระบบการศึกษาในโรงเรียน ใช้ภาษานี้ได้น้อยลง และแนวโน้มในอนาคตภาษาอุรักลาไวย์มีโอกาสหายไปได้ เนื่องจากภาษาอุรักลาไวย์มีแต่ภาษาพูด ยังไม่มีภาษาเขียน ดังนั้นเพื่อเป็นการรักษาความหลากหลายทางวัฒนธรรมของสังคมไทยไว้ จึงควรมีการศึกษาภาษานี้อย่างจริงจัง หากเป็นไปได้ก็นำภาษาอุรักลาไวย์เข้าสู่ระบบการศึกษาสมัยใหม่ ซึ่งอาจเริ่มต้นที่โรงเรียนที่มีกลุ่มชาวเลอุรักลาไวย์ศึกษาอยู่ในปัจจุบัน ดังเช่นโรงเรียนในเกาะหลีเป๊ะ และเกาะลันตา หากสามารถทำได้จะทำให้ชาวเลมีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมตัวเองมากยิ่งขึ้น

กิจกรรมประกาศ

การศึกษาครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนจากหลายฝ่าย โดยเฉพาะกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม (ปีงบประมาณ 2553) ที่มอบทุนสนับสนุนการวิจัยในครั้งนี้ ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่คอยให้คำแนะนำ และขอขอบคุณชาวเลทุกคนในเกาะลันตา จังหวัดกระบี่ และชาวเลเกาะหลีเป๊ะ จังหวัดสตูล สำหรับมิตรไมตรีและข้อมูลอันหลากหลายที่ล้วนเป็นประโยชน์ทำให้การศึกษาครั้งนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดีและเป็นแรงขับเคลื่อนที่ทำให้เกิดงานศึกษาชิ้นนี้ขึ้นมา

เอกสารอ้างอิง

- ดาถุณย์ จรูญทอง. (2550). **ประวัติศาสตร์ชุมชนอุรักลาไวย์เกาะหลีเป๊ะ จังหวัดสตูล ระหว่างปีพ.ศ.2493-2549**. การค้นคว้าอิสระ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ. (2554). **พหุวัฒนธรรมกับการเคลื่อนไหวด้านวัฒนธรรมของกลุ่มกระเหรี่ยงและชาวเล.จดหมายข่าวศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ปีที่ 3 ฉบับที่ 73 เมษายน-พฤษภาคม 2554. หน้า 11-14.**
- หัตติเรง หาญทะเล, หมู่ 7 บ้านเกาะหลีเป๊ะ ตำบลเกาะสาหร่าย อำเภอเมือง จังหวัดสตูล สัมภาษณ์วันที่ 16 พฤษภาคม 2554.

การเปลี่ยนแปลงระบบเกษตรกรรมในชุมชนกะเหรี่ยง กรณีศึกษา ชุมชนมิตตา รัฐทวาย ประเทศเมียนมาร์

Farming system changes in Karen villages: A case study of Myitta Community, Dawei District, Myanmar.

อาจารย์ศศิพงศ์ โออินทร์

ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

มิตตา (Myitta) เป็นชื่อเมืองหนึ่งที่ตั้งอยู่ในรัฐทวายทางตอนใต้ของประเทศเมียนมาร์ อยู่ริมแม่น้ำตะนาวศรี (Tanin Tharyi River) แต่เดิมมีการทำการเกษตรกรรมแบบยังชีพต่อมาได้มีการพัฒนาเส้นทางทวาย-พุน้ำร้อน ที่ตัดผ่านชุมชนประกอบกับมีการทำสนธิสัญญาหยุดทำสงครามกัน ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านวิถีชีวิตและรูปแบบเกษตรกรรมทำให้ผู้วิจัยสนใจให้การศึกษาครั้งนี้ งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินก่อนและหลังจากการเริ่มสร้างถนนทวาย-พุน้ำร้อนและทำสนธิสัญญาหยุดยิงระหว่างพม่ากับกะเหรี่ยง ระหว่างปีพ.ศ.2540 และปีพ.ศ.2555 2) เพื่อศึกษาชุมชนมิตตาเกี่ยวกับระบบเกษตรกรรมในปัจจุบัน ดำเนินการวิจัยโดยใช้วิธีการสำรวจการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมและการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนมิตตาเดิมมีการทำเกษตรกรรมแบบยังชีพ ต่อมาหลังจากชุมชนปลอดภัยจากสงครามและมีภาครัฐมาสนับสนุนให้ชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจแทน ทำให้ระบบเกษตรกรรมเปลี่ยนรูปแบบจากเกษตรกรรมเพื่อยังชีพไปเป็นเกษตรกรรมเพื่อการค้า จากการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบเกษตรกรรมของชุมชนมิตตา พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบเกษตรกรรมได้แก่ จำนวนแรงงานในครอบครัว เทคนิคและเทคโนโลยีในการทำการเกษตร การสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน ราคาพืชผลการเกษตร และระบบสังคมของชุมชน ซึ่งเมื่อนำปัจจัยที่ได้มาวิเคราะห์ถึงความยั่งยืนของการทำเกษตรกรรมของชุมชนพบว่าอยู่ในระดับต่ำทำให้จำเป็นต้องมีการเสนอแนวทางแก้ไข ได้แก่ การพัฒนาด้านคุณภาพและประสิทธิภาพที่ปริมาณผลผลิตยังคงต้องพึ่งธรรมชาติอย่างเดียว มีการนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการทำการเกษตร การให้รัฐเข้ามาส่งเสริมการศึกษาและการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในอนาคต และการส่งเสริมและสร้างความตระหนักในเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมเพื่อให้ชุมชนได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุด

คำสำคัญ: ชุมชนกะเหรี่ยงระบบเกษตรกรรมเพื่อการค้าการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

Abstract

Myitta is a Karen city where located in the state of Dawei in southern of Myanmar is a community near Tenasserim River (Tanin Tharyi River). Many years ago, agricultural in Myitta was originally an agricultural subsistence. Now, the subsequent development of Tavoy – Phu Nam Ron Highway Road project has begun and have made a pact with the ceasefire. It changes Myitta Community both lifestyles and patterns of agricultural that interest to the researchers in this study. This research aims to 1) to study the changes in agriculture that occurred after the start of construction of roads in Dawei – Phu Nam Ron and

made treaties ceasefire between the Burmese and Karen at AD 1997-2012 2) study of Myitta's agricultural at the present. The research methodologies are using survey methods changed agricultural areas and in-depth interviews. The results are finding: Myitta's agricultural was a subsistence agriculture until the war stopped and the public encouraged villagers to grow crops instead. Agricultural system changed from subsistence farming system to commercial farming system. The study of factors that affect the agricultural in Myitta community showed that factors affecting the agricultural systems, such as a number of workers in Family, Techniques and technologies in farming, support from the public and private sectors, agricultural crops prices and the community social systems. When the factor was analyzed to the sustainability of the farming community that is low, making it necessary to have the proposed amendment such as improving quality and productivity performance continues to rely on nature alone, using the technology to help in farming, the public to promote the education and development of infrastructure to support the development and transformation of the area in the future and to promote and create awareness about the environment conservation to the communities affected by the changes are minimal.

Keywords: Karen, Commercial farming system, Environmental conservation

บทนำ

มิตตา (Myitta) เป็นชื่อเมืองหนึ่งที่ตั้งอยู่ในรัฐทวายทางตอนใต้ของประเทศเมียนมาร์ อยู่ริมแม่น้ำตะนาวศรี (Tanin Tharyi River) ชุมชนมิตตานี้เป็นภาษากะเหรี่ยงแปลว่าเมืองแห่งความรัก แต่เดิมมิตตาเป็นชุมชนกะเหรี่ยงคริสต์ต่อมาเกิดสงครามขึ้นระหว่างฝ่ายรัฐบาลกับกะเหรี่ยงทำให้ชุมชนถูกฝ่ายรัฐบาลเข้ามายึดครองอยู่เป็นเวลานานและหลังประกาศทำสนธิสัญญาสงบศึกทำให้มีชาวกะเหรี่ยงและชาวพม่าอพยพกลับเข้ามาอาศัยอยู่เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับในปัจจุบันมีโครงการสร้างถนนจากท่าเรือน้ำลึกเชื่อมต่อระหว่างท่าเรือทวายส่งผลให้ชุมชนกะเหรี่ยงที่อยู่ระหว่างกลางรัฐพม่าและไทยมีการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมในชุมชนเปลี่ยนไปจากระบบระบบเกษตรกรรมเปลี่ยนรูปแบบจากเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ (Subsistence agricultural system) ไปเป็นเกษตรกรรมเพื่อการค้า (Market agricultural System) เนื่องจากฝ่ายรัฐบาลที่เข้ามาปกครองได้ส่งเสริมและสนับสนุนการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออกซึ่งทำให้วิถีการใช้ชีวิตแบบเดิมสูญหายไป ทั้งภูมิปัญญาพื้นบ้าน ระบบรูปแบบการผลิต และเทคโนโลยีพื้นบ้าน

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนมิตตานี้มีทั้งในด้านการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ขนาดการถือครองที่ดิน กรรมสิทธิ์ในที่ดิน การรับรองสิทธิการถือครองที่ดิน รวมไปถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมต่าง ๆ ซึ่งผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาในประเด็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำเกษตรกรรมของชุมชนในช่วงเวลาระหว่างปีพ.ศ.2540 และปีพ.ศ.2555 เพราะเป็นจุดสำคัญของรากฐานการพัฒนาในอนาคตเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินและรูปแบบการทำเกษตรกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปหลังจากมีโครงการพัฒนาเส้นทางทวาย-พม่าร้อนเข้ามาในพื้นที่ ตลอดจนเรื่องการกีดกันทางการพัฒนาให้ชุมชนของตนเองสามารถพัฒนาความเป็นอยู่ของตนเองได้ดีขึ้นควบคู่ไปกับการพัฒนาของประเทศและสามารถพึ่งตนเองให้คงอยู่ท่ามกลางความเจริญที่เข้ามาในพื้นที่ชุมชน

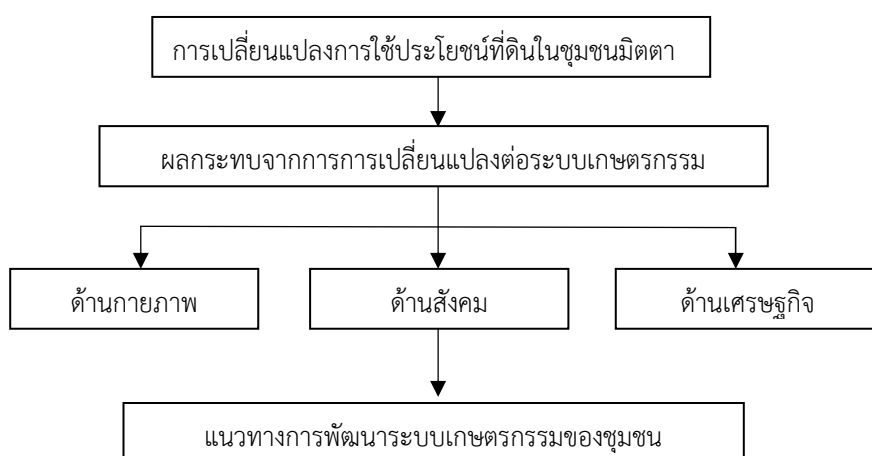
วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินก่อนและหลังจากมีการเริ่มสร้างถนนทวาย-พุน้ำร้อนและทำสนธิสัญญาหยุดยิงระหว่างพม่ากับกะเหรี่ยงระหว่างปีพ.ศ.2540 และปีพ.ศ.2555
2. เพื่อศึกษาชุมชนมิตตาเกี่ยวกับระบบเกษตรกรรมในปัจจุบัน

กรอบแนวคิด

จากการศึกษาแนวคิดการพัฒนาระบบเกษตรกรรมนั้น ส่วนใหญ่เป็นงานที่มีการศึกษาภายในประเทศไทยซึ่งมีบริบทการพัฒนาระบบเกษตรกรรมใกล้เคียงกัน จึงได้นำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ โดยนำแนวคิดการพัฒนาระบบเกษตรกรรมมาเป็นหลักในการทำการศึกษา โดยเริ่มจากการศึกษาลักษณะของชุมชน ได้แก่ สภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ระบบศาสนา ความเชื่อ ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เป็นต้น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการทำกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน (Po,1928) และได้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับชาติพันธุ์กะเหรี่ยงและวิถีชีวิตที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ คติความเชื่อที่มีต่อสภาพแวดล้อม (Truxton, 1958) มาเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจและศึกษาพื้นที่ ถ้าศึกษาผลกระทบทั้งหมดที่เกิดขึ้นในการเปลี่ยนแปลงของชุมชน (บุญส่ง ธารศรีทอง, 2544) เช่น การใช้ประโยชน์ที่ดิน ขนาดของที่ดินทำกิน กรรมสิทธิ์การถือครองที่ดิน วัฒนธรรมการเพาะปลูก การเปลี่ยนแปลง เทคโนโลยีในการเพาะปลูก เป็นต้น จำเป็นต้องใช้ความรู้และเวลาในการศึกษามาก ดังนั้นการศึกษานี้จึงทำการศึกษาเฉพาะการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินและรูปแบบทำเกษตรกรรมของชาวกะเหรี่ยงในชุมชนมิตตา ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่สามารถมองเห็นได้ชัดและสามารถวิเคราะห์แนวโน้มการพัฒนาในอนาคตได้ ทำให้สามารถวางแผนและเสนอแนะแนวทางการพัฒนาเพื่อความยั่งยืนในระบบเกษตรของชุมชนได้

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมของชุมชนมิตตา จากครอบครัวทั้งหมด 347 ครอบครัว ใช้วิธีสุ่มจากกลุ่มตัวแทนแต่ละหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 25 ครอบครัว รวมทั้งหมด 75 ครอบครัว สัมภาษณ์จากผู้นำครอบครัวมาเป็นตัวแทนกลุ่มประชากรในการทำการวิจัยครั้งนี้

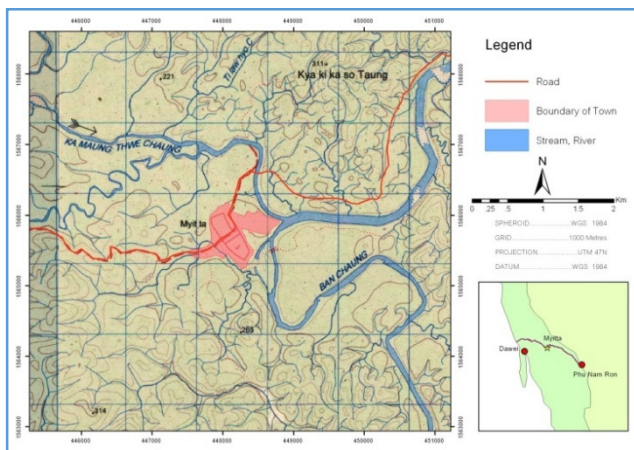
ภาพที่ 1 กรอบแนวคิด

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. รวบรวมและศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของชุมชนในช่วงระหว่างปีพ.ศ.2540 -2555 จากเอกสารทางวิชาการ บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงและรวบรวมข้อมูลมานำเสนอในรูปแบบของแผนที่เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ในเชิงกายภาพ
2. ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีทางด้านการพัฒนาระบบเกษตรกรรม องค์ประกอบของชุมชนและความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิต การทำกิจกรรมและการใช้ประโยชน์ที่ดิน เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมในการศึกษาชุมชน
3. ศึกษาสภาพปัจจุบันของชุมชนมิตตา โดยวิเคราะห์บทบาทความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตที่มีความเชื่อมโยงกับองค์ประกอบด้านกายภาพ รวมไปถึงระบบเศรษฐกิจและสังคมภายในชุมชนจากการสัมภาษณ์เชิงลึก
4. วิเคราะห์บทบาทสำคัญของพื้นที่ สภาพการเปลี่ยนแปลงใช้ประโยชน์ที่ดิน รูปแบบการเพาะปลูก รวมไปถึงการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตกับการทำการเกษตรของชุมชนมิตตา
5. สรุปผลการศึกษาและเสนอแนะแนวทางการพัฒนาเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน

ผลการวิจัย

จากการศึกษาข้อมูลทั่วไปของ ชุมชนมิตตาพบว่า ชุมชนมิตตาในปีพ.ศ. 2553 มีครัวเรือนทั้งหมด 347 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 2,468 คน ส่วนใหญ่เป็นชาวกะเหรี่ยง ตั้งอยู่ห่างเมืองทวายประมาณ 67 กิโลเมตร ประกอบด้วย 3 หมู่บ้านย่อย ได้แก่ บ้านมิตตา (Myitta) บ้านซิกู (Si Kou) และบ้านซามูทอ (Sa Mou Tho) ส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ มีเพียงส่วนน้อยที่เป็นชาวพม่าจะนับถือศาสนาพุทธ ประชาชนประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เป็นการไร่ทำสวนเพื่อยังชีพและเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นรายได้เสริม แต่เดิมเป็นการทำระบบเกษตรกรรมแบบหมุนเวียนใช้การพึ่งพาธรรมชาติและได้แบ่งพื้นที่บางส่วนเป็นสวนถาวร พืชสวนที่ปลูกได้แก่ หนาก มะม่วงหิมพานต์ ทุเรียน เป็นต้น แต่ปัจจุบันเริ่มมีการปลูกยางพาราและไม้หอมกันมากขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง ประกอบกับการมีโครงการสร้างถนนจากท่าเรือน้ำลึกทวายถึงด่านพุน้ำร้อนและมีการทำสัญญาหยุดยิงระหว่างรัฐบาลพม่าและกองกำลังสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยง (KNU) เมื่อวันที่ 12 มกราคม พ.ศ.2555 ทำให้ประชาชนอพยพกลับมาอยู่อาศัยในชุมชนและทำมาหากินในพื้นที่เดิม ประกอบมีนโยบายเปิดประเทศเมียนมาร์ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วทั้งทางตรงและทางอ้อมทำให้วิถีชีวิตของชุมชนมิตตาและระบบการทำเกษตรกรรมเปลี่ยนไป

ภาพที่ 2 แผนที่ที่ตั้งชุมชนมิตตา รัฐทวาย ประเทศเมียนมาร์

จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินโดยใช้การแปลภาพถ่ายจากดาวเทียม Landsat 5 TM ระหว่างปีพ.ศ. 2540-2555 ร่วมกับการสำรวจในพื้นที่ พบว่า ในปีพ.ศ.2555 พื้นที่ป่าไม้ได้ลดลงจาก 1,508.64 ไร่ ในปีพ.ศ.2540 เป็น 1,146.58 ไร่ ในขณะที่พื้นที่ชุมชนและสิ่งปลูกสร้างเพิ่มขึ้นจาก 250.24 ไร่ เป็น 323.84 ไร่ พื้นที่เกษตรกรรม จาก 1,225.36 ไร่ เป็น 1,400.09 ไร่ และ พื้นที่อื่น ๆ เพิ่มขึ้นจาก 236.84 ไร่ เป็น 350.57 ไร่ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบลักษณะการใช้ที่ดิน พ.ศ. 2545 – 2555

ประเภทการใช้ที่ดิน	จำนวนพื้นที่ (ไร่)	
	พ.ศ. 2540	พ.ศ.2555
พื้นที่ป่าไม้	1,508.64	1,146.58
พื้นที่ชุมชนและสิ่งปลูกสร้าง	250.24	323.84
พื้นที่เกษตรกรรม	1,225.36	1,400.09
พื้นที่อื่น ๆ *แหล่งน้ำ ถนน	236.84	350.57
รวม	3,221.08	3,221.08

การใช้ที่ดินมีรายละเอียดดังนี้

1. พื้นที่ในเขตชุมชน สามารถแยกตามลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินได้ดังนี้

- การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อพาณิชยกรรม ในชุมชนมิตดาจะพบว่าร้านค้ามักจะดัดแปลงจากบ้านเรือนที่อาศัยอยู่ให้เป็นร้านค้า ซึ่งจะพบกระจายทั่วหมู่บ้าน โดยมีร้านค้าในชุมชนทั้งหมด 24 ร้าน สินค้าส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค ของใช้ในครัวเรือนทั่วไป โดยสินค้าจะส่งมาจากทวายโดยการฝากซื้อกับเจ้าของรถโดยสารประจำทางซึ่งราคาแล้วแต่จะตกลงกัน นอกจากนี้ร้านค้ายังทำหน้าที่เป็นจุดรวบรวมสินค้าการเกษตรที่จะนำไปขายในตัวเมืองทวายอีกด้วย

ภาพที่ 3 ร้านค้าในชุมชนมิตดา

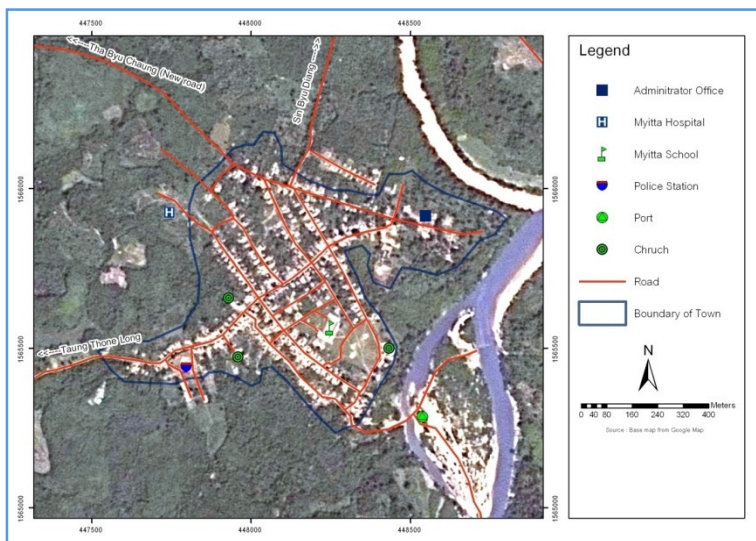
- การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย ลักษณะของการปลูกบ้านที่อยู่อาศัยจะมีการเกาะกลุ่มไปตามเส้นทางถนนสายหลักที่ตัดผ่านหมู่บ้านและกระจายเข้าไปในซอยที่ตัดเพิ่มเข้ามาทำให้รูปแบบชุมชนดูเหมือนก้างปลา ส่วนใหญ่ปลูกบ้านด้วยไม้และมุงหลังคาด้วยใบจาก แต่ปัจจุบันเริ่มมีการสร้างบ้านด้วยอิฐและปูนมากขึ้น โดยจะมีพื้นที่ที่จัดให้ชาวบ้านที่อพยพเข้ามาอาศัยในชุมชนโดยอยู่บริเวณทางทิศเหนือของหมู่บ้านติดกับถนนที่ทางอิฐและปูน – ไทยได้จัดใหม่เพื่อใช้ลำเลียงเครื่องจักรเข้าไปในพื้นที่ก่อสร้างถนน ซึ่งพื้นที่ที่จัดให้นั้นจัดให้เฉพาะคนที่เคยอาศัยอยู่ในชุมชนมิตดาและคนที่มีความรู้ในมิตดาเท่านั้น เนื่องจาก

ทางชุมชนกลัวการนำเอาที่ดินไปขายให้กับนายทุนในเมืองทวาย

- การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภท สถาบันทางศาสนา จะเป็นพื้นที่บริเวณโบสถ์ทั้งสามแห่ง และวัดอีก 1 แห่ง จะใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและจัดงานสำคัญ ตั้งอยู่กระจายตามหมู่บ้านทั้งสามโดยมีหอประชุมที่สามารถใช้จัดงานได้
- การใช้ที่ดินประเภทสถาบันราชการ เนื่องจากชุมชนมีตาถูกยกขึ้นมาเป็นอำเภอทำให้มีสถานที่ราชการหลายแห่งได้แก่ ที่ว่าการอำเภอ ค่ายทหาร โรงพยาบาล และสถานีตำรวจ ซึ่งสร้างขึ้นในตอนที่ยังคงทัพพม่าได้เข้ามายึดครองชุมชนแห่งนี้ประมาณปีพ.ศ.2541

ภาพที่ 4 สถานีตำรวจ (ภาพซ้าย) และที่ว่าการอำเภอ (ภาพขวา)

ภาพที่ 5 แผนที่แสดงตำแหน่งสถานที่สำคัญในชุมชนมิตตา

2. พื้นที่เกษตรกรรม ประชาชนที่อาศัยในชุมชนมิตตาส่วนใหญ่มีพื้นที่เกษตรกรรมกระจายอยู่รอบ ๆ ห่างจากเขตชุมชน ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่สวนกับพื้นที่ปลูกข้าวไร่ พืชทางเศรษฐกิจสำคัญได้แก่ หนาก มะม่วงหิมพานต์ ยางพารา ทุเรียน เป็นต้น ชาวบ้านจะใช้เวลาในการเดินทางเข้าสวนหรือทำไร่ประมาณไม่เกินหนึ่งชั่วโมง ซึ่งบางพื้นที่ไม่สามารถใช้รถยนต์หรือจักรยานยนต์เดินทางเข้าไปได้ ต้องใช้เรือ เกวียนหรือเดินเท้าเข้าไปแทน ส่วนการปลูกข้าวไร่เริ่มมีแนวโน้มลดลงและกลายเป็นสวนยางพารา หนากและมะม่วงหิมพานต์แทน สารเคมีเริ่มมีการนำมาใช้มากขึ้นโดยเฉพาะยาฆ่าหญ้าเนื่องจากสะดวกกว่าการแผ้วถางหญ้าเองและประหยัดเวลา แต่การป้องกันสารเคมีตอนฉีดพ่นยาอย่างไม่มี อีกทั้งสารเคมียังตกค้างลงในแม่น้ำลำธารที่ใช้ใน

หมู่บ้านทำให้อนาคตอาจทำให้เกิดอันตรายต่อชีวิตอีกด้วย

ภาพที่ 6 พาหนะที่ใช้เดินทางไปทำไร่นอกพื้นที่เขตชุมชน

3. พื้นที่ป่าไม้ จะอยู่รอบ ๆ ชุมชน โดยคนในชุมชนจะช่วยกันดูแลรักษา ซึ่งการที่จะเข้าไปตัดไม้หรือถางป่าเพื่อทำการเกษตรนั้นจะต้องได้รับการให้อนุญาตจากผู้นำชุมชนและทางราชการเสียก่อน ทำให้การเปิดพื้นที่ใหม่เพื่อทำการเพาะปลูกในปัจจุบันนั้นไม่มี การตัดไม้ก็เช่นกันต้องได้รับอนุญาตจากทางราชการเสียก่อนและต้องมีใบอนุญาตถึงสามารถทำการตัดได้

ในเรื่องของการถือครองที่ดิน แต่เดิมชาวกะเหรี่ยงมีใบเอกสารสิทธิ์ครอบครองที่ดิน แต่หลังจากที่รัฐบาลเข้ามาปกครองได้ทำการยกเลิกใบเอกสารสิทธิ์เหล่านั้นเพราะถือว่าพื้นที่ทั้งหมดเป็นของรัฐบาล แต่หลังมีการประกาศหยุดยิงระหว่างฝ่ายรัฐบาลกับกองกำลังกะเหรี่ยง KNU ทำให้ชาวบ้านที่เคยอยู่อาศัยในชุมชนและกลับมาทำมาหากินที่เดิม ทำให้พื้นที่ทำการเกษตรไม่เพียงพอ โดยชาวบ้านที่กลับมาในชุมชนเดิมจะมีกรรมสิทธิ์ในการเข้าไปเพาะปลูกและเป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งแต่ละครอบครัวจะมีพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 1 – 50 เอเคอร์ หรือประมาณ 2.5 – 16 ไร่ ขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในครอบครัวและแรงงานที่ใช้ในภาคการเกษตร แต่สำหรับครอบครัวที่ไม่มีพื้นที่สำหรับปลูกข้าวไร่ จะใช้วิธีขอเข้าไปทำถางป่าและปลูกข้าวไร่ในพื้นที่ของเพื่อนบ้านในปีแรก หลังจากเก็บเกี่ยวเสร็จเจ้าของที่ดินก็ปลูกต้นไม้ใหม่ อยางพารา มะม่วงหิมพานต์ เพื่อทำเป็นสวนถาวรต่อ ซึ่งปีต่อมาครอบครัวที่ไม่มีที่ปลูกข้าวก็ต้องหาพื้นที่ปลูกใหม่

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนการถือครองที่ดินในชุมชนมิตตา

จำนวนการถือครองที่ดิน	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
1 – 25 เอเคอร์	55	73.3
26 – 50 เอเคอร์	18	24.0
51 เอเคอร์ขึ้นไป	2	2.7
รวม	75	100.0

ที่มา: จากการสัมภาษณ์

จากการสัมภาษณ์ครอบครัวกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 75 ครอบครัวนำมาวิเคราะห์ปัจจัยต่าง ๆ ที่คาดว่าจะมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงระบบเกษตรกรรมโดยใช้ลักษณะที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ซึ่งสามารถวิเคราะห์จากตัวชี้วัดขององค์การพัฒนาระหว่างประเทศ (United Nations Development Programme หรือ UNDP) (Segnestam, 2002) ได้ดังตารางที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 3 แสดงการวิเคราะห์ตามองค์ประกอบที่ผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบเกษตรกรรม

องค์ประกอบ	การทำเกษตรกรรม	
	อดีต	ปัจจุบัน
1. ด้านกายภาพ 1.1 เป็นระบบที่คล้อยตามธรรมชาติและเคารพธรรมชาติ	- พังพาน้ำฝน มีการปักพื้นดินโดยการทำไร่หมุนเวียน	- พังพาน้ำฝน ใช้สารเคมีมากขึ้น เปลี่ยนไปปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้น
1.2 การถือครองที่ดิน	- ถือครองที่ดินขนาดใหญ่มีเอกสารสิทธิการครอบครองที่ดิน	- ถือครองที่ดินแปลงเล็กลงเนื่องจากประชากรมากขึ้นและไม่มีเอกสารสิทธิ มีเพียงสิทธิในการเข้าไปประโยชน์ในพื้นที่เดิมเพราะที่ดินถือเป็นของรัฐทั้งหมด
1.3 ระยะเวลาการหมุนเวียนการใช้ทรัพยากร	- มีการปักพื้น 4-5 ปีแล้วจึงกลับมาทำอีกครั้ง	- ไม่มีการปักพื้นดินแต่ปลูกพืชสลับหรือไปปลูกพืชสวนแทน
1.4 ใช้เทคนิคเข้ามาช่วยในการทำเกษตร	- มีการเผาไร่เพื่อปรับผิวดินและสร้างอาหารที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก - ยังปลูกข้าวไร่ด้วยการหยอดข้าวลงหลุม ไม่มีการพลิกหน้าดินหรือผันน้ำมาใช้	- มีการใช้เครื่องตัดหญ้าและยาฆ่าหญ้าแทนการแผ้วถางแบบเดิม - มีการใช้ยาฆ่าศัตรูพืชและปุ๋ยเคมีมากขึ้น
1.5 การใช้แรงงานจากมนุษย์	- ใช้แรงงานช่วยเหลือกันในชุมชน ตั้งแต่ถางไร่ ไปจนถึงเก็บเกี่ยว	- ใช้แรงงานช่วยเหลือกันแต่มีการว่าจ้างมากขึ้น
1.6 การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าที่สุด	- ถางไร่เท่าที่จำเป็นต่อครอบครัวให้ผลิตข้าวได้พอกินภายใน 1 ปี	- ปรับเปลี่ยนเป็นสวนถาวรและปลูกพืชเศรษฐกิจแทนเกือบทั้งหมด
2. ด้านเศรษฐกิจ 2.1 รายได้ในครัวเรือน	- มีรายได้ส่วนใหญ่มาจากภาคเกษตรเกือบทั้งหมด	- มีรายได้เสริมจากอาชีพหลัก
2.2 รายจ่ายในครัวเรือน	- รายจ่ายส่วนใหญ่เกิดจากการซื้ออุปกรณ์การเกษตร	- มีค่าใช้จ่ายมากขึ้นในการดูแลการปลูกข้าว เช่น ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี - มีค่าใช้จ่ายในการว่าจ้างเก็บเกี่ยวผลผลิต
3. ด้านสังคม 3.1 ความเป็นอยู่ของชาวบ้าน	- มีความเรียบง่าย พึ่งพาธรรมชาติ - ขาดโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ	- ความเป็นอยู่ที่ดี มีการพัฒนาคุณภาพชีวิต - เริ่มมีระบบไฟฟ้าให้บริการเป็นเวลา
3.2 การรวมกลุ่มกัน	- มีการรวมกลุ่มในช่วงทำกิจกรรมทางศาสนาและช่วงเก็บเกี่ยวผลผลิต	- เริ่มมีการรวมกลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติขึ้นเพื่อแก้ปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าไม้

จากการสรุปภาพรวมการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ได้จากการสำรวจและสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างในพื้นที่จำนวน 75 ครัวเรือน โดยแยกเป็นประเด็น 3 ด้าน คือ ด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม สามารถสรุปได้ดังนี้

- ทางด้านกายภาพ พบว่าแต่เดิมชาวบ้านในชุมชนมิตตาส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพื่อในการยังชีพ การเพาะปลูกพืชส่วนใหญ่จึงเป็นส่วนที่มีการปลูกต้นไม้กับผลไม้เพื่อให้สอยและบริโภคในครัวเรือน แต่ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นการผลิตเพื่อส่งขายที่เมืองทวาย การทำสวนมีเพียงหมากกับมะม่วงหิมพานต์ ส่วนผลไม้จะมีการปลูกแซมไว้เพื่อกินในครัวเรือน โดยชาวบ้านจะทำการเพาะต้นกล้าเอง เมื่อรัฐบาลเข้ามาปกครอง ได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกยางพารามากขึ้น ทำให้รูปแบบการผลิตเพื่อยังชีพปรับเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อขาย ผลส่งผลให้รูปแบบการทำเกษตรของชาวกะเหรี่ยงเปลี่ยนไปจากเดิมพอสมควร โดยเฉพาะการปลูกข้าวไร่เพื่อไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือน ที่จะทำให้การถางพื้นที่และปลูกปีละครั้ง ปีถัดมาก็ย้ายไปทำการเกษตรที่ใหม่เป็นวงจรประมาณ 5 ปี รอป่าไม้ฟื้นฟูกำลังทำการถางป่าเพื่อปลูกข้าวไร่ใหม่ เปลี่ยนเป็นเมื่อทำการถางป่าแล้วในปีแรกจะทำการปลูกข้าวไร่ไว้สำหรับบริโภค แล้วชาวบ้านจะทำการปลูกกล้าต้นยางพารา หมาก หรือต้นมะม่วงหิมพานต์ที่เพาะไว้ หลังจากมีการเก็บเกี่ยวผลผลิตเสร็จและจะไม่กลับมาทำการเพาะปลูกข้าวไร่ในพื้นที่เดิมแต่จะปล่อยทิ้งไว้ให้เป็นสวนถาวรที่ปลูกยางพารา หมาก มะม่วงหิมพานต์ เป็นต้น ผลผลิตจากการเกษตรเหล่านี้จะเป็นรายได้หลักของประชาชนในชุมชน นอกจากนี้ยังเริ่มมีการนำไม้หอมมาปลูกในพื้นที่เพื่อส่งขายให้กับพ่อค้าชาวไทย

- ทางด้านเศรษฐกิจ พบว่าชุมชนมิตตาเป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักซึ่งถือเป็นอาชีพดั้งเดิมมีตั้งแต่ในอดีต โดยเฉพาะการทำไร่หมุนเวียนยังคงพบอยู่ในพื้นที่ซึ่งมีความสัมพันธ์กับสภาพภูมิประเทศและสภาพอากาศของชุมชน มีปลูกพืชจะแบ่งเป็นการปลูกข้าวไร่กับการทำสวน พืชที่สำคัญได้แก่ หมาก มะม่วงหิมพานต์ ผลไม้ต่าง ๆ ยางพาราและไม้หอม ซึ่งสร้างรายได้หลักให้กับชาวบ้านในชุมชน ส่วนอาชีพเสริมยังมีเพียงการเลี้ยงสัตว์และรับจ้าง การค้าขายยังไม่ได้สร้างรายได้ให้ได้อีกตามที่ต้องการ ส่วนการส่งเสริมพัฒนาอาชีพหรือการรวมกลุ่มกันเพื่อถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ยังไม่มีทำให้หลายครอบครัวทำการเพาะปลูกโดยพึ่งพาธรรมชาติอย่างเดียว แม้จะมีการเริ่มใช้สารเคมีกันมากขึ้นแต่ยังไม่มีมีการป้องกันทำให้เกิดอันตรายต่อชีวิตในระยะยาว ในอนาคตชุมชนมิตตาจะกลายเป็นแหล่งผลิตยางพาราเป็นหลัก รองลงมาคือหมากและมะม่วงหิมพานต์ ทำให้ต้องเสียค่าจ้างแรงงานในการเก็บเกี่ยวผลผลิตและค่าใช้จ่ายในการดูแลมากขึ้น โดยปีพ.ศ. 2555 ราคายางพาราแผ่นอยู่ที่ 2,500 – 3,000 kyat (1,000 kyat ประมาณเท่ากับ 30 บาท) ต่อ 1 peittha (peittha เท่ากับหน่วย viss ของประเทศอังกฤษ) หรือประมาณ 1.6 กิโลกรัม ราคาหมากตากแห้ง ราคาอยู่ประมาณ 1,500 – 3,000 kyat ต่อ 1 peittha ส่วนมะม่วงหิมพานต์ราคาจะตกอยู่ที่ 2,500 – 3,000 kyat ต่อ 1 peittha (สถาบันเอเชียศึกษา, 2555) ซึ่งแต่ละปีสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวประมาณ 2,000,000 kyat ต่อปี ส่วนข้าวไร่นั้นจะปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น หากปีใดข้าวไม่พอบริโภคก็ต้องซื้อข้าวในราคากระสอบละ 15,000 -30,000 kyat ขึ้นอยู่กับคุณภาพข้าว นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีอาชีพเสริมที่นอกเหนือจากการทำสวนคือการเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ เป็ด ไก่ หมู เพื่อจำหน่ายและบริโภค โดยจะมีพ่อค้ามาซื้อในชุมชนเป็นประจำ ส่วนการปลูกผักสวนครัวในเขตพื้นที่บ้านยังไม่พบมากนัก มีเพียงไม่กี่ครอบครัวที่ปลูกผักไว้ในบริเวณบ้าน ทำให้ต้องมีการซื้ออาหารเพื่ออุปโภคบริโภคทุกวันจากรถบรรทุกสินค้าที่นำสินค้าสดจากเมืองทวายมาขายทุก ๆ วัน มีเพียงส่วนน้อยที่ทำอาชีพอื่นนอกจากทำการเกษตร ได้แก่ รับจ้าง ค้าขาย รับราชการ ซึ่งอาจจะมีพื้นที่เกษตรกรรมที่เป็นสวนอยู่บ้างแต่ได้ใช้การว่าจ้างในการเก็บเกี่ยวผลผลิตเอง ซึ่งค่าจ้างแล้วแต่จะตกลงกันเอง โดยรายได้ต่อปีของกลุ่มตัวอย่าง สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 3 ดังนี้

ตารางที่ 3 รายได้ของกลุ่มตัวอย่างในชุมชนมิตตา

รายได้ในครอบครัวต่อปี (kyat/ปี)	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
น้อยกว่า 500,000	30	40.0
500,000 – 2,000,000	23	30.7
มากกว่า 2,000,000	22	29.3
รวม	75	100.0

ที่มา: จากการสัมภาษณ์

- ทางด้านสังคม พบว่าวิถีชีวิตทางสังคมชุมชนมิตตายังคงอยู่ในรูปแบบระบบเครือญาติที่มีการพึ่งพาอาศัยกัน มีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจที่เหมือนกันคือศาสนาคริสต์ แม้จะมีคนพม่าเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้นแต่ก็ไม่มีเรื่องขัดแย้งกัน วิถีชีวิต และอัตลักษณ์ของชาวกะเหรี่ยงก็ไม่ได้เปลี่ยนหรือหายไปเพราะมีการรวมกลุ่มกันร่วมกิจกรรมทางศาสนาทุกวันอาทิตย์ที่โบสถ์ของแต่ละหมู่บ้านและได้ถ่ายทอดทั้งภาษา วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีจากบาทหลวงและผู้อาวุโสของชุมชนสู่เยาวชน แม้จะมีวัฒนธรรมประเพณีบางอย่างหายไปแต่ในอนาคตอาจมีการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่อีกครั้ง ส่วนด้านความปลอดภัยด้านสาธารณสุข ยังขาดการดูแลอบรมเรื่องความปลอดภัยในการขับขี่ยานพาหนะ การใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช การพัฒนาด้านสุขอนามัย ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญมากในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังรวมไปถึงการปรับตัวของคนชุมชนต่อการพัฒนาของชุมชนในเรื่องต่าง ๆ ทั้งเรื่องการพัฒนาเส้นทางคมนาคม การหันมาใส่ใจดูแลสุขภาพสิ่งแวดล้อม ที่ต้องคำนึงถึงว่าจะมีการปรับเปลี่ยนอย่างไรให้พัฒนาคุณภาพชีวิตไปพร้อมกับพัฒนาด้านกายภาพ

ลักษณะครอบครัวของชาวกะเหรี่ยงจะมีลักษณะใกล้เคียงกับครอบครัวสมัยอดีต คือเป็นลักษณะครอบครัวใหญ่ที่อยู่ร่วมกันหรือใกล้เคียงกัน ญาติพี่น้องจะปลูกบ้านอยู่ใกล้กัน เมื่อบุตรหลานแต่งงานไปก็มักจะปลูกเรือนใหม่ใกล้ ๆ กับพื้นที่บ้านพ่อแม่ ทำให้ระบบเครือญาติแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น นิยมมีบุตรหลายคนเพื่อใช้เป็นแรงงานภาคเกษตรกรรม ส่วนใหญ่มีบุตร 3 – 5 คน แม้บุตรหลานบางคนต้องเดินทางไปเรียนหรือทำงานนอกพื้นที่ แต่จะกลับมาในช่วงเทศกาลในแต่ละปี ได้แก่ ช่วงวันคริสมาสต์ เป็นต้น ส่วนการสอนภาษากะเหรี่ยงนั้นจะมีการสอนที่โบสถ์ให้กับเด็ก ๆ รวมไปถึงวัฒนธรรม ความเชื่อต่าง ๆ ของชาวกะเหรี่ยงเพื่อรักษาอัตลักษณ์ของชาวกะเหรี่ยงไว้ ในโรงเรียนจะสอนภาษาพม่าเป็นหลักซึ่งโรงเรียนในชุมชนมีสอนถึงเกรด 12 หากครอบครัวใดมีฐานะดีมักจะส่งบุตรหลานไปเรียนระดับอุดมศึกษาต่อที่เมืองทวาย แต่การสอนองค์ความรู้ด้านอาชีพ ด้านสุขอนามัยในชุมชนยังไม่มี ทำให้ชาวบ้านต้องศึกษาตนเองในชุมชนยังมีการตั้งคณะกรรมการอันประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน บาทหลวง และผู้อาวุโส มาดูแลสอดส่องปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ชาวบ้านคนใดมีปัญหาเดือดร้อนเรื่องต่าง ๆ มักจะมาปรึกษากับผู้ใหญ่บ้าน แล้วจึงมาหาทางแก้ไขร่วมกันในที่ประชุมระหว่างคณะกรรมการและชาวบ้าน แต่ส่วนที่ยังขาดไปของชุมชนที่ชุมชนต้องการคือการรวมกลุ่มกันด้านพัฒนาอาชีพที่สามารถทำให้เกิดการเรียนรู้ ถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน ตลอดจนเรื่องการสอนส่งเสริมให้มีการฟื้นฟูภูมิปัญญาของชุมชน การปลูกฝังการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งยังต้องการให้ภาครัฐเข้ามาส่งเสริมสนับสนุนอย่างมาก

ในอนาคตเมื่อมีการพัฒนาด้านเส้นทางคมนาคมยิ่งส่งผลให้มีการติดต่อสื่อสารกับพื้นที่รอบข้างมากขึ้นเพราะสะดวกและรวดเร็วมากขึ้นกว่าเดิม ทำให้ความสัมพันธ์กับชุมชนรอบข้างมีมากขึ้นทั้งในรูปแบบการว่าจ้างงาน การติดต่อซื้อขาย การติดต่อราชการ การเข้ามาศึกษาต่อในโรงเรียนถึงเกรด 12 และการเข้ามารับการบริการด้านสาธารณสุข

และเมื่อประเมินระดับความยั่งยืนของระบบเกษตรกรรมในปัจจุบันโดยใช้ตัวชี้วัดขององค์การพัฒนาระหว่างประเทศ (United Nations Development Programme หรือ UNDP) (Segnestam, 2002) ได้ผลดังนี้

ตัวชี้วัด		ระดับความยั่งยืนของเกษตรกรรม		
		สูง	ปานกลาง	ต่ำ
เศรษฐกิจ	- การพัฒนาอย่างมีคุณภาพ		○	
	- การพัฒนาอย่างเสถียรภาพ		○	
	- การกระจายรายได้			○
สังคม	- การพัฒนาศักยภาพและการปรับตัวบนสังคมฐานความรู้	○		
	- การพัฒนาคุณภาพชีวิตและความมั่นคงในการดำรงชีวิต		○	
	- การพัฒนาให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและมีภูมิคุ้มกันด้านวัฒนธรรม		○	
	- การสร้างความเสมอภาคและการมีส่วนร่วม		○	
สิ่งแวดล้อม	- การสงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติ	○		
	- การมีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี		○	
	- การมีส่วนร่วมและการกระจายการใช้ทรัพยากร			○
	- การร่วมรับผิดชอบต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมในฐานะภาคีโลก			○

สรุปผลและอภิปรายผล

พื้นที่ชุมชนมีตามีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากหลังจากมีโครงการสร้างถนนทวาย-พุน้ำร้อน และสงครามสงบ พื้นที่ป่าไม้ในชุมชนลดลงและกลายเป็นพื้นที่ชุมชนและสิ่งปลูกสร้างกับพื้นที่เกษตรกรรม จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงระบบเกษตรกรรมในชุมชนมีดตา แยกเป็น 3 ด้าน ดังนี้ ด้านกายภาพพบว่าระบบเกษตรกรรมเปลี่ยนรูปแบบจากเกษตรกรรมเพื่อยังชีพไปเป็นเกษตรกรรมเพื่อการค้า พื้นที่เกษตรกรรมถูกแบ่งลดลงและไม่มีเอกสารสิทธิ ลดการพึ่งพาธรรมชาติให้น้อยลงและหันไปใช้เทคโนโลยีเข้ามาทดแทน ด้านเศรษฐกิจพบว่า ขาดการพัฒนาด้านคุณภาพและประสิทธิภาพการผลิต และการกระจายรายได้มีความแตกต่างกันมากขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในครอบครัวที่เป็นแรงงาน จำนวนที่ดินทำกิน และต้นทุนที่ใช้ในการเกษตร รายได้ส่วนใหญ่ยังคงมาจากภาคเกษตรกรรมส่วนรายจ่ายมีเพิ่มมากขึ้นจากค่าใช้จ่ายในการดูแลพืช และด้านสังคมพบว่า ประชาชนมีการตื่นตัวในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหลังจากมีโครงการสร้างถนนสายทวาย-พุน้ำร้อน มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและมีการกำหนดข้อตกลงร่วมกับบริษัทที่ดำเนินการสร้างถนนนอกเหนือจากเดิมที่มีการรวมกลุ่มกันเฉพาะกิจกรรมทางศาสนาและการด้านการบริหารจัดการภายในชุมชนและจากการประเมินโดยใช้ตัวชี้วัดระดับความยั่งยืนของระบบเกษตรกรรมในปัจจุบันโดยขององค์การพัฒนาระหว่างประเทศ (UNDP) พบว่าด้านเศรษฐกิจและสังคมอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนด้านสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับต่ำ

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงระบบเกษตรกรรมในชุมชนนี้นอกจากดูความสัมพันธ์ด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน วิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยงแล้ว ยังต้องดูความสัมพันธ์เชิงนโยบายของรัฐที่ส่งผลต่อการทำการเกษตรในพื้นที่อีกด้วย ว่าเกิดผลกระทบข้อดีข้อเสียอะไรบ้างกับชุมชน ซึ่งสามารถนำข้อดีไปพัฒนาต่อไปในอนาคตและปรับปรุงข้อเสียออกไปเพื่อนำไปสู่การพัฒนาความยั่งยืนในอนาคต และควรมีการรวมกลุ่มกันเพื่อต่อรองกับภาครัฐในเรื่องการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน เช่น ปัญหาการปล่อยน้ำจากเหมืองแร่ลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ การได้รับข้อมูลข่าวสารเรื่องโครงการสร้างถนนทวาย-พุน้ำร้อน เพื่อให้ทราบผลกระทบที่แน่ชัดและสามารถเตรียมแผนป้องกันและแก้ไขได้ในอนาคต เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเรื่องการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ควรมีการช่วยมือกันพัฒนาทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและประชาชน ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น นอกจากนี้ ยังต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมในการกำหนดแผนในการพัฒนาระบบเกษตรกรรมของชุมชน โดยการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เกษตรของชุมชนเพื่อส่งเสริมเรื่องเทคนิคและเทคโนโลยีในการเพาะปลูกพืช การเน้นภัยอันตรายที่เกิดจากการใช้สารเคมี การป้องกันศัตรูพืชและการกำจัดวัชพืช เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้ลดผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- บุญส่ง ธารศรีทอง. (2544). **การวิเคราะห์แบบมีส่วนร่วมถึงความยั่งยืนของระบบเกษตรในชุมชนกะเหรี่ยง บ้านแม่สอง ตำบลแม่สอง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดตาก**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ (เกษตรศาสตร์). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สถาบันเอเชียศึกษา. (2555). **ดัชนีเศรษฐกิจสหภาพพม่า**. สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย:สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน.
- Po. San C. (1928). *Burma and the Karens*. Bangkok: White Lotus Co.,Ltd. United Nations Development Programme Thailand. 2009. **Sustainable Economy and Human Development**. Human Development Report 2009. Bangkok.
- Segnestam Lisa. (2002). **Indicators of Environment and Sustainable Development: Theories and practicalExperience**. Environment Economic Series. Washington, D.C. :The International Bank for Reconstruction and Development/THE WORLD BANK. Page 27.
- Truxton Addison Strong. (1958). **The Integration of The Karen peoples of Burma and Thailand Into their respective National Culture Context**. Thesis, Faculty of the Graduate School of Cornell University.

แนวทางพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพอนามัยโดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง อำเภอเมือง
กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

The Guidelines to Develop Hygienic Health Promotion of Public Health Volunteers in PAKDONG Sub-District Municipality, Muang Kamphaengphet District, Kamphaengphet Province

นายฤกษ์ สุวรรณปัญญากุล

ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าอิสระครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพ และปัญหาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย และเพื่อศึกษาแนวทางพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชรประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง ตำบลไตรตรึงษ์ อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร จำนวน 72 คน และผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์ด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัยในจังหวัดกำแพงเพชร จำนวน 17 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม ที่มีคุณภาพด้านความตรง (IOC) อยู่ระหว่าง 0.80 ถึง 1.00 ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.95 และแบบสัมภาษณ์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการศึกษาพบว่า สภาพและปัญหาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชรโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาจากค่าเฉลี่ยพบว่าสภาพปัญหาที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด ได้แก่ งานส่งเสริมสุขภาพฟัน รองลงมาคืองานสุขศึกษา และงานสุขาภิบาลและการจัดหา น้ำสะอาด แนวทางพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดงจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์ด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัย จำนวน 17 ท่านนำมาวิเคราะห์เนื้อหาหาค่าความถี่ พบว่าแนวทางพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย แบ่งออกเป็น 2 ส่วนที่สำคัญ ได้แก่ ส่วนที่ 1 แนวทางพัฒนาในส่วนของตัวเองของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และ ส่วนที่ 2 แนวทางพัฒนาในส่วนของการกระบวนกร หรือวิธีการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง ที่ต้องนำไปปรับปรุง แก้ไขปัญหา ให้สามารถนำไปใช้ได้จริงในการปฏิบัติงานด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัย สำหรับประชาชนในพื้นที่เขตเทศบาลตำบลปากดง จังหวัดกำแพงเพชร

คำสำคัญ:แนวทางพัฒนา การส่งเสริมสุขภาพอนามัย อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน

Abstract

The purposes of this research were to study the conditions and the problems for hygienic health promotion and to find the guidelines to develop hygienic health promotion of public health volunteers in Pakdong Sub-district Municipality, Muang Kamphaeng Phet District, Kamphaeng Phet Province. The research population consisted of 72 public health volunteers in Pakdong Sub-district Municipality, Tritrueng Sub-district, Muang Kamphaeng Phet District, Kamphaeng Phet Province and 17 experts in hygienic health promotion in Kamphaeng Phet Province. The research instruments were a questionnaire with the IOC from 0.80 to 1.00 and the reliability of 0.95, and an interview form. The data were analyzed by using frequency, percentage, mean, and standard deviation.

The research findings showed that in general, the conditions and the problems for hygienic health promotion of public health volunteers in Pakdong Sub-district Municipality, Muang Kamphaeng Phet District, Kamphaeng Phet Province were at the moderate levels. When considering the means it was found that the highest means were tooth health promotion followed by health education, sanitation and the service of clean water. There were two guidelines to develop hygienic health promotion. The first guideline was the development of the volunteers and the second guideline was the development of the process to promote hygienic health.

Keywords: Guidelines, Hygienic health promotion, Public health volunteers.

บทนำ

พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ผ่านรัฐสภาไทย และประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ.2542 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในสังคมไทย อำนาจอธิปไตยรวมศูนย์อยู่ที่ส่วนกลางและภูมิภาค ได้ถูกจัดความสัมพันธ์ใหม่ให้มีการถ่ายโอนไปให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวกระทบต่อโครงสร้างบทบาทภารกิจของกระทรวงสาธารณสุขอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง ไม่เพียงแต่การปรับเปลี่ยนระดับจังหวัดหรือพื้นที่เท่านั้น หากยังต้องปรับโครงสร้างและบทบาทของส่วนกลางให้ทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพในการสนับสนุน ส่งเสริมและพัฒนาระบบสุขภาพและระบบบริการสุขภาพในพื้นที่ เพื่อนำไปสู่สภาวะที่ดีของผู้คนในท้องถิ่น

บทบาทด้านการจัดให้มีบริการด้านสาธารณสุขเป็นบทบาทที่สำคัญประการหนึ่งที่หน่วยงานเทศบาลจะต้องดำเนินการ ซึ่งนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง การสาธารณสุขเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการพัฒนาเพื่อให้นุชนมีคุณภาพ โดยเฉพาะการมีสุขภาพที่ดี ซึ่งจะต้องเริ่มพัฒนาตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา หรือเริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิไปจนกระทั่งตาย ซึ่งบทบาทด้านสาธารณสุขที่หน่วยงานเทศบาลจะต้องดำเนินการ ได้แก่การจัดให้มีบริการส่งเสริมสุขภาพประชาชนทั้งในเชิงรุก และเชิงรับ โดยในส่วนของการจัดให้มีบริการส่งเสริมสุขภาพประชาชนในพื้นที่ จำเป็นต้องมีอาสาสมัครภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับหน่วยงานเทศบาลในการเข้าไปดูแล ส่งเสริมให้คำแนะนำ การเป็นตัวอย่างที่ดีในการปฏิบัติตัวด้านการดูแลสุขภาพเบื้องต้น ตลอดจนเข้าไปคัดกรองกลุ่มเสี่ยงที่ต้องดูแลในโรคความดันโลหิต โรคเบาหวาน และโรคติดต่ออื่นๆ ดังนั้นหน่วยงานเทศบาลจำเป็นต้องส่งเสริม สนับสนุนให้มีกลุ่มอาสาสมัครด้านสาธารณสุข เพื่อเป็นตัวแทนของเจ้าหน้าที่เข้าไปดูแล ส่งเสริมการจัดบริการด้านสาธารณสุขให้กับประชาชนได้อย่างทั่วถึง และมีประสิทธิภาพ โดยมีอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน หรือคำย่อที่เรียกว่า อสม. นั้น เป็นคำกล่าวที่ใช้เรียกชื่อประชาชนในหมู่บ้าน หรือในชุมชนที่อยากให้ชุมชนมีความก้าวหน้า มีความรู้สึกเป็นคนหนึ่งคนหนึ่งในชุมชนที่มีความสำคัญมากต่อการที่จะพัฒนาให้ชุมชนเข้มแข็งและได้รับการคัดเลือกจากประชาชนในระบบสังคมมิติ และเป็นผู้ที่เสียสละเวลาและแรงกาย เพื่อดำเนินงานทางด้านสาธารณสุขทั้งการพึ่งตนเองในระดับบุคคล ครอบครัวและชุมชน อสม.จึงเป็นตัวกลางของการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) ของประชาชนในด้านสาธารณสุข และเป็นผู้ประสานงานระหว่าง เจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชนในหมู่บ้าน บทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ตามแนวคิดของงานสุขภาพภาคประชาชนที่เน้นในการพัฒนาสุขภาพแบบองค์รวม และตามการปฏิบัติงานจริงของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในปัจจุบัน กระทรวงสาธารณสุขได้กำหนดแบ่งออกเป็น 4 ด้าน (กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ , 2549) ดังต่อไปนี้

1. บทบาทด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัย ได้แก่ การปฏิบัติงานในหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขในหมู่บ้าน/ชุมชน ในการบริการสาธารณสุขมูลฐานทั้ง 14 องค์ประกอบคือ 1) งานสุขศึกษา 2) งานโภชนาการ 3) งานรักษาพยาบาล 4) งานจัดหา ยาที่จำเป็น 5) งานสุขาภิบาลและจัดหาน้ำสะอาด 6) งานอนามัยแม่และเด็กและการวางแผนครอบครัว 7) งานควบคุมป้องกันโรคติดต่อในท้องถิ่น 8) งานสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรค 9) งานส่งเสริมสุขภาพฟัน 10) งานส่งเสริมสุขภาพจิต 11) งานอนามัยสิ่งแวดล้อม 12) งานคุ้มครองผู้บริโภค 13) งานป้องกันควบคุมอุบัติเหตุ อุบัติภัย และโรคไม่ติดต่อ และ 14) งานเอดส์

2. บทบาทด้านการจัดทำแผน/โครงการพัฒนาสาธารณสุข ได้แก่ การปฏิบัติงานในหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขในหมู่บ้าน/ชุมชนในการวิเคราะห์ข้อมูล จัดทำแผนพัฒนาสาธารณสุขและติดตามประเมินผลการปฏิบัติงานตามแผน

3. บทบาทด้านการบริหารจัดการงบประมาณเพื่อพัฒนางานสาธารณสุข ได้แก่ การปฏิบัติงานในหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขในหมู่บ้าน/ชุมชนในด้านการบริหารจัดการงบประมาณ พัฒนางานสาธารณสุขในประเด็นต่างๆ ดังนี้ การชี้แจงให้ประชาชนได้ทราบในการประชุม อสม.เพื่อกำหนดวิธีการบริหารจัดการ และกิจกรรมการร่วมตรวจสอบแผนพัฒนาสาธารณสุข

4. บทบาทด้านการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่ การปฏิบัติงานในหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขในหมู่บ้าน/ชุมชน ในการพัฒนาแกนนำสุขภาพประจำครอบครัว พัฒนาชมรมอาสาสมัครสาธารณสุข บริหารจัดการชมรมอาสาสมัครสาธารณสุขและร่วมในกระบวนการประชาคมหมู่บ้าน

จากการศึกษาข้อมูลผู้มารับบริการยังโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพเฉลิมพระเกียรติไตรตรัง ซึ่งตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลปากดงโดยการใช้โปรแกรม HosXP ซึ่งเป็นโปรแกรมสำหรับการบันทึกข้อมูลผู้มารับบริการยังสถานพยาบาลของรัฐ โดยกระทรวงสาธารณสุขเป็นผู้กำหนดให้มีการบันทึกข้อมูลทุกกิจกรรมที่ให้บริการประชาชน ผ่านทางระบบคอมพิวเตอร์แบบออนไลน์ เพื่อรวบรวมส่งเป็นรายงานประจำเดือนให้กับทางสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดทราบ ได้ใช้โปรแกรมหักข้อมูลย้อนหลัง 3 ปี ตั้งแต่ มกราคม 2553 – ธันวาคม 2555 พบว่าประชาชนในเขตเทศบาลตำบลปากดงมาขอรับบริการเกี่ยวกับภาวะโภชนาการต่ำกว่าเกณฑ์ ในกลุ่มเด็ก 0-5 ปี เพิ่มขึ้น จำนวน 42,55 และ 67 คนต่อปีตามลำดับ รวมทั้งการมาขอรับบริการด้านการรักษาโรคที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพจิตหรือภาวะความเครียด เพิ่มขึ้น จำนวน 168,242 และ 289 คนต่อปีตามลำดับ จากข้อมูลดังกล่าวจะพบว่าประชาชนในเขตเทศบาลตำบลปากดง ยังมีปัญหาเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพในโรคที่สามารถป้องกันได้ด้วยตนเอง

จากข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาสภาพการทำงานด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัย และปัญหาต่างๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการทำงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เพื่อที่จะนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาใช้เป็นข้อมูลในการหาแนวทางพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย ให้เหมาะสม และลดจำนวนผู้ป่วยด้วยโรคที่สามารถป้องกันได้ด้วยตนเอง ตรงตามความต้องการของประชาชนในพื้นที่ โดยการอาศัยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านเป็นแกนนำในด้านการส่งเสริมสุขภาพให้กับประชาชนในเขตเทศบาลตำบลปากดง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพ และปัญหาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านเทศบาลตำบลปากดง อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร
2. เพื่อศึกษาแนวทางพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

กรอบแนวคิดของการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงกำหนดกรอบแนวคิดของ การวิจัย ดังนี้

สภาพและปัญหาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัคร
สาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง อำเภอมือง
กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

- งานโภชนาการ
- งานสุขศึกษา
- งานสุขาภิบาลและการจัดหาน้ำสะอาด
- งานอนามัยแม่และเด็กและการวางแผนครอบครัว
- งานส่งเสริมสุขภาพฟัน
- งานส่งเสริมสุขภาพจิต
- งานคุ้มครองผู้บริโภค

แนวทางการพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดย อาสาสมัคร
สาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพ และปัญหาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย และแนวทางการ
ส่งเสริมสุขภาพอนามัย ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง ตำบลไตรตรัง อำเภอมือง
กำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร โดยผู้ศึกษาดำเนินการวิจัยโดยกำหนดแนวทางการศึกษาออกเป็น 2 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาสภาพและปัญหาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาล
ตำบลปากดง อำเภอมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

1. ผู้ให้ข้อมูล คือ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน หมู่ที่ 7 และหมู่ที่ 8 ในเขตเทศบาลตำบลปากดง
จำนวน 72 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถาม แบ่งเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 สอบถามข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามเป็นแบบสอบถามชนิดเลือกตอบ (Check Lists)

ตอนที่ 2 สอบถามเกี่ยวกับสภาพการส่งเสริมสุขภาพอนามัย ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาล
ตำบลปากดง อำเภอมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชรแบบสอบถามเป็นลักษณะมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scales)
กำหนดค่าคะแนนของช่วงน้ำหนัก 5 ระดับ ซึ่งมีความหมาย ดังนี้

- 1 หมายถึง การปฏิบัติงานอยู่ในระดับต่ำสุด
- 2 หมายถึง การปฏิบัติงานอยู่ในระดับต่ำ
- 3 หมายถึง การปฏิบัติงานอยู่ในระดับปานกลาง
- 4 หมายถึง การปฏิบัติงานอยู่ในระดับมาก
- 5 หมายถึง การปฏิบัติงานอยู่ในระดับมากที่สุด

ตอนที่ 3 สอบถามเกี่ยวกับปัญหาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาล
ตำบลปากดง อำเภอมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชรแบบสอบถามเป็นลักษณะมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scales)
กำหนดค่าคะแนนของช่วงน้ำหนัก 5 ระดับ ซึ่งมีความหมาย ดังนี้

- 1 หมายถึง ปัญหาในการปฏิบัติงานอยู่ในระดับต่ำสุด
- 2 หมายถึง ปัญหาในการปฏิบัติงานอยู่ในระดับต่ำ
- 3 หมายถึง ปัญหาในการปฏิบัติงานอยู่ในระดับปานกลาง
- 4 หมายถึง ปัญหาในการปฏิบัติงานอยู่ในระดับมาก
- 5 หมายถึง ปัญหาในการปฏิบัติงานอยู่ในระดับมากที่สุด

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาแนวทางพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

1. ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ และประสบการณ์ในการทำงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมสุขภาพอนามัย จำนวน 17 คน โดยพิจารณาคัดเลือกจากหลักเกณฑ์ ดังต่อไปนี้

- ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในเขตจังหวัดกำแพงเพชร จำนวน 2 คน

- ผู้ปฏิบัติงานในด้านสาธารณสุขขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในเขตจังหวัด

กำแพงเพชร จำนวน 3 คน

- นักวิชาการทางด้านงานส่งเสริมสุขภาพในเขตจังหวัดกำแพงเพชร จำนวน 6 คน

- ผู้ปฏิบัติในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบลในเขตจังหวัดกำแพงเพชร

จำนวน 6 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) โดยแบ่งออกเป็น 2 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวทางพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

ผลการวิจัย

1. สภาพการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชรโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และปัญหาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชรโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาจากค่าเฉลี่ยพบว่าสภาพปัญหาที่มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด ได้แก่นางานส่งเสริมสุขภาพฟัน รองลงมาคืองานสุขศึกษา และงานสุขภาพและการจัดหาน้ำสะอาด ส่วนงานคุ้มครองผู้บริโภค พบว่ามีปัญหาอยู่ในระดับต่ำปัญหาที่พบของการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน คือ อสม.ขาดทักษะในการถ่ายทอดความรู้ ขาดความต่อเนื่องในการทำกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพอนามัยให้กับประชาชน ขาดการมีส่วนร่วม การให้ความร่วมมือของประชาชนกลุ่มเป้าหมายในการทำกิจกรรมต่างๆ รวมถึงความขัดแย้งของสมาชิก อสม.ในการทำงานที่มีความคิดเห็นไม่ตรงกัน และการขาดงบประมาณสนับสนุนในการทำกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพอนามัยให้กับประชาชน

2. แนวทางพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดงจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์ด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัย จำนวน 17 ท่านนำมาวิเคราะห์เนื้อหาหาค่าความถี่ พบว่าแนวทางพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย แบ่งออกเป็น 2 ส่วนที่สำคัญ ได้แก่ ส่วนที่ 1 แนวทางพัฒนาในส่วนของตัวเองคือ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง ต้องรวมกลุ่มเข้ารับการฝึกอบรมทบทวนความรู้ เสริมสร้างทักษะในการถ่ายทอดความรู้ และการฝึกปฏิบัติการทำงานแบบเป็นกลุ่มในการให้ความช่วยเหลือกัน เพื่อลดความขัดแย้ง กับงานที่พบว่า มีปัญหา จากทางเจ้าหน้าที่สาธารณสุข หรือจากวิทยากรที่มีความรู้ มีประสบการณ์ในงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ตัวอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ได้มีพื้นฐานด้านความรู้ที่เพียงพอต่อการนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพอนามัย ให้กับประชาชนในหมู่บ้าน หรือชุมชนได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม และปรับปรุงแก้ไขในจุดด้อยของตนเองได้ ส่วนที่ 2 แนวทางพัฒนาในส่วนของการระดมทุน หรือวิธีการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาล

ตำบลปากดง ที่ต้องนำไปปรับปรุง แก้ไข ให้นำไปใช้ได้จริง คือ การปรับเปลี่ยนวิธีการจัดกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวกับงานส่งเสริมสุขภาพอนามัยให้สอดคล้องกับกิจกรรมวันสำคัญต่างๆของหมู่บ้าน หรือชุมชน เพื่อดึงให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆเพิ่มมากขึ้น การจัดทำตารางเวรเพื่อให้สมาชิก อสม.ทุกคนได้มีส่วนร่วมรับผิดชอบในการทำกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพอนามัยเป็นประจำทุกเดือน รวมทั้งการปรับปรุงกระบวนการทำงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านที่ต้องประสานขอความร่วมมือกับทางแกนนำชุมชนเพื่อร่วมกันจัดทำโครงการขอรับการสนับสนุนงบประมาณเพื่อใช้ในการจัดกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพอนามัยให้เกิดความต่อเนื่องสม่ำเสมอ จากทางหน่วยงานของภาครัฐ หรือภาคเอกชน

สรุปและอภิปรายผล

1. ในการศึกษาสภาพและปัญหาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ทั้ง 7 งาน ได้แก่งานโภชนาการ งานสุขศึกษา งานสุขภาพจิตและการจัดทำน้าสะอาด งานอนามัยแม่และเด็กและการวางแผนครอบครัว งานส่งเสริมสุขภาพฟัน งานส่งเสริมสุขภาพจิต และงานคุ้มครองผู้บริโภค พบว่าในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ศุภฤดี ดวงด้อย (2551, บทคัดย่อ) ซึ่งได้ศึกษาบทบาทอาสาสมัครสาธารณสุขในการดำเนินการส่งเสริมสุขภาพชุมชนในเขตเทศบาลตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และพบว่ามีการปฏิบัติงานอยู่ในระดับปานกลางโดยเมื่อพิจารณาจากค่าเฉลี่ยในแต่ละงานพบว่างานที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดได้แก่งานส่งเสริมสุขภาพจิต รองลงมาคืองานสุขศึกษา ส่วนงานที่พบว่ามีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่งานส่งเสริมสุขภาพฟัน ซึ่งสามารถอธิบายผลของการศึกษาสภาพการส่งเสริมสุขภาพอนามัย ได้ว่าอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง มีความสามารถ หรือความถนัดในการทำงานส่งเสริมสุขภาพจิต และงานสุขศึกษา สูงกว่างานอื่นๆ ส่วนงานที่มีความสามารถ หรือมีความถนัดในการทำงานต่ำที่สุด คืองานส่งเสริมสุขภาพฟัน ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ วราภรณ์ สระมัจฉา (2541, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ตำบลมะขุนหวาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านมีบทบาทที่ปฏิบัติได้ในงานทันตสาธารณสุขอยู่ในระดับต่ำ และผลการศึกษาปัญหาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง ทั้ง 7 งาน พบว่าในภาพรวมมีระดับความรุนแรงของปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาค่าเฉลี่ยของงานที่เป็นปัญหาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย ทั้ง 7 งาน พบว่าค่าเฉลี่ยสูงสุดได้แก่งานส่งเสริมสุขภาพฟัน ซึ่งเมื่อพิจารณาลงไปในส่วนของกิจกรรมที่เป็นปัญหาของงานส่งเสริมสุขภาพฟัน พบว่ากิจกรรมที่มีปัญหาที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ อสม.ขาดทักษะในด้านของการถ่ายทอดความรู้ การสอนฝึกปฏิบัติการแปรงฟัน และการดูแลสุขภาพช่องปาก รองลงมาคือ อสม.ขาดความต่อเนื่องในการดำเนินกิจกรรมส่งเสริมจัดหา หรือจำหน่ายยาสีฟัน แปรงสีฟันในราคาถูกไว้บริการประชาชนในชุมชน และในส่วนองงานอื่นๆจะพบปัญหาของการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดย อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ อสม.ขาดทักษะในด้านการถ่ายทอดความรู้ ขาดความต่อเนื่องในการทำกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพอนามัยให้กับประชาชน ขาดการมีส่วนร่วม การให้ความร่วมมือของประชาชนกลุ่มเป้าหมายในการร่วมทำกิจกรรมต่างๆ รวมถึงความขัดแย้งของสมาชิก อสม.ในการทำงานที่มีความคิดเห็นไม่ตรงกัน และการขาดงบประมาณสนับสนุนในการทำกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพอนามัยให้กับประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ วราภรณ์ สระมัจฉา (2541, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ตำบลมะขุนหวาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐาน เกิดจาก อสม.ขาดการอบรมฟื้นฟูความรู้ ขาดความเข้าใจในการทำงานเป็นกลุ่ม และมีงบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอ

2. แนวทางพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง อำเภอมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร ได้มาจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์ ในด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง จำนวน 17 ท่าน โดยสามารถสรุปประเด็นสำคัญของแนวทางพัฒนางาน ได้ดังนี้คือ 1) อสม.ควรรวมกลุ่มเข้ารับการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะ ให้รู้จักเทคนิค วิธีการถ่ายทอดความรู้ ในการสอนวิธีการแปรงฟันและการดูแลสุขภาพช่องปากที่ถูกต้อง จากทางเจ้าหน้าที่สาธารณสุข หรือวิทยากรที่มีประสบการณ์ มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน 2) อสม.ควรจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับงานส่งเสริมสุขภาพฟัน ร่วมกับวันสำคัญของชุมชนเพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นเช่นปีใหม่ เข้าพรรษา ออกพรรษา หรือประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น 3) อสม.ควรประสานขอความร่วมมือกับทางผู้นำชุมชนในการเขียนโครงการขอรับเงินอุดหนุนเพื่อจัดตั้งกลุ่มกองทุนจำหน่ายยาสีฟัน แปรงสีฟันในราคาถูก จากหน่วยงานของภาครัฐ และเอกชน และ 4) อสม.ควรจัดกิจกรรมประกวดสุขภาพฟันดี เพื่อสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพช่องปาก โดยมีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขคอยเป็นที่ปรึกษา ให้คำแนะนำ กำกับดูแล

ในส่วนของการสัมภาษณ์เพื่อหาแนวทางพัฒนางานโภชนาการ งานสุขศึกษา งานสุขภาพและการจัดหาวัสดุอุปกรณ์งานอนามัยแม่และเด็กและการวางแผนครอบครัว และงานส่งเสริมสุขภาพจิต สรุปประเด็นสำคัญของแนวทางพัฒนาออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 แนวทางพัฒนาในส่วนของตัวบุคคล ได้แก่ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง ต้องรวมกลุ่มเข้ารับการฝึกอบรมทบทวนความรู้ เสริมสร้างทักษะในการถ่ายทอดความรู้ และการฝึกปฏิบัติการทำงานแบบเป็นกลุ่ม ในการให้ความช่วยเหลือกัน เพื่อลดความขัดแย้ง กับงานที่พบว่ามีปัญหา จากทางเจ้าหน้าที่สาธารณสุข หรือจากวิทยากรที่มีความรู้ มีประสบการณ์ในงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำให้ตัวอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ได้มีพื้นฐานด้านความรู้ที่เพียงพอต่อการนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพอนามัย ให้กับประชาชนในหมู่บ้าน หรือชุมชนได้อย่างถูกต้องเหมาะสม และปรับปรุงแก้ไขในจุดด้อยของตนเองได้ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดระบบสุขภาพภาคประชาชน (กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ, 2549) กล่าวว่าการพัฒนาศักยภาพของอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) คือให้มีความรู้ ความสามารถในการบริหารจัดการ สามารถที่จะจัดทำแผนงาน/โครงการ เพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ รวมทั้งให้สามารถประสานและทำงานเป็นทีม และยังสอดคล้องกับแนวทางการปฏิบัติตามมาตรฐานงานสาธารณสุขมูลฐาน (กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, 2550) กล่าวว่าการพัฒนาตนเองและพัฒนาองค์กรอาสาสมัครสาธารณสุข สามารถพัฒนาตนเองได้โดยวิธีการต่างๆเช่น 1)การเข้ารับการฝึกอบรมฟื้นฟูเป็นระยะๆ 2)การฝึกปฏิบัติเพื่อให้มีประสบการณ์ เกิดทักษะและความชำนาญเพิ่มขึ้น 3)การเรียนรู้ด้วยตนเอง 4)การศึกษาดูงานระหว่างหมู่บ้าน/ชุมชน และ 5)การประชุมปรึกษาหารือและแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดระหว่างอสม.กับเจ้าหน้าที่ในวาระต่างๆ

ส่วนที่ 2 แนวทางพัฒนาในส่วนของกระบวนการ หรือวิธีการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง ที่ต้องนำไปปรับปรุง แก้ไข ให้นำไปใช้ได้จริง ได้แก่ การปรับเปลี่ยนวิธีการจัดกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวกับงานส่งเสริมสุขภาพอนามัยให้สอดคล้องอยู่ในกิจกรรมวันสำคัญต่างๆของหมู่บ้าน หรือชุมชน เพื่อดึงให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆเพิ่มมากขึ้น การจัดทำตารางเวรเพื่อให้สมาชิก อสม.ทุกคนได้มีส่วนร่วมรับผิดชอบในการทำกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพอนามัยเป็นประจำทุกเดือน รวมทั้งการปรับปรุงกระบวนการทำงานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านที่ต้องประสานขอความร่วมมือกับทางแกนนำชุมชนเพื่อร่วมกันจัดทำโครงการขอรับการสนับสนุนงบประมาณเพื่อใช้ในการจัดกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพอนามัยให้เกิดความต่อเนื่องสม่ำเสมอ จากทางหน่วยงานของภาครัฐ หรือภาคเอกชน ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ จุริรัตน์ ลิ้มปัทยากุล (2545, บทคัดย่อ) ศึกษาการปฏิบัติงานของอาสาสมัครสาธารณสุขในศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน อำเภอวังสามพัน จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่าแนวทางแก้ไขปัญหาคือการพัฒนาศักยภาพอาสาสมัครสาธารณสุข ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบถึงบทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุข จัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์เวชภัณฑ์ให้พร้อมโดยของสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน รวมถึงการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของ อสม.เพื่อให้เกิดการทำงานแบบเป็นกลุ่มเพื่อลดความขัดแย้งในการทำงาน

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าแนวทางพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร ต้องพัฒนาในส่วนของตัวบุคคล คือ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ที่ต้องมีความรู้ และทักษะในการถ่ายทอดความรู้ ตลอดจนการฝึกปฏิบัติเพื่อเป็นผู้นำด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัยให้กับประชาชนได้ทำตามอย่างถูกต้อง และต้องพัฒนาในส่วนของกระบวนการ หรือวิธีการในการส่งเสริมสุขภาพอนามัย เพื่อให้ อสม.ได้ประสานทำงานร่วมกับทางแกนนำชุมชนให้เข้ามามีบทบาทในการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม เพื่อที่จะขอความร่วมมือประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมทำกิจกรรมต่างๆให้เพิ่มมากขึ้น รวมทั้งการเข้าถึงแหล่งงบประมาณจากหน่วยงานของภาครัฐหรือภาคเอกชน ที่จะขอรับการสนับสนุนในการดำเนินกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 ควรนำผลการศึกษาสภาพและปัญหา ในครั้งนี้เผยแพร่แก่อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน

เทศบาลตำบลปากดง เพื่อให้ทาง อสม.ทุกคนได้รับรู้ถึงปัญหาของตนเอง โดยเฉพาะในส่วนของงานส่งเสริมสุขภาพพื้นที่พบว่ามีปัญหาสูงกว่างานอื่นๆทั้งหมด รองลงมาได้แก่งานสุขศึกษา และงานสุขาภิบาลและการจัดหาน้ำสะอาด ที่จำเป็น ต้องได้รับการพัฒนาปรับปรุงแก้ไขปัญหาคือเป็นลำดับแรก

1.2 ควรนำผลการศึกษาแนวทางพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย ในครั้งนี้ เผยแพร่แก่อาสาสมัคร

สาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง เพื่อให้ทาง อสม.ทุกคนได้นำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพอนามัยเพื่อปรับปรุง แก้ไขในงานที่พบว่ามีปัญหาสูงกว่าอื่นๆได้แก่ งานส่งเสริมสุขภาพพื้นที่ งานสุขศึกษา และงานสุขาภิบาลและการจัดหาน้ำสะอาด โดยมีแนวทางพัฒนาออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

1.2.1 ส่วนที่ 1 แนวทางพัฒนาในส่วนของตัวบุคคล ซึ่งหมายถึงการจัดให้มีหลักสูตรการฝึกอบรม ทบทวนความรู้ เพิ่มศักยภาพในการทำงานของตัวอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน โดยเชิญวิทยากรที่มีความรู้ ความชำนาญ มีประสบการณ์ เพื่อยกระดับความรู้ของ อสม. และเสริมสร้างทักษะในการถ่ายทอดความรู้สู่ประชาชนกลุ่มเป้าหมาย ตลอดจนการฝึกปฏิบัติให้ อสม.สามารถนำไปทำได้จริงในพื้นที่ เพื่อปรับปรุงแก้ไขปัญหาคือพบว่าเป็นจุดด้อยของตนเองในการทำงาน ซึ่งได้แก่งานส่งเสริมสุขภาพพื้นที่ งานสุขศึกษา และงานสุขาภิบาลและการจัดหาน้ำสะอาด พร้อมทั้งการให้ อสม.ไปศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบดีเด่นในงานดังกล่าวเพื่อเป็นตัวอย่างในการนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์และเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และกลุ่มเป้าหมายต่อไป

1.2.2 ส่วนที่ 2 แนวทางพัฒนาในส่วนของกระบวนการ หรือวิธีการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง โดยให้ อสม.ได้ประสานทำงานร่วมกับทางแกนนำชุมชนให้เข้ามามีบทบาทในการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ให้มีการจัดประชุมเพื่อชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ และวิธีการในการจัดทำกิจกรรมต่างๆให้แกนนำชุมชน และประชาชนทราบทุกครั้งที่มีการจัดทำโครงการหรือกิจกรรมในพื้นที่ เพื่อที่จะขอความร่วมมือให้เข้ามามีส่วนร่วมทำกิจกรรมต่างๆให้เพิ่มมากขึ้น รวมทั้งการเข้าถึงแหล่งงบประมาณจากหน่วยงานของภาครัฐหรือภาคเอกชน โดยการเขียนโครงการซึ่งมาจากความคิดเห็นร่วมกันของ อสม. แกนนำชุมชน และประชาชนในพื้นที่ เพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณที่จำเป็นต้องใช้ในการดำเนินกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพ ให้เกิดความต่อเนื่อง และตรงกับความต้องการของประชาชนการส่งเสริมสุขภาพอนามัย

1.3 ควรนำผลการศึกษาแนวทางพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน

เทศบาลตำบลปากดง เผยแพร่ให้ทางสมาชิกสภาเทศบาล และคณะผู้บริหารเทศบาลทุกคนทราบ เพื่อขออนุมัตินำแนวทางพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพอนามัยให้บรรจุอยู่ในแผนพัฒนาสามปีของเทศบาล พร้อมทั้งจัดทำโครงการและตั้งงบประมาณ

รองรับการจัดทำกิจกรรมต่างๆที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ให้เกิดความต่อเนื่อง และเกิดประโยชน์สูงสุดกับประชาชนในพื้นที่เทศบาล

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลให้การส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน มีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านของปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน

2.2 ควรมีการศึกษาผลของการใช้แนวทางพัฒนาการส่งเสริมสุขภาพอนามัย โดยอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร เพื่อติดตามความก้าวหน้า และผลที่ได้รับของการนำไปใช้

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาค้นคว้าอิสระฉบับนี้สำเร็จลุล่วงเป็นไปได้อย่างดี เนื่องจากได้รับความกรุณาในการให้คำปรึกษา และช่วยให้อำนาจในการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ อย่างดียิ่งจาก รองศาสตราจารย์ ดร.ศรัณย์ วงศ์คำจันทร์ อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ ดร.พิษณุ บุญนิยม ประธานกรรมการการสอบการศึกษาค้นคว้าอิสระ

รองศาสตราจารย์ ดร.ปาริย์ ผลประเสริฐ และ ดร.สุภาพร พงศ์กัญญาโอภาส กรรมการสอบการศึกษาค้นคว้าอิสระซึ่งได้ให้คำแนะนำในกระบวนการ และวิธีการศึกษาค้นคว้าอิสระ ทำให้ผู้ศึกษาได้รับแนวทางในการศึกษาหาความรู้ และประสบการณ์ในการค้นคว้าอิสระครั้งนี้ จึงขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ปรากฏนามในการศึกษาค้นคว้าอิสระฉบับนี้ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ และสละเวลาในการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย และได้ให้ข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ต่อการทำการศึกษาค้นคว้าอิสระครั้งนี้ ขอขอบพระคุณ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลปากดง ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ที่เสียสละเวลาให้ความช่วยเหลือ ร่วมมือเป็นอย่างดีในการตอบแบบสอบถาม และขอขอบพระคุณผู้เชี่ยวชาญ ทั้ง 17 ท่าน ที่กรุณาให้ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะทางการพัฒนาที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าอิสระในครั้งนี้เป็นอย่างดียิ่ง

คุณค่าและประโยชน์อันเกิดจากการศึกษาค้นคว้าอิสระฉบับนี้ ผู้ศึกษาขอขอบคุณในพระคุณของ บิดา มารดา คณาจารย์ ตลอดจนผู้มีพระคุณทุกท่าน ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์และ สนับสนุนการศึกษาค้นคว้าอิสระจนประสบความสำเร็จ

เอกสารอ้างอิง

กังสดาล สุวรรณวงศ์. (2539). การมีส่วนร่วมของอาสาสมัครสาธารณสุขในกิจกรรมศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชนอำเภอ

พระยีนจังหวัดขอนแก่น. ขอนแก่น: สำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ 6.

จิรวรรณ หัสโรค์และคณะ. (2548). การพัฒนาการดำเนินงานสุขภาพภาคประชาชน ขององค์กรอาสาสมัครสาธารณสุข.

ขอนแก่น: คลังน่านวิทยา.

จूरรัตน์ ลิ้มปิตยากุล. (2545). การปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุข ในศูนย์สาธารณสุขมูลฐาน

ชุมชนอำเภอเบ็ญต่าม จังหวัดเพชรบูรณ์. วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหาร

สาธารณสุขบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

บุญเลิศ โพธิ์ชัย. (2550). การปฏิบัติงานตามบทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขในงานสุขภาพภาคประชาชนอำเภอเขาสวน

กวาง จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารสาธารณสุข บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

บุญชม ศรีสะอาด. (2543). การวิจัยเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น.

พรทิพย์ สุประดิษฐ์ และคณะ. (2541). สถานการณ์ปัจจุบันและแนวโน้มของงานสาธารณสุขมูลฐานในประเทศไทย.

กรุงเทพฯ: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.

เอกสารอ้างอิง

- ยุวดี ด้านสุวรรณดำรง. (2551). การดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐานของอาสาสมัครสาธารณสุขในเขตเทศบาลตำบลท่าใหม่ **จังหวัดจันทบุรี**. รายงานการศึกษาอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วิทยา โครตทวน. (2535). **ประสิทธิผลการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐานของอาสาสมัครสาธารณสุขที่ปฏิบัติงานใน ศสมช.** วิทยานิพนธ์ สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- วนิดา วีระกุล. (2538). สถานการณ์สาธารณสุขมูลฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. **วารสารสาธารณสุขมูลฐาน ภาคอีสาน**, 10(4), 31-33.
- วราภรณ์ สระมัจฉา. (2541). **ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐานของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ตำบลมะขูนหวาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่**. รายงานการศึกษาอิสระ สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศุภฤดี ดวงตุ้ย. (2551). **บทบาทอาสาสมัครสาธารณสุขในการดำเนินการส่งเสริมสุขภาพชุมชนในเขตเทศบาลตำบล ข้างเือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่**. รายงานการศึกษาอิสระ ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (2536). **สุขภาพดีถ้วนหน้ากลวิธีการบริหารจัดการสำหรับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขระดับอำเภอ/ตำบล**. ขอนแก่น:ศิริชัยการพิมพ์.
- ส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, กรม, กระทรวงมหาดไทย. (2550). **มาตรฐานงานสาธารณสุขมูลฐาน**. กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด.
- สนับสนุนสุขภาพภาคประชาชน, กอง. (2546). **สิทธิพลเมือง ระบบสุขภาพภาคประชาชน**. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ :เรดิโอชั่น.
- สนับสนุนบริการสุขภาพ, กรม. (2549). **วันอาสาสมัครสาธารณสุขแห่งชาติ ประจำปี 2549**. กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- สาธารณสุขมูลฐาน, สำนักงานคณะกรรมการ กระทรวงสาธารณสุข. (2542). **คู่มือประเมินศักยภาพการพึ่งตนเอง ด้านสาธารณสุขชุมชน**. กรุงเทพฯ :โรงพิมพ์ ร.ส.พ.
- สาธารณสุขมูลฐาน, สำนักงานคณะกรรมการ กระทรวงสาธารณสุข. (2543). **คู่มือเจ้าหน้าที่ในการดำเนินงานเกี่ยวกับ อาสาสมัครสาธารณสุข**. กรุงเทพฯ :โรงพิมพ์ ร.ส.พ.
- สาธารณสุข, กระทรวง. (2535). **แนวทางการพัฒนาสาธารณสุขเพื่อบรรลุสุขภาพดีถ้วนหน้า**. กรุงเทพฯ: [ม.ป.พ.].
- อมร นนทสุด. (2531). **แนวความคิดหลักการและกลวิธีการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐาน**. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน.
- อภิสิทธิ์ อินทร์บุตร. (2537). **ประสิทธิผลการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐานของอาสาสมัครสาธารณสุขในศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน กิ่งอำเภอลืออำนาจ จังหวัดอำนาจเจริญ**. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระสาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิตบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อัญชนา วงศ์ภัทรดี. (2536). **ความสามารถในการดำเนินงานของอาสาสมัครสาธารณสุขที่ปฏิบัติงานในศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน จังหวัดบุรีรัมย์**. วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารสาธารณสุข คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.